

INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES

BRUSSELS

universalconference.us

INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL- HUMANITARIAN SCIENCES

Volume 03, Issue 02, 2026 (2-APRIL)

Editor in Chief

Dr. Rajeet Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

Sunita Sarawagi - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

Dr Manjunatha LH - Professor, REVA University, INDIA

Asish Bera - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

Dr Sunildro LS Akoijam - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

Madan Mohan Singh - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

Dr. Anupam Singh - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

Dr. Sargam Bahl Walia - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

Narayan Pradhan - Indian Association for the Cultivation of Science

Ashok Kumar - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology, Hamirpur, India.

Anjali Pal - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

Rajnish Joshi - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

Mukul Kumar - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd. (India)

Prof. Kuruvilla Joseph - Indian Institute of Space Science and Technology (IIST)

Prof. Yogesh C. Sharma - D.Sc., FRSC, FBRs, FIAPS; FISEES, Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

Professor Indra Mani Mishra - Indian Institute of Technology (Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

QISHLOQ VA SHAHAR BOLALARI TA'LIM IMKONIYATLARI: NAZARIY TUSHUNCHALAR VA ILMIY YONDASHUVLAR

Ahmadjonova Muattar Ahadjon qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutlar tarixiy, ijtimoiy va pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ta'lim tizimining shakllanishi urbanizatsiya, ishlab chiqarish munosabatlari va madaniy muhit bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi. Xalqaro va milliy tadqiqotlar misolida hududiy ta'lim tengsizliklarining sabablari ochib berilib, boshlang'ich ta'lim bosqichining muhimligi alohida ta'kidlanadi. Tadqiqotda qishloq maktablarida ta'lim sifatini oshirish orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlash imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: qishloq va shahar ta'limi, ta'lim tengsizligi, boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, inklyuziv ta'lim

Аннотация

В статье анализируются различия в образовательных возможностях сельских и городских детей в историческом, социальном и педагогическом аспектах. Показана взаимосвязь развития системы образования с процессами урбанизации, производственными отношениями и культурной средой. На основе международных и национальных исследований раскрываются причины территориального неравенства в образовании, а также подчеркивается особая роль начального образования в формировании учебной мотивации и познавательных способностей. Обосновывается значение повышения качества образования в сельских школах для обеспечения социальной справедливости.

Ключевые слова: сельское и городское образование, образовательное неравенство, начальное образование, качество образования, инклюзивное образование

Annotation

This article examines the disparities in educational opportunities between rural and urban children from historical, social, and pedagogical perspectives. It highlights the close relationship between the development of education systems, urbanization processes, production relations, and cultural environments. Drawing on international

and national studies, the paper identifies the key factors contributing to territorial educational inequality and emphasizes the critical role of primary education in shaping learning motivation and cognitive skills. The study underscores the importance of improving the quality of rural education to promote social equity.

Keywords: rural and urban education, educational inequality, primary education, quality of education, inclusive education

Qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlari masalasi jamiyat taraqqiyotining turli tarixiy bosqichlarida muhim ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo'lib kelgan. Ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi bevosita ishlab chiqarish munosabatlari, urbanizatsiya jarayonlari hamda madaniy muhit bilan uzviy bog'liqdir. Tarixiy jihatdan shaharlar ilm-fan, savdo va madaniyat markazlari sifatida shakllangan bo'lsa, qishloq hududlari asosan agrar munosabatlar hukmron bo'lgan makon sifatida rivojlangan. Ushbu tarixiy farqlar ta'lim imkoniyatlarida muayyan tafovutlarning vujudga kelishiga zamin yaratgan¹.

Qadimgi va o'rta asrlarda ta'lim muassasalari, jumladan maktab va madrasalar, asosan shaharlar bilan bog'liq bo'lgan. Qishloq muhitida esa bilimlar ko'proq og'zaki an'analar, mehnat jarayoni va kasb-hunar orqali avloddan avlodga o'tgan. Bu holat rasmiy ta'lim va norasmiy ta'lim shakllari o'rtasidagi tarixiy tafovutni yuzaga keltirgan.

Yangi davr va sanoat inqilobi jarayonida shaharlarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimining markazlashuviga olib keldi. Shahar maktablari moddiy-texnik va metodik jihatdan rivojlangan bo'lsa, qishloq maktablarida ta'lim sifati ko'pincha cheklangan sharoitda olib borilgan. Natijada qishloq va shahar bolalarining fanlarni, jumladan tarix fanini o'zlashtirish imkoniyatlari o'rtasida sezilarli tafovutlar yuzaga kelgan.

XX asrda umumiy majburiy ta'lim tizimining joriy etilishi qishloq va shahar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan muhim tarixiy bosqich bo'ldi. Yagona o'quv dasturlari va davlat ta'lim siyosati orqali qishloq bolalarining ta'limga qamrovi kengaydi. Shunga qaramay, shahar hududlarida ilmiy muassasalar, muzeylar, arxivlar va raqamli resurslarning mavjudligi tarix fanini o'rganishda qo'shimcha ustunliklarni saqlab qoldi.

Zamonaviy tarixiy-nazariy yondashuv shuni ko'rsatadiki, qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlari o'rtasidagi farqlar nafaqat moddiy sharoitlar, balki tarixiy xotira va madaniy muhit bilan ham bog'liqdir. Shahar bolalari tarixni asosan yozma va

¹ To'laganov X. O'zbekistonda ta'lim tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.

raqamli manbalar orqali o‘rganayotgan bo‘lsa, qishloq bolalari mahalliy tarix, tarixiy obidalar va og‘zaki rivoyatlar orqali tarixiy ongini shakllantiradi².

Bunda, tarixiy nuqtayi nazardan qishloq va shahar bolalari ta‘lim imkoniyatlari jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlari bilan belgilanadi. Tarix fanini o‘qitishda ushbu farqlarni inobatga olish, ikki muhitning ijobiy jihatlarini uyg‘unlashtirish orqali ta‘lim samaradorligini oshirish mumkin.

Zamonaviy jamiyatda ta‘lim tizimi ijtimoiy tenglikni ta‘minlashning muhim belgisi sifatida e‘tirof etiladi. Shunday bo‘lsa ham bir qator xalqaro va milliy tadqiqotlar qishloq va shahar hududlarida yashovchi bolalarning ta‘lim imkoniyatlari o‘rtasida sezilarli farqlar borligini ko‘rsatadi³. Ushbu holat ta‘lim orqali ijtimoiy tengsizlikning qayta ishlab chiqarilishiga xizmat qilmoqda.

UNESCO tomonidan e‘lon qilingan “Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education” (Global Ta‘limni Monitoring qilish hisoboti: inklyuziv ta‘lim) hisobotida aytilishicha, qishloq hududlarida yashovchi bolalar sifatli ta‘limdan chetda qolayotgan ijtimoiy guruh sifatida baholanadi. Hisobotda ta‘lim infratuzilmasining zaifligi, pedagog kadrlar yetishmovchiligi va o‘quv resurslarining cheklanganligi qishloq bolalarining o‘qishdagi muvaffaqiyatlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatayotgani ta‘kidlanadi⁴.

Jahon Bankining World Development Report: Learning to Realize Education’s Promise (Jahon Rivojlanish Hisoboti: Ta‘limning va‘dasini amalga oshirish uchun o‘rganish) ma‘lumotlarida ta‘limdagi hududiy tafovutlar “ta‘lim sifati” va “ta‘limga kirish imkoniyati” tushunchalari orqali tahlil qilinadi. Unda qayd etilishicha, shahar maktablari ko‘pincha qishloq maktablariga nisbatan ko‘proq institutsional va moddiy resurslarga ega bo‘lib, bu holat bilim darajasi va kompetensiyalarda nomutanosiblikni keltirib chiqaradi⁵.

OECDning Education in Rural Areas: Policy Responses for Equity and Inclusion (Qishloq Hududlarida Ta‘lim: tenglik va inklyuziya uchun siyosiy javob choralar) nomli tadqiqotida qishloq ta‘limidagi muammolar ta‘lim siyosati va boshqaruv mexanizmlari nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda resurslarning notekis taqsimlanishi va markazlashgan ta‘lim siyosati qishloq va shahar ta‘limi o‘rtasidagi tafovutlarni kuchaytiruvchi omillar sifatida baholanadi⁶.

Markaziy Osiyo mintaqasida olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Tadqiqotchi S. Azimov tadqiqotida qishloq maktablarida

² UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. – Paris, 2020.

³ UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. - Paris, 2020.

⁴ World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education’s Promise. - Washington, DC, 2018.

⁵ O‘sha manba

⁶ OECD. Education in Rural Areas: Policy Responses for Equity and Inclusion. - Paris: OECD Publishing, 2022.

pedagog kadrlar yetishmasligi, raqamli texnologiyalarga cheklangan kirish hamda madaniy kapitalning pastligi qishloq o'quvchilarining ta'limiy muvaffaqiyatlarini cheklovchi asosiy omillar sifatida ko'rsatiladi⁷.

Ta'lim va ijtimoiy adolat bo'yicha tadqiqotchilar Barrett va Sayedning inklyuziv ta'limga bag'ishlangan ilmiy ishida resurslari cheklangan hududlarda ta'lim tengligini ta'minlash masalasi muhim ijtimoiy vazifa sifatida talqin qilinadi. Mualliflar qishloq bolalari uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda mahalliy madaniy va ijtimoiy kontekstni hisobga olgan pedagogik yondashuvlar muhimligini ta'kidlaydilar⁸.

O'zbekistonda qishloq va shahar ta'limi o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish masalasi "Ta'limni rivojlantirish milliy strategiyasi – 2030" hujjatida alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Strategiyada qishloq maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagoglar salohiyatini oshirish va raqamli ta'limni rivojlantirish orqali hududiy tengsizliklarni qisqartirish maqsad qilib qo'yilgan⁹.

Umuman olganda, qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutlar institutsional, iqtisodiy va madaniy omillar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni bartaraf etish kompleks ilmiy va amaliy yondashuvlarni talab etadi. Xalqaro va milliy tadqiqotlar mazkur muammoni inklyuziv ta'lim siyosati orqali hal etish mumkinligini ko'rsatadi.

Qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlarini tahlil qilishda boshlang'ich ta'lim bosqichi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu bosqichda bolalarda bilim olishga bo'lgan munosabat, fikrlash madaniyati va o'quv motivatsiyasi shakllanadi. Atajonova va hammualliflarning tadqiqotlarida boshlang'ich ta'lim pedagogikasi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omil sifatida baholanib, o'qituvchi faoliyati, o'quv muhitining tashkil etilishi hamda metodik yondashuvlarning muhimligi ta'kidlanadi¹⁰. Shu nuqtayi nazardan, qishloq va shahar maktablari o'rtasidagi pedagogik sharoitlar farqi bolalarning ta'limiy imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalasi ham hududiy tafovutlar bilan chambarchas bog'liq. Abdurazzaqov tomonidan olib borilgan tadqiqotda innovatsion pedagogik yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan¹¹. Biroq amaliyot shuni

⁷ Azimov S. Addressing Rural Education Gaps in Central Asia: Challenges and Reforms // *Central Asia Education Review*. - 2021.

⁸ Barrett A., Sayed Y. Towards Inclusive Education: Strategies for Equity in Low-Resource Settings // *Comparative Education Journal*. - 2020.

⁹ O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Ta'limni rivojlantirish milliy strategiyasi -2030. - Toshkent, 2023.

¹⁰ Atajonova A.J., Raximova Sh.A., Raximova G.I., Jumaniyozova G.B. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent, 2024.

¹¹ Abdurazzaqov O'ktam Abduqayumovich. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda innovatsion yondashuv. Toshkent, 2014.

ko'rsatadiki, bunday innovatsion metodlar asosan shahar maktablarida kengroq joriy etilmoqda, qishloq maktablarida esa moddiy-texnik baza va metodik ta'minotning cheklanganligi ularning samarali qo'llanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Xalqaro tadqiqotlar ham qishloq va shahar ta'lim imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutni tasdiqlaydi. Karasko va hammualliflar tomonidan olib borilgan tadqiqotda boshlang'ich maktablarda ta'lim samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar — o'qituvchilar malakasi, sinf hajmi, o'quv resurslari va maktab infratuzilmasi — alohida tahlil qilingan¹². Ushbu omillar ko'pincha shahar maktablarida nisbatan qulayroq bo'lib, bu holat qishloq bolalarining akademik natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bhattacharya tadqiqotlarida esa maktab bilan bog'liq omillarning boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qishdagi yutuqlariga ta'siri empirik asosda ko'rsatiladi¹³. Muallif ta'lim sifati faqat o'quv dasturlari bilan emas, balki o'qitish metodlari, sinfdagi psixologik muhit va o'quvchilarning ijtimoiy sharoitlari bilan ham bog'liq ekanini qayd etadi. Bu holat qishloq hududlarda yashovchi bolalar uchun ta'lim jarayonini kompleks qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatadi.

Jahon Banki tomonidan e'lon qilingan "Effective Teaching Practices in Primary School Classrooms" (Boshlang'ich maktab sinflarida samarali o'qitish amaliyotlari) hisobotida boshlang'ich ta'limda samarali o'qitish amaliyotlari ta'limdagi tengsizlikni kamaytirishning asosiy vositalaridan biri sifatida baholanadi¹⁴. Hisobotda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, o'quvchilarga individual yondashuv va faol o'qitish metodlari qishloq va shahar o'rtasidagi ta'lim farqlarini qisqartirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Mazkur yondashuvlar qishloq maktablarida ham tizimli ravishda joriy etilsa, bolalarning ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish mumkinligi qayd etiladi.

Shunday qilib, qishloq va shahar bolalari ta'lim imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutlar nafaqat infratuzilma va resurslar bilan, balki pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlardan foydalanish darajasi hamda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi bilan belgilanadi. Milliy va xalqaro tadqiqotlar boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish orqali hududiy ta'lim tengsizliklarini kamaytirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'laganov X. O'zbekistonda ta'lim tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. – Paris, 2020.

¹² Carasco J.F., Munene J.C., Kasente D.H., Odada M. Factors influencing effectiveness in primary schools. Uganda, 1996.

¹³ Bhattacharya D. Effectiveness of school related factors on learning performance of primary school children. India, 2016.

¹⁴ World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise. Washington, DC, 2018.

3. World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise. - Washington, DC, 2018.
4. OECD. Education in Rural Areas: Policy Responses for Equity and Inclusion. - Paris: OECD Publishing, 2022.
5. Azimov S. Addressing Rural Education Gaps in Central Asia: Challenges and Reforms // *Central Asia Education Review*. - 2021.
6. Barrett A., Sayed Y. Towards Inclusive Education: Strategies for Equity in Low-Resource Settings // *Comparative Education Journal*. - 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Ta'limni rivojlantirish milliy strategiyasi -2030. - Toshkent, 2023.
8. Atajonova A.J., Raximova Sh.A., Raximova G.I., Jumaniyozova G.B. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent, 2024.
9. Abdurazzaqov O'ktam Abduqayumovich. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda innovatsion yondashuv. Toshkent, 2014.
10. Carasco J.F., Munene J.C., Kasente D.H., Odada M. Factors influencing effectiveness in primary schools. Uganda, 1996.
11. Bhattacharya D. Effectiveness of school related factors on learning performance of primary school children. India, 2016.
12. World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education's Promise. Washington, DC, 2018.

IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA MIRISHKOR TUMANIDA SUG‘ORISH SUVLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Berdimurodova Gulnoz Musurmonovna
Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola iqlim o‘zgarishi sharoitida Mirishkor tumanida sug‘orish suvlaridan foydalanish samaradorligini ekologik nuqtayi nazardan tahlil qiladi. Tadqiqotda hududning tabiiy geografik xususiyatlari, suv resurslarining holati, sug‘orish tizimining infratuzilmasi va ekologik oqibatlar (tuproq sho‘rlanishi, yerosti suvlari sathining ko‘tarilishi, degradatsiya) o‘rganilgan. Shuningdek, suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish, sug‘orish me‘yorlarini ilmiy asosda belgilash, drenaj va monitoring tizimini takomillashtirish kabi ekologik barqaror yechimlar tavsiya etilgan. Tadqiqot natijalari hududda qishloq xo‘jaligida suvdan samarali foydalanish va agroekotizimning barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: iqlim o‘zgarishi, sug‘orish suvlaridan foydalanish, ekologik samaradorlik, sho‘rlanish, Mirishkor tumani.

Аннотация. Статья анализирует эффективность использования орошаемых вод в Миришкорском районе с экологической точки зрения в условиях изменения климата. В исследовании рассмотрены природно-географические особенности района, состояние водных ресурсов, инфраструктура оросительных систем и экологические последствия (солонцеватость почвы, повышение уровня грунтовых вод, деградация). Также предложены экологически устойчивые решения: внедрение водосберегающих технологий, научно обоснованное установление норм орошения, модернизация дренажных и мониторинговых систем. Результаты исследования способствуют рациональному использованию воды и поддержанию устойчивости агроэкосистем в регионе.

Ключевые слова: изменение климата, использование орошаемых вод, экологическая эффективность, засоление, Миришкорский район.

Abstract. The article analyzes the efficiency of irrigation water use in the Mirishkor district from an ecological perspective under climate change conditions. The study examines the district’s natural-geographical features, water resource status, irrigation infrastructure, and ecological impacts (soil salinization, rising groundwater levels, degradation). Ecologically sustainable solutions are also proposed, including the implementation of water-saving technologies, scientifically justified irrigation norms, and the modernization of drainage and monitoring systems. The study results

contribute to efficient water use and the maintenance of agroecosystem sustainability in the region.

Keywords: climate change, irrigation water use, ecological efficiency, salinization, Mirishkor district.

Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishi insoniyat taraqqiyoti va tabiiy resurslardan foydalanish tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatayotgan eng muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Atmosfera haroratining oshishi, yog'ingarchilik miqdorining hududlar bo'yicha notekis taqsimlanishi, qurg'oqchilik holatlarining ko'payishi hamda bug'lanish jarayonlarining kuchayishi suv resurslarining shakllanishi va ulardan foydalanish imkoniyatlarini keskin cheklamoqda. Ayniqsa, qurg'oqchil iqlim sharoitiga ega hududlarda suv taqchilligi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikka ham jiddiy xavf tug'diradi. Mirishkor tumani Qashqadaryo viloyatining qurg'oqchil hududida joylashgan bo'lib, hudud iqlimi keskin kontinental xarakterga ega. So'nggi 10–15 yil davomida iqlim o'zgarishi ta'sirida o'rtacha yillik havo harorati 1,0–1,2 °C ga oshgani kuzatilmoqda. Eng issiq oy — iyul bo'lib, ekstremal yillarda havo harorati +42 °C gacha yetmoqda. Haroratning oshishi vegetatsiya davrida bug'lanish jarayonining kuchayishiga olib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy qismi sug'oriladigan dehqonchilikka tayanadi. Shu sababli sug'orish suvlaridan samarali foydalanish masalasi mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi, eksport salohiyati hamda yer resurslarining meliorativ holatini saqlash bilan uzviy bog'liqdir. Iqlim o'zgarishi sharoitida suv resurslari cheklangan bir paytda sug'orish tizimlarida yuzaga kelayotgan yo'qotishlar, suv taqsimotidagi nomutanosiblik va sug'orish me'yorlariga to'liq rioya qilinmasligi ekologik muammolarni chuqurlashtirishi mumkin. Jumladan, ortiqcha sug'orish yerosti suvlari sathining ko'tarilishi, tuproqning ikkilamchi sho'rlanishi, unumdor qatlamning degradatsiyasi va agroekotizim barqarorligining buzilishiga olib keladi.

Qashqadaryo viloyatining Mirishkor tumani sug'oriladigan yerlar ulushi yuqori bo'lgan hududlardan biri bo'lib, bu yerda paxtachilik, g'allachilik, yem-xashak yetishtirish hamda poliz ekinlari ishlab chiqarish keng rivojlangan. Hududda suv resurslaridan foydalanish samaradorligi sug'orish infratuzilmasining texnik holati, suvni hisobga olish tizimi, dalada suvni taqsimlash usullari va yerlarning meliorativ ko'rsatkichlari bilan bevosita bog'liq. Iqlim sharoitining keskinlashuvi esa mazkur omillarning har biriga ta'sir ko'rsatib, suvdan foydalanish jarayonida ekologik yondashuvni kuchaytirishni talab etadi.

Iqlim o'zgarishi jarayonlari dunyo miqyosida suv resurslarining miqdoriy va sifat ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Atmosferaning isishi natijasida gidrologik aylanish jadallashib, ayrim hududlarda yog'ingarchilik kamayishi, ayrim joylarda esa qisqa muddatli, kuchli yog'inlar ko'payishi kuzatilmoqda. Bunday o'zgarishlar suv resurslarining tabiiy shakllanishiga bevosita ta'sir etib, daryo oqimlarining mavsumiy taqsimlanishini o'zgartiradi, suv ta'minotida beqarorlikni kuchaytiradi hamda qishloq xo'jaligi uchun zarur bo'lgan sug'orish suvlari hajmining kamayishiga olib keladi.

Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston hududi qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil iqlim mintaqasida joylashganligi sababli iqlim o'zgarishi oqibatlari bu yerda yanada keskin namoyon bo'ladi. So'nggi yillarda havo haroratining ortishi va vegetatsiya davrining uzayishi natijasida qishloq xo'jaligi ekinlarining suvga bo'lgan ehtiyoji oshib bormoqda. Shu bilan birga, suv resurslarining asosiy manbalari bo'lgan transchegaraviy daryolarda suv oqimining kamayishi ehtimoli sug'oriladigan dehqonchilik uchun xavf omillarini kuchaytiradi. Natijada suvdan foydalanish samaradorligini oshirish va suv yo'qotishlarini kamaytirish dolzarb vazifaga aylanadi. Iqlim o'zgarishi sharoitida sug'orish tizimlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri bug'lanish jarayonining kuchayishidir. Ayniqsa, yoz oylarida yuqori harorat va quruq shamollar ta'sirida ochiq sug'orish kanallarida suvning sezilarli qismi bug'lanish va filtratsiya hisobiga yo'qotiladi. Bu holat sug'orish suvining dalaga yetib borish samaradorligini pasaytirib, mavjud resurslardan foydalanish ko'rsatkichlarini yomonlashtiradi. Bunday sharoitda suvni yetkazib berish, taqsimlash va hisobga olish tizimlarini takomillashtirish ekologik va iqtisodiy jihatdan muhim hisoblanadi.

Qashqadaryo viloyati, jumladan Mirishkor tumanida iqlimning issiq va quruq bo'lishi sug'orish tizimlariga yuklamani oshiradi. Hududda qishloq xo'jaligi ekinlari yetishtirish jarayoni sug'orish suvlari bilan bevosita bog'langanligi sababli suv ta'minotidagi har qanday uzilish yoki suv hajmining kamayishi hosildorlikka ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, suvdan noto'g'ri foydalanish ekologik muammolarni chuqurlashtiradi: ortiqcha sug'orish yerosti suvlari sathining ko'tarilishiga, tuproqning ikkilamchi sho'rlanishiga va yerlarning meliorativ holati yomonlashuviga sabab bo'ladi. Bu jarayonlar o'z navbatida tuproq unumdorligini pasaytirib, agroekotizimlarning barqarorligini izdan chiqaradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, iqlim o'zgarishi sharoitida suv resurslariga bo'lgan bosimning ortishi sug'orish suvlaridan foydalanishda yangi yondashuvlarni talab qiladi. Suvni tejevchi texnologiyalarni joriy etish, sug'orish me'yorlarini ilmiy asosda belgilash, ekinlar tuzilmasini hududiy iqlim sharoitiga moslashtirish hamda suvni hisobga olishning zamonaviy usullarini qo'llash orqali suv resurslaridan foydalanish

samaradorligini oshirish mumkin. Bunda ekologik yondashuv ustuvor bo'lib, suvdan foydalanish jarayonida yerlarning degradatsiyasini oldini olish, tuproq sho'rlanishini kamaytirish va tabiiy resurslarni muhofaza qilish asosiy maqsad sifatida qaralishi zarur.

Mirishkor tumani Qashqadaryo viloyatining sug'oriladigan dehqonchilik rivojlangan hududlaridan biri bo'lib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida sug'orish suvlarining o'rni nihoyatda muhimdir. Tumanda paxta, g'alla, yem-xashak ekinlari hamda poliz mahsulotlari yetishtirishda suv ta'minoti barqarorligi hosildorlik ko'rsatkichlarini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Shu sababli sug'orish tizimining texnik holati, suvni yetkazib berish samaradorligi va taqsimot jarayonining to'g'ri tashkil etilishi hududning iqtisodiy rivojlanishi bilan bir qatorda ekologik barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mirishkor tumanida sug'orish ishlari asosan magistral kanallar, xo'jaliklararo tarmoqlar va ichki sug'orish ariqlari orqali amalga oshiriladi. Sug'orish suvlarining katta qismi ochiq kanallar orqali yetkazib berilishi natijasida bug'lanish va filtratsiya yo'li bilan sezilarli yo'qotishlar yuzaga keladi. Ayniqsa, yoz mavsumida havo haroratining yuqori bo'lishi va shamol tezligining ortishi suvning tabiiy yo'qotilishini kuchaytirib, dalaga yetib boradigan real suv hajmini kamaytiradi. Bunday holat suv resurslaridan foydalanish samaradorligini pasaytirish bilan birga, sug'orishning umumiy xarajatlarini ham oshiradi.

Sug'orish tizimlarida uchraydigan muammolardan biri — infratuzilmaning ayrim qismlarida eskirish holatlarining mavjudligidir. Kanal va tarmoqlarning betonlashmagan bo'laklari, suv o'tkazgich inshootlarning texnik jihatdan talab darajasida bo'lmasligi hamda suv taqsimotini boshqarishning yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi suvning yo'qotilishiga va taqsimotda nomutanosibliklar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Natijada ayrim maydonlarda suv yetishmovchiligi kuzatilsa, boshqa joylarda ortiqcha sug'orish holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Sug'orish jarayonida suvdan me'yoridan ortiq foydalanish hududning ekologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, ortiqcha sug'orish yerosti suvlari sathining ko'tarilishiga olib kelib, tuproqning ikkilamchi sho'rlanish jarayonini jadallashtiradi. Sho'rlanish darajasining oshishi o'simliklarning suv va ozuqa moddalari bilan ta'minlanishini qiyinlashtiradi, natijada hosildorlik pasayadi va yerlarning iqtisodiy qiymati kamayadi. Shu bilan birga, sho'rlangan yerlarning kengayishi agroekotizimning tabiiy muvozanatini buzib, biologik xilma-xillikning kamayishiga ham sabab bo'lishi mumkin.

Yana bir muhim masala — suvdan foydalanish jarayonida hisob-kitob va nazorat mexanizmlarining yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi bilan bog'liq. Suv sarfini

aniq o'lash, sug'orish me'yorlarini ekin turi va tuproq sharoitiga mos belgilash hamda suv taqsimotida shaffoflikni ta'minlash suvdan oqilona foydalanishning asosiy shartlaridan hisoblanadi. Amaliyotda esa ayrim hollarda sug'orish rejimining ilmiy asosda tashkil etilmasligi suv resurslarining isrof bo'lishiga olib keladi.

Mirishkor tumani sharoitida sug'orish tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari sifatida suv tejoyvchi texnologiyalarni keng joriy etish, sug'orish infratuzilmasini bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish, suv hisobini raqamlashtirish va fermer xo'jaliklarida ekologik madaniyatni oshirishni ko'rsatish mumkin. Ayniqsa, tomchilatib sug'orish va yomg'irilatib sug'orish kabi usullar suv sarfini kamaytirish bilan birga, tuproqning meliorativ holatini yaxshilash va sho'rlanish xavfini pasaytirishda samarali hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar iqlim o'zgarishi sharoitida suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Sug'oriladigan dehqonchilik sharoitida suv resurslaridan foydalanish samaradorligi nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan, balki ekologik barqarorlik bilan ham bevosita bog'liqdir. Sug'orish jarayonining noto'g'ri tashkil etilishi yoki suvdan me'yoridan ortiq foydalanish natijasida yer resurslari degradatsiyasi kuchayadi, tuproqning meliorativ holati yomonlashadi hamda agroekotizimlarning tabiiy muvozanati buziladi. Ayniqsa, iqlim o'zgarishi sharoitida suvga bo'lgan ehtiyojning ortishi fonida sug'orish tizimlarida ekologik xavflar yanada dolzarblashtiradi.

Mirishkor tumani sharoitida sug'orish suvlaridan noo'rin foydalanish bilan bog'liq eng asosiy ekologik muammolardan biri tuproqning ikkilamchi sho'rlanishidir. Sho'rlanish jarayoni ko'pincha ortiqcha sug'orish natijasida yerosti suvlari sathining ko'tarilishi va kapillyar ko'tarilish orqali tuzlarning tuproqning yuqori qatlamlariga chiqishi bilan izohlanadi. Natijada ekinlarning ildiz tizimi joylashgan faol qatlamda tuzlar konsentratsiyasi ortib, o'simliklarning o'sishi sekinlashadi va hosildorlik keskin pasayadi.

Sho'rlangan tuproqlarda suvning o'simlik tomonidan o'zlashtirilishi qiyinlashadi, chunki yuqori tuzlilik sharoitida osmotik bosim oshib, o'simlik hujayralarida suv almashinuvi buziladi. Buning oqibatida vegetatsiya jarayonlari sustlashadi, ekinlarning stressga chidamliligi pasayadi hamda agrotexnik tadbirlarning samaradorligi kamayadi. Shu bilan birga, sho'rlanish yerlarning uzoq muddatli iqtisodiy qiymatini pasaytirib, ularni qayta tiklash uchun qo'shimcha meliorativ xarajatlarni talab qiladi.

Sug'orish jarayonida suvning bir qismi tuproq orqali filtratsiyalanib, yerosti suvlari zaxirasini to'ldiradi. Agar drenaj tizimi yetarli darajada ishlamasa yoki sug'orish me'yorlari ilmiy asosda belgilanmasa, yerosti suvlari sathi ko'tarilib boradi. Bu holat

Mirishkor tumani kabi sug'oriladigan hududlarda botqoqlanish xavfini kuchaytirishi mumkin.

Yerosti suvlari sathining ko'tarilishi nafaqat sho'rlanish jarayonini jadallashtiradi, balki tuproqning havo rejimini ham yomonlashtiradi. Tuproqdagi kislorod miqdorining kamayishi ildiz tizimining nafas olishini cheklab, o'simliklarning normal rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, bunday sharoitda tuproq mikroorganizmlarining faoliyati ham o'zgarib, organik moddalarning parchalanish jarayoni izdan chiqishi mumkin.

Sug'oriladigan hududlarda drenaj tizimi ekologik barqarorlikni ta'minlovchi muhim infratuzilma elementlaridan biri hisoblanadi. Drenaj tarmoqlarining asosiy vazifasi ortiqcha suvni chiqarib yuborish, yerosti suvlari sathini me'yoriy darajada ushlab turish hamda sho'rlanishning oldini olishdan iborat. Mirishkor tumani sharoitida drenaj tizimining samarali ishlashi yerlarning meliorativ holatini saqlash va hosildorlikni barqaror ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, drenaj suvlari tarkibida tuzlar va agroximikatlarni bo'lishi mumkinligi sababli ularni ekologik xavfsiz boshqarish ham muhimdir. Agar drenaj suvlari nazoratsiz ravishda tabiiy suv havzalariga yo'naltirilsa, suv ekotizimlarining ifloslanishi va tabiiy muhitning degradatsiyasi yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Demak, drenaj tizimi nafaqat meliorativ, balki ekologik jihatdan ham muvozanatli boshqaruvni talab etadi.

Sug'orish tizimlarida suv resurslaridan samarasiz foydalanish natijasida yer degradatsiyasi jarayonlari kuchayadi. Bunda tuproq strukturasi buzilishi, unumdor qatlamning siqilishi, ozuqa moddalari balansining izdan chiqishi hamda eroziya xavfining ortishi kabi holatlar kuzatiladi. Ayniqsa, suvning me'yoridan ortiq berilishi tuproqning fizik xususiyatlarini yomonlashtirib, suv o'tkazuvchanlikni pasaytirishi mumkin. Agroekotizimlarning barqarorligi tuproq-suv-o'simlik tizimi o'rtasidagi muvozanatga bog'liq. Ushbu muvozanat buzilganda biologik xilma-xillik kamayadi, tabiiy resurslar qayta tiklanish qobiliyatini yo'qota boshlaydi va hududning ekologik holati yomonlashadi. Shu sababli sug'orish suvlaridan foydalanishda ekologik mezonlarga asoslangan boshqaruv tamoyillarini qo'llash iqlim o'zgarishi sharoitida eng muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Iqlim o'zgarishi sharoitida Mirishkor tumanida sug'orish suvlaridan foydalanish samaradorligini oshirish ekologik barqarorlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Suv resurslarining cheklanganligi, bug'lanish jarayonlarining kuchayishi va sug'oriladigan yerlarning meliorativ holati bilan bog'liq muammolar suvdan foydalanish jarayonida ilmiy asoslangan va ekologik yo'naltirilgan yondashuvni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan quyidagi taklif va tavsiyalar hududda

suv resurslaridan oqilona foydalanish, sho'rlanish xavfini kamaytirish hamda agroekotizim barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mirishkor tumani sharoitida an'anaviy sug'orish usullarida suv sarfi yuqori bo'lib, suvning bir qismi dalaga yetib bormasdan yo'qotiladi. Shu sababli tomchilatib sug'orish, yomg'irilatib sug'orish hamda lazerli tekislash kabi suvni tejoychi texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Tomchilatib sug'orish tizimi suvni bevosita ildiz zonasiga yetkazib berishi natijasida suv sarfini kamaytiradi, tuproq namligini me'yoriy ushlab turadi hamda sho'rlanish xavfini pasaytiradi. Bunda nafaqat suv tejaladi, balki mineral o'g'itlardan foydalanish samaradorligi ham oshadi.

Sug'orish me'yorlarini belgilashda ekin turi, tuproqning mexanik tarkibi, sho'rlanish darajasi va vegetatsiya bosqichlari hisobga olinishi lozim. Ko'p hollarda suvning ortiqcha berilishi yerosti suvlari sathini ko'tarib, tuproq sho'rlanishini kuchaytiradi. Shu sababli suvni "ko'p bersa yaxshi" degan yondashuvdan voz kechib, sug'orishni ilmiy tavsiyalar asosida tashkil etish zarur. Bu borada agroiqlimiy monitoring va tuproq namligini o'lchash usullarini amaliyotga joriy etish muhimdir.

Suvning katta qismi ochiq kanallarda filtratsiya va bug'lanish hisobiga yo'qotiladi. Shu sababli kanal va ariqlarni betonlash, suv o'tkazgich inshootlarni ta'mirlash, eskirgan tarmoqlarni qayta tiklash orqali suv yetkazib berish samaradorligini oshirish mumkin. Modernizatsiya jarayonida suvni boshqarish va taqsimlashda zamonaviy texnik vositalardan foydalanish ham muhim hisoblanadi. Bu nafaqat suv yo'qotishlarini kamaytiradi, balki suv resurslarini adolatli taqsimlashga xizmat qiladi.

Suvdan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri suv sarfini aniq hisobga olishdir. Amaliyotda suv sarfi to'liq o'lchanmagani sababli suvdan foydalanish ko'rsatkichlarini baholash qiyinlashadi. Shu sababli suv o'lchash qurilmalarini (gidropostlar, suv hisoblagichlar) o'rnatish, suv taqsimotini raqamli monitoring qilish va hisobotlarni tizimli yuritish zarur. Raqamlashtirish suvdan foydalanishda shaffoflikni oshiradi hamda suv isrofini kamaytirishga xizmat qiladi.

Mirishkor tumanida sho'rlanish xavfi mavjud bo'lgan maydonlarda meliorativ tadbirlarni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Drenaj tizimlarining ishlash samaradorligini oshirish, kollektor-drenaj tarmoqlarini tozalash va texnik xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yish orqali yerosti suvlari sathini me'yoriy darajada ushlab turish mumkin. Sho'rlanishning oldini olish uchun sug'orish bilan bir qatorda yuvish sug'orishlarini ilmiy asosda amalga oshirish, ekin almashinuvi tizimini to'g'ri tashkil etish ham zarur.

Xulosa qilib aytganda, iqlim o'zgarishi sharoitida Mirishkor tumanida sug'orish suvlaridan foydalanish samaradorligini oshirish kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu yondashuv texnik modernizatsiya, ilmiy asoslangan sug'orish rejimi, meliorativ

tadbirlar va ekologik madaniyatni oshirishni o‘z ichiga olishi lozim. Tadqiqot natijalari hududda suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish, yerlarning degradatsiyasini kamaytirish hamda qishloq xo‘jaligini ekologik jihatdan barqaror rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baratov P. O‘zbekiston tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PF–5853-son “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi (2020–2030)” farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-iyuldagi PF–6024-son “O‘zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari” gi farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari to‘plami. Suv xo‘jaligi va melioratsiya tizimini rivojlantirish bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2020–2024.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Qishloq xo‘jaligi va suv resurslari bo‘yicha statistik ma‘lumotlar. – Toshkent, 2020–2024
6. Islomov A., Karimov B. Sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va sho‘rlanishni kamaytirish usullari. – Toshkent, 2018

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MANIFESTATION OF LIFE
RESISTANCE DURING STUDENT AGE**

Alimov Ulmasjon Ismatovich

Lecturer of the Department of "Special Pedagogy" of the New Century University

Abstract. The article is devoted to the issues of psychological aspects of the manifestation of tolerance to life during student life. First of all, an analysis of research conducted by foreign scientists on the content, characteristic aspects, criteria, indicators, and age-related development of the concept of resilience to life is presented. The results of an empirical study of the formation of resilience to life during student life are also presented.

Keywords: student personality, resilience to life, stress, neurosis, inadequate behavior, depressive states, resilience, involvement, control, risk, vitality, life creativity, career choice.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ К
ЖИЗНИ В СТУДЕНЧЕСКИЙ ПЕРИОД**

Алимова Улмасжона Исмамовича

преподавателя кафедры "Специальная педагогика" Университета Нового века

Аннотация. В статье рассматриваются психологические аспекты проявления жизнестойкости в студенческие годы. Прежде всего, представлен анализ исследований, проведенных зарубежными учеными по содержанию, характерным аспектам, критериям, показателям понятия жизнестойкости, а также вопросам возрастного развития. Также изложены результаты эмпирического изучения формирования жизнестойкости в студенческий период.

Ключевые слова: личность студента, жизнестойкость, стресс, невроз, неадекватное поведение, депрессивные состояния, выносливость, вовлеченность, контроль, риск, жизненная способность, жизненное творчество, выбор профессии.

Processes occurring in society can affect a person by causing stress, neurosis, inadequate behavior, and depressive states. In psychology, the concept of "life tolerance" is of great importance. Therefore, the problem of life stability is becoming increasingly important for psychologists today.

Tolerance to life is especially important for a person during periods of economic and social change. The term endurance, introduced by S. Maddi and S. Kobes, translates from English as "endurance" [1]. It is described by D. A. Leontiev in psychology as "tolerance to life" [2]. The concept of resilience to life (hardness) is introduced into psychology by S. Maddi as a system of beliefs about oneself, the world, and relationships with the world [6]. This is a personality trait that includes three relatively autonomous components: involvement, control, and risk. The expression of these components and resilience to life in general prevents the emergence of internal tension in stressful situations by resiliently managing stress (hardy coping) and perceiving them as less significant [7].

Tolerance to life includes three components: involvement, control, and risk.

1) Involvement is defined as "confidence that involvement in ongoing events gives a person the maximum opportunity to find something worthwhile and interesting." A person with a developed

component of engagement enjoys their activity. The absence of such a belief leads to a feeling of being "outside" of life.

2) Control - although this influence is not absolute and success is not guaranteed, it expresses the belief that the struggle allows you to influence the result. The opposite is the feeling of one's own weakness. A person with a strongly developed control component feels that they are choosing their own activity, their own path.

3) Risk - the belief that everything that happens to him, regardless of whether it is positive or negative, contributes to his development thanks to the knowledge gained from experience. A person who views life as a way of gaining experience will be ready to act. A great contribution to the development of this concept was made by S.A. Rubinstein, who identified the essence of this phenomenon in the study of resilience to life and considered it as a process of continuous human development [11]. In our opinion, the concepts of "creativity for life" and "vitality" are close to it in terms of their significance in psychology. The term "vital ability" was first introduced by B.G. Ananyev, who referred to a person's general ability to work. According to B.G. Ananyev, the main factor in maintaining resilience and vitality is the development of intellectual functions [10].

The concept of "life creativity" is close in meaning, and D.A. Leontiev understands it as the development of personality-oriented practice, the expansion of life relationships. According to him, creativity in life is connected with certain aspects of development and the manifestation of tolerance to life. In Russian psychology, the term "life tolerance" began to be studied relatively recently, but definitions of this concept already exist. In particular, D.A. Leontiev asserts that resilience to life is a characteristic that is characterized as a measure of a person's ability to overcome given situations, and ultimately as a measure of a person's ability to overcome themselves [5]. L.A. Alexandrova defines resilience to life as an integral ability underlying personality adaptation[1]. According to S.V. Knijnikova, a person's tolerance for life is not only a system of beliefs, but also an integral characteristic of the individual [4]. E.I.Rasskazova emphasizes that resilience to life is a reserve aimed at supporting more activity. He defines it as a personal resource, the ability to use external resources in vital situations [9]. The activities of students as future specialists are very diverse, and attracting resources to achieve goals is very important at the present time. Future specialists must learn to use these resources correctly. Most authors who have addressed this problem believe that resilience to life is a personal characteristic of a person, that is, an inseparable personal education that develops throughout life.

A person is resilient to life in various situations, elections, and problematic situations. The term "life resilience" is used in the system of stress management problems, emphasizing the existence of approaches that motivate a person to change stress-inducing life events [8]. Tolerance to life is especially important in complex social changes, economic and other processes. His research is especially effective during the period of active human formation and manifestation. One of such periods is youth, when intensive education is carried out in higher educational institutions.

Youth is the period of choosing a profession and entering adult life. For boys, this period is 17-21 years, for girls - 16-20 years. At this age, specific tasks are solved: establishing friendly and close relationships with others, playing sexual roles and forming relationships with the family, achieving independence, forming the foundations of worldview and self-awareness, professional choice[3]. Problem situations during the student period are associated with the frustration of basic needs: physiological, the need for success; the need to develop one's "Self," etc. [7]. Gradually, the content

of the emergence of tolerance towards life in the student's personality begins to be strengthened at the expense of formed values. This will be the basis for maintaining its resilience in the world.

From the foregoing, it follows that during the period of study at a higher educational institution, young men develop existential and interpersonal fears. This can affect the life situation of learners[2].

Therefore, we consider it important to study the characteristics of students' resilience to life in conjunction with coping strategies, externality and internality, and reflexivity.

In order to study the formation of resilience to life during the student period, an adapted version of the methodology "Life Endurance" by S. Maddi was used. The methodology was conducted in a group of subjects, and the obtained results were analyzed quantitatively and qualitatively. The results of the quantitative analysis are reflected in the table.

Table 1

Levels of manifestation of resilience to life during the student period

Courses	Overall vitality	Involvement	Supervision	Take a risk
1st year	65	25,5	27,25	12,25
3rd year	73,4	29,43	28,86	15,14

As can be seen from the table results, significant differences are observed in the level of formation of tolerance to life in the student group. Especially among the indicators of students' tolerance to life in general, $M=65$ and $M=73.4$. According to it, the high indicators of tolerance to life in 3rd-year students are characterized by the formation of a conscious attitude towards their future professional activity and the acquisition of knowledge about people and society, as well as the ability to enter the system of relationships with surrounding people and have their place in the system of interpersonal relations.

The low level of results of 1st-year students on this indicator is determined by their lack of adaptation to the environment of the educational institution and the inability to rationally establish collective relationships in the educational group. In particular, this is explained by the insufficient knowledge of people about society and their lack of life experience.

The engagement rate among the subjects is $M=25.5$ and $M=29.43$. This indicates that they have their own personal opinion and position regarding life problems and views. It should be noted that as the adolescent's personality grows, he does not observe life problems from the outside, but, on the contrary, manifests himself as an active participant in the process. Therefore, in connection with adolescence, we can see an increase in personal experience and thinking skills.

The next scale of tolerance to life in the control group of subjects is $M=27.25$ and $M=28.86$. If we look at the indicators, it is natural that no significant aspects are observed between them. It is known that the student's personality requires the ability to adequately assess and control themselves in any life situation. Therefore, the student's personality is characterized by the formation of the skill of consciously managing their behavior in relation to any influences.

If we look at the risk indicators, then for 1st-year students and 3rd-year students, $M=12.25$ and $M=15.14$. If we pay attention to the results, then in the group of 3rd-year students, it is determined by the development of such qualities as a propensity for taking risks, making decisions without

thinking. Therefore, during student life, the tendency to take risks increases with age. It is observed that they are prone to taking risks when making plans for the future, in connection with their active striving for the future.

As can be seen from the results of the methodology, by the time of student life, the formation of resilience to life occurs in combination with a number of factors. It should be noted that changes in the student's personality, characteristic of the age period, are determined by the expansion of life experience, the presence of a strong desire for independence and freedom. The most important thing is to increase internal and external sensitivity to stressogenic factors arising in the student's personality.

References

1. Александрова Л.А. К концепции жизнестойкости в психологии. [Электронный ресурс] / Александров Л.А.
2. Астапов В.М. Тревожность у детей [Текст]/ В.М. Астапов.-2-е изд. –СПб:Питер, 2004.–224 с.
3. Возрастная психология: учеб. Пособие [Текст]/ под ред. В. Е. Ключко.-СПб.: Питер, 2003.
4. Книжникова С.В. Педагогическая профилактика суицидального поведения на основе формирования жизнестойкости [Текст]/ С.В. Книжникова –Краснодар: «АВС-полиграфия», 2009. –111 с.
5. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И.Тест жизнестойкости [Текст]/ Д.А. Леонтьев,Е.И. Рассказова.–М.:Смысл, 2006. –63 с.
6. Мадди С. Смыслообразование в процессах принятия решения [Текст]/ С. Мадди //Психологический журнал.-2005. -Т.26,№6. -С.17 -21
7. Махнач А.В., Лактионова А.И. Жизнеспособность подростка: понятие и концепция // Психологическая адаптация и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы.[Текст]/ А.В. Махнач, А.И.Лактионова.-М.: Изд-во «Институт психологии РАН»,2010–с. 44-45.
8. Махнач А. В. Жизнеспособность как междисциплинарное понятие [Текст]/А.В. Махнач // Психологический журнал. –2012. –Т.33, №6.
9. Рассказова Е. И.Динамика смысла в процессе совладания с тревогой // Проблема смысла в науках о человеке (к 100-летию Виктора Франкла): материалы международной конференции / под ред. Д. А. Леонтьева. –М.: Смысл, 2005.–С. 176–179.
10. Сотниченко Д. М. Жизнестойкость как психологический феномен[Текст]/ Д.М. Сотниченко. -Вестник ТГПУ. –2009. -Выпуск 8.
11. Фоминова А. Н., Жизнестойкость личности[Текст]/ Фоминова А. Н. –М.: МПГУ, 2012.

THE ROLE OF URATE-INDUCED OXIDATIVE STRESS IN KIDNEY FUNCTION IMPAIRMENT

Maxmudov Begzod Kurbonbekovich

Samarkand State Medical University, Faculty of Dentistry

Juraqulova Diyora Tojiddin qizi

Samarkand State Medical University, Faculty of General Medicine

Abduaxatov Abdulaziz Abduazizovich

Samarkand State Medical University, Faculty of General Medicine

Azimova Aziza Azimovna

Samarkand State Medical University, Master's Degree in Therapeutic Medicine

Abstract: This study focuses on the role of urate-induced oxidative stress in kidney function impairment. Elevated urate levels contribute to increased reactive oxygen species, leading to cellular damage, inflammation, and disruption of renal function. Understanding these mechanisms is essential for early diagnosis, prevention, and development of effective therapeutic strategies. Targeting urate levels and oxidative stress may improve outcomes in patients with renal disorders.

Keywords: Urate, oxidative stress, kidney function, renal impairment, hyperuricemia, reactive oxygen species, nephropathy.

INTRODUCTION

Urate is the final product of purine metabolism and plays a role in various biological processes in the body. Elevated levels of urate can have adverse effects on multiple organs, including the kidneys. Recent studies have shown that urate has the ability to induce oxidative stress. Oxidative stress is characterized by an increase in reactive oxygen species, which can damage cell membranes, DNA, and proteins. These processes may lead to impairment of renal tubular and glomerular functions. Moreover, the role of urate-induced oxidative stress in the development of chronic kidney diseases has been increasingly recognized. Monitoring urate levels and oxidative stress markers is crucial for early detection of renal pathology and for developing effective therapeutic strategies. This study aims to analyze the interaction of these mechanisms and their role in the disruption of kidney function.

Relevance

Kidney diseases are a major global health concern. Elevated urate levels can induce oxidative stress, leading to kidney dysfunction. Understanding this mechanism is important for early diagnosis, prevention, and effective treatment strategies. This study highlights the role of urate-induced oxidative stress in renal impairment.

Main part

Urate is the final product of purine metabolism in humans. It is primarily excreted by the kidneys, which play a key role in maintaining urate homeostasis. Elevated urate levels, also known as hyperuricemia, can result from increased production or reduced excretion. Hyperuricemia has been linked to the development of various renal disorders, including chronic kidney disease and nephrolithiasis. Urate can form crystals in renal tubules, leading to inflammation and obstruction. In addition to crystal formation, urate has non-crystalline effects that contribute to renal damage. One of the most significant mechanisms is the induction of oxidative stress. Oxidative stress occurs when there is an imbalance between reactive oxygen species (ROS) production and the antioxidant defense system. In kidneys, ROS can damage tubular cells, glomeruli, and vascular endothelium. Chronic exposure to high urate levels enhances ROS generation, promoting lipid peroxidation, protein oxidation, and DNA damage. These cellular damages impair kidney filtration and reabsorption functions. Urate also activates pro-inflammatory pathways, further aggravating renal injury. Additionally, urate can stimulate the renin-angiotensin system, leading to hypertension and glomerular hyperfiltration. Experimental studies show that urate-induced oxidative stress contributes to endothelial dysfunction in renal vessels. This dysfunction reduces renal blood flow and accelerates nephron loss. Clinical studies correlate hyperuricemia with faster progression of chronic kidney disease. Therapeutic interventions aiming to lower urate levels demonstrate improvement in kidney function markers. Therefore, understanding urate metabolism and its renal effects is critical for developing preventive and therapeutic strategies. Early monitoring of urate levels can reduce oxidative stress-related renal complications. The integration of antioxidant therapy may provide additional protection to renal tissues. Finally, lifestyle interventions, such as dietary purine restriction, can complement pharmacological approaches in managing urate-induced renal dysfunction.

Oxidative stress is a condition characterized by excessive accumulation of reactive oxygen species. Urate can induce oxidative stress by activating NADPH oxidase and mitochondrial ROS production. ROS molecules include superoxide anion, hydrogen peroxide, and hydroxyl radicals. These reactive molecules can damage lipids, proteins, and nucleic acids in renal cells. In tubular cells, oxidative stress disrupts mitochondrial function, leading to energy depletion and apoptosis. In glomerular cells, ROS damages the filtration barrier, increasing proteinuria and promoting sclerosis. Oxidative stress also stimulates inflammatory cytokines, including TNF-alpha, IL-6, and IL-1 β . Chronic inflammation exacerbates renal tissue injury and fibrosis. Uric acid-induced oxidative stress can reduce nitric oxide availability, impairing vasodilation in renal

vessels. This leads to hypertension and decreased renal perfusion. ROS activates transcription factors such as NF- κ B, promoting pro-fibrotic gene expression. In addition, oxidative stress can enhance the activation of the renin-angiotensin-aldosterone system, further contributing to renal damage. Animal studies show that antioxidant supplementation reduces urate-induced ROS and protects kidney structure. Clinical evidence suggests that patients with hyperuricemia exhibit elevated oxidative stress markers. Monitoring oxidative stress biomarkers may help identify patients at risk for progressive kidney disease. Therapeutic targeting of urate-induced oxidative stress has potential to slow renal dysfunction. Combined urate-lowering therapy and antioxidants may provide synergistic renal protection. Understanding these mechanisms helps in designing interventions to preserve renal function. This knowledge is crucial for preventing complications related to chronic kidney disease and improving patient outcomes.

Hyperuricemia is frequently observed in patients with chronic kidney disease, hypertension, and metabolic syndrome. Early identification of elevated urate levels allows for timely intervention and prevention of kidney injury. Pharmacological approaches include xanthine oxidase inhibitors, such as allopurinol and febuxostat, which reduce urate production. Uricosuric agents, including probenecid, increase urate excretion by the kidneys. These medications not only lower urate levels but also reduce oxidative stress and inflammation in renal tissues. Lifestyle modifications, such as limiting dietary purine intake, reducing fructose consumption, and increasing hydration, complement pharmacological therapy. Antioxidant supplementation may further protect renal cells from ROS-induced damage. Regular monitoring of renal function, urate levels, and oxidative stress markers is essential for assessing treatment efficacy. Clinical trials demonstrate that controlling urate and oxidative stress slows the progression of chronic kidney disease. Patient education on the importance of adherence to therapy is critical. Early intervention may prevent end-stage renal disease and reduce the need for dialysis. In addition, understanding individual risk factors, including genetics and comorbidities, allows for personalized treatment plans. Research is ongoing to develop novel agents targeting urate-induced oxidative pathways. Combining urate-lowering therapy with anti-inflammatory and antioxidant treatments shows promise in improving renal outcomes. Clinicians should integrate laboratory and imaging findings to guide therapy. Multidisciplinary approaches involving nephrologists, dietitians, and primary care providers improve patient management. Preventive strategies may also reduce cardiovascular complications associated with hyperuricemia. Overall, addressing urate-induced oxidative stress has

substantial clinical significance for maintaining kidney health and improving quality of life.

Conclusion:

Urate-induced oxidative stress significantly impairs kidney function by increasing reactive oxygen species and promoting inflammation. Early detection and management of high urate levels, along with lifestyle changes and antioxidant therapy, can protect renal function. Understanding this mechanism is essential for developing effective treatment strategies.

References:

1. Johnson, R. J., et al. (2018). Uric acid and kidney disease: role in pathogenesis and potential therapies. *Nature Reviews Nephrology*, 14(1), 1–12.
2. Feig, D. I., Kang, D. H., & Johnson, R. J. (2008). Uric acid and cardiovascular risk. *New England Journal of Medicine*, 359(17), 1811–1821.
3. Maksudov, D., Azimova, A., & Mamadyarova, S. (2021). Clinical course of inflammatory diseases of the maxillofacial region in patients with viral hepatitis b. *Збірник наукових праць ЛОГОС.–2021*.
4. Mazzali, M., et al. (2001). Elevated uric acid increases blood pressure in the rat by a novel crystal-independent mechanism. *Hypertension*, 38(5), 1101–1106.
5. ЯНОВА, Э. У., ИСТАТОВА, Ф. Ш., & АЗИМОВА, А. А. (2023). Морфометрия Коркового Вещества При Церебральной Микроангиопатии. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 4(3), 51-64.

BUXORO AMIRLIGIDA QOZILIK TIZIMINI ISLOH QILISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR(XIX ASR)

Xaydarov Behruz Olim o‘g‘li
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Annotatsiya

Buxoro amirligi (XIX asr) sud-huquq tizimi Mang‘itlar sulolasi davrida shakllangan va islohotlar orqali takomillashtirilgan. Qozilik tizimi diniy-huquqiy prinsiplarga tayangan holda quyi va markaziy boshqaruv organlarida muhim rol o‘ynagan. Qozilar fuqarolik va jinoiy ishlarni ko‘rib, sud qarorlarining shariatga muvofiqligini ta‘minlagan. Qozikalon oliy sudya sifatida ish yuritgan va fuqarolar quyi instantsiya hukmidan norozi bo‘lsa, qozikalon yoki amirga murojaat qilish huquqiga ega bo‘lgan. Amir Shohmurod davrida oliy sud organi tashkil etilib, qirq a‘lam va muftiylar devoni faoliyat yuritgan. Sud jarayonlarida ayblanuvchi va da‘vogarning shaxsan ishtiroki majburiy bo‘lgan. Islohotlar quyi sud organlarini qayta tashkil qilish, qozilar faoliyatini nazorat qilish va adolatli sudlovni ta‘minlashga xizmat qilgan. Shu tariqa, sud-huquq tizimi adolat, shaffoflik va shariat me‘yorlariga tayangan murakkab va ko‘p bosqichli mexanizm sifatida namoyon bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: Qozilik tizimi, qozikalon, sud islohotlari, Mang‘itlar sulolasi, Amir Shohmurod, shariat, oliy sud, sud jarayoni

Annotation

The judicial system of the Bukhara Emirate in the 19th century was developed during the Manghit dynasty and improved through reforms. The qazi system was based on religious-legal principles and played a key role in both central and local administration. Qazis adjudicated civil and criminal cases, ensuring compliance with Sharia law. The qozikalon acted as the supreme judge and oversaw appeals. During Amir Shohmurod’s reign, a supreme judicial body consisting of forty a‘lam and a council of muftis was established. Court proceedings required the personal presence of both the plaintiff and the defendant. The reforms reorganized lower courts, controlled qazi activities, and ensured fair judicial processes. The system became multi-tiered, Sharia-based, transparent, and equitable.

Keywords: Qazi system, Qozikalon, judicial reforms, Manghit dynasty, Amir Shohmurod, Sharia, supreme court, court procedure

Mang'itlar sulolasi davrida qozilik tizimini isloh qilishga yo'naltirilgan ba'zi harakatlar ham amalga oshirildi¹.

Mangitlar davrida sud-huquq va ma'muriy boshqaruv tizimi shariat qonun-qoidalariga tayangan holda shakllangan bo'lib, unda diniy-huquqiy mansabdorlarning o'rnini nihoyatda katta edi. Davlat boshqaruvi markaziy va mahalliy bo'g'inlardan iborat bo'lgani holda, har ikki tizimda ham qozilik idoralari asosiy sudlov organi sifatida faoliyat yuritgan.

Qozikalon butun amirlik bo'yicha oliy sudya hisoblanib, fuqarolik va jinoiy ishlar yuzasidan chiqarilgan qarorlarni nazorat qilgan. Uning huzurida a'lam va o'n ikki nafar muftiydan iborat devon faoliyat olib borgan. Muftiylar huquqiy masalalar yuzasidan rivoyat va fatvolar tayyorlab, sud qarorlarining shariatga muvofiqligini ta'minlaganlar. Shu tariqa, sud hukmlari diniy-huquqiy asosda mustahkamlangan.

Qozilar mahalliy darajada sud ishlarini ko'rib chiqqan. Ularga nikoh, taloq, meros, mulk, qarz, jinoyat kabi masalalar yuzasidan murojaat qilingan. Sud jarayonlari odatda og'zaki va ochiq tarzda o'tkazilgan. Guvohlik instituti muhim ahamiyat kasb etgan bo'lib, ikki nafar ishonchli guvohning ko'rsatmasi aybni isbotlash uchun yetarli hisoblangan. Guvohlar diniy talablarga amal qiladigan, halol va obro'li shaxslardan tanlangan.

Jazo tizimi ham shariat me'yorlariga asoslangan. Aybning og'ir-engilligiga qarab jarima, tan jazosi, qamoq, sazoyi qilish yoki o'lim jazosi qo'llanilgan. Bundan tashqari, aybdor yoki uning oila a'zolaridan qo'shimcha moliyaviy tovon undirish amaliyoti ham mavjud bo'lgan. Bu holat amirlik moliyasi va mahalliy amaldorlar manfaatlariga xizmat qilgan.

Qozi chiqargan hukmdan norozi tomonlar qozikalonga, undan ham norozi bo'lsa, amirga murojaat qilish huquqiga ega bo'lgan. SHu bois, sud tizimida muayyan darajada ierarxik apellyatsiya tartibi mavjud edi. Biroq eng so'nggi qaror amir ixtiyorida qolgan.

Sud-nazorat tizimida rais va mirshablar ham muhim o'rin tutgan. Ular jamoat tartibi, bozor nazorati, tarozi-o'lchov to'g'riligi, diniy marosimlarga rioya etilishini kuzatgan. Shu orqali davlat nafaqat huquqiy, balki axloqiy-diniy nazoratni ham amalga oshirgan. Shu tariqa, Mangitlar sulolasi davrida sud-huquq tizimi shariatga asoslangan, ko'p bosqichli va diniy ulamolar ta'siri kuchli bo'lgan murakkab boshqaruv mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Bu tizim jamiyatda tartib-intizomni saqlash, islom qonunlarini mustahkamlash va davlat hokimiyati manfaatlarini himoya qilishga xizmat qilgan.

¹ Zamonov A., Egamberdiyev A. Buxoro amirligi tarixi. — Toshkent: Tamaddun, 2022.

Amir Shohmurodning sud-huquqiy islohotlari Buxoro amirligida adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan muhim o'zgarishlardan iborat bo'ldi. Ushbu islohotlar orqali sud jarayonlaridagi nohaqlik va qonunbuzarliklarga barham berish, ishlarning shaffof va erkin ko'rib chiqilishiga erishish, shuningdek, qozilarning faoliyatida adolat, insonparvarlik va halollik printsiplarini joriy etish maqsad qilingan edi.

Asosiy sud organi sifatida qozilik mahkamalari saqlanib qoldi, bosh qozi (qozikalon) esa butun mamlakat miqyosidagi oliy sudya hisoblanardi. Fuqarolik va jinoiy ishlarning aksariyati qozilar tomonidan hal etilardi. Sud jarayonining tartibi nisbatan sodda bo'lib, da'vogar yoki shikoyatchi qoziga og'zaki yoki yozma shaklda murojaat qilishi mumkin edi. Ariza yoki shikoyat qabul qilingandan so'ng, ayblanuvchi(lar) qozining huzuriga chaqirtirilar va ish rasman boshlanardi².

Sudda aybni isbotlashda shariat qoidalariga amal qiluvchi, ishonchli va halol guvohlarning ko'rsatmalari asosiy dalil sifatida qabul qilinardi. Guvohlar soni kamida ikki nafardan kam bo'lmasligi shart edi. Qozi jazo tayinlashda aybning og'irligi bilan birga, ayblanuvchining moddiy ahvoli, chin dildan pushaymon bo'lishi, zararni ixtiyoriy ravishda qoplashi, jabrlanuvchidan uzr so'rashi kabi omillarni ham hisobga olardi.

Islohotlarning eng muhim yangiliklaridan biri - qozining hukmidan norozi bo'lgan tomonlarga qozikalonga yoki bevosita amirga shikoyat qilish huquqining berilishi bo'ldi. Shikoyatnoma o'rganilgandan keyin qozikalon qozining qarorini asosli deb topsa, uni bekor qilishi mumkin edi. Qozikalonning o'zi qabul qilgan qarorni esa faqat amir bekor qila olardi. Bu tizim sud hukmlari ustidan samarali nazorat o'rnatishga xizmat qildi.

Amir Shohmurodning tashabbusi bilan oliy sud organi sifatida **qirq a'lam** (qonunshunoslar)dan iborat maxsus palata (qozixona) tashkil etildi. Ushbu palata a'zolari shariatga asoslangan qoidalar va amir tomonidan tasdiqlangan yo'riqnomalarga tayanib, quyi instantsiya qozilarining hukmlariga nisbatan kelib tushgan arz va shikoyatlarni ko'rib chiqardi. Yana bir muhim o'zgarish - oliy palatada ko'riladigan ishlarda da'vogarning shaxsan ishtirok etishi majburiy qilingan edi³.

Umuman olganda, Amir Shohmurod tomonidan amalga oshirilgan sud islohotlari o'sha davr uchun juda ilg'or qadam bo'lib, nafaqat Buxoro amirligida, balki qo'shni xonliklarda ham sud-huquq tizimini takomillashtirishga ta'sir ko'rsatdi. Bu

² Шодиев Ж.М. Бухоро амирлигида давлатчилик масалалари: Олий ўқув юрти талабалари учун ўқув қўлланма. – Тошкент: Тошкент Давлат юридик институти, 2005. – 74 б.

³ Тошев С.А. Бухоро амирлигида Амир Шохмурод ислохотлари // Academic Research in Educational Sciences. – 2020. – Vol. 1, № 3. – Б. 1129–1136.

o'zgarishlar quyi sud organlarining qayta tashkil etilishi, qozilarning yangi tartibda tayinlanishi va umumiy sud tizimining mustahkamlanishi bilan ham kuchaytirildi.

Amir Shohmurod tomonidan o'tkazilgan sud-huquqiy islohotlar mamlakatda sud ishlaridagi nohaqliklarga chek qo'yilishiga, sud jarayonlarining erkin va adolatli olib borilishiga hamda qozilar tomonidan odillik, insonparvarlik ruhida sudlovni amalga oshirishga imkon yaratdi. Asosiy sud idoralari sifatida qozilik mahkamalari faoliyat yuritgan bo'lib, qozikalon butun mamlakatning bosh qozisi hisoblangan. Fuqarolik va jinoiy ishlar to'liq ravishda qozilar tomonidan ko'rib chiqilgan. Sud ishlarini yuritish tartibi nisbatan sodda bo'lib, qoziga og'zaki yoki yozma ariza bilan murojaat etish mumkin edi. Murojaatga asosan aybdor shaxslar qozining huzuriga keltirilgan.

Sud jarayonida aybni isbotlashda shariat qonun-qoidalariga amal qilingan. Rostgo'y va halol guvohlarning ko'rsatmasi asosiy dalil hisoblangan bo'lib, guvohlar soni kamida ikki nafar bo'lishi talab etilgan. Shuningdek, jazo tayinlashda aybdorning moddiy ahvoli, qilmishidan pushaymonligi, yetkazilgan zararni qoplashi va jabrlanuvchidan uzr so'rashi kabi holatlar ham inobatga olingan⁴.

Amir Shohmurod islohotlarining muhim jihatlaridan biri - sud ishlarida qonuniylikni mustahkamlash, qozilar faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish hamda mulkiy munosabatlarni huquqiy jihatdan rasmiylashtirishga e'tibor qaratilishi bo'ldi. Jumladan, XIX asr ikkinchi yarmida qozi Mullo Mirzo Hikmatullo tomonidan Amirga Somichan tumanidagi davlat yerlarini aholiga sotish va ularni davlat reestriga kiritish haqida xabarnoma taqdim etilgan. Unda 25 tanob egasiz yer har tanobi bir tildan sotilib, tushgan mablag' davlat xazinasiga topshirilgani qayd etilgan. Bu kabi hujjatlar yer-mulk munosabatlari ham qozilik idoralari orqali rasmiylashtirilganini ko'rsatadi⁵. Bekliklarda ham ma'muriy-huquqiy boshqaruv tizimi shakllangan bo'lib, qozi, rais, muftiy, zakotchi, yasovulboshi va mirshab kabi amaldorlar faoliyat ko'rsatgan. Viloyat qozilari Buxorodan tayinlangan va bekdan mustaqil hisoblangan⁶. Diniy amaldorlar sud hokimiyati bilan birga madrasa, maktab, masjid va boshqa ijtimoiy muassasalarni ham nazorat qilgan.

Buxoro shahar hokimi amirning birinchi vaziri sifatida faoliyat yuritgan. Poytaxt oliy qozisi - qozikalon barcha qozilar rahbari hisoblangan. Qushbegi, qozikalon, bosh rais va mirshabboshi birgalikda "chor hokim" deb atalgan⁷.

Shayxulislom jamiyat ma'naviy hayotida nihoyatda katta ta'sir kuchiga ega bo'lib, hatto ayrim davrlarda qozikalon ham unga bo'ysungan. Qozi kalon vakolatiga sud

⁴ Сағдуллаев А. ва бошқ. **Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият таракқиёти**. – Тошкент: Академия, 2000. – Б. 202.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви (ЎЗР МДА). – Ф. И-3, оп. 1, ед. хр. 626, л. 73–86.

⁶ Шодиев Ж.М. **Бухоро амирлигида давлатчилик масалалари**. – Тошкент: ТДЮИ, 2005. – Б. 74.

⁷ Масалиева О. **Бухоро амирлигида давлат бошқаруви** // *Хаёт ва қонун*. – 1991. – № 2.

ishlari, ijtimoiy adolat, bozor nazorati, vaqf ishlari, yetim-bevalar huquqini himoya qilish kabi vazifalar kirgan⁸.

Amir Shohmurod davrida oliy mahkama ta'sis etilib, uning tarkibida qirq nafar faqih faoliyat yuritgan. Sud jarayonida ayblanuvchi va da'vogarning shaxsan ishtirok etishi shart qilib belgilangan. Quyi sud hukmidan norozi tomon qozikalon yoki amirga shikoyat qilish huquqiga ega bo'lgan. Qozikalon hukmini esa faqat amir bekor qila olgan⁹. Amir Shohmurod davrida oliy mahkama tashkil etilib, qirq nafar faqih faoliyat yuritgan, sud jarayonida tomonlarning shaxsan ishtiroki shart bo'lgan va quyi sud hukmidan norozi bo'lganlar qozikalon yoki amirga shikoyat qilish huquqiga ega bo'lgan, faqat amir qozikalon hukmini bekor qilishi mumkin edi.

Shu tariqa yangi sud tizimi - qasaba, tuman, viloyat qozilari, bosh qozi va qirq a'lam sudidan iborat ko'p bosqichli tizim shakllangan. Eng oliy sudya amirning o'zi hisoblangan. Shariat asosida tuzilgan qoidalar to'plami ham sud amaliyotida muhim ahamiyat kasb etgan¹⁰.

Umuman olganda, Amir Shohmurodning sud-huquqiy islohotlari Buxoro amirligida sudlov tizimini takomillashtirish, adolat tamoyillarini mustahkamlash va davlat boshqaruvini markazlashtirishda muhim tarixiy ahamiyat kasb etgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zamonov A., Egamberdiyev A. *Buxoro amirligi tarixi*. Toshkent: Tamaddun, 2022.
2. Шодиев Ж.М. *Бухоро амирлигида давлатчилик масалалари: Олий ўқув юрти талабалари учун ўқув қўлланма*. Тошкент: Тошкент Давлат юридик институти, 2005. – 74 б.
3. Тошев С.А. *Бухоро амирлигида Амир Шоҳмурод ислохотлари // Academic Research in Educational Sciences*. – 2020. – Vol. 1, № 3. – Б. 1129–1136.
4. Сагдуллаев А. ва бошқ. *Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти*. Тошкент: Академия, 2000. – Б. 202.
5. *Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви (ЎЗР МДА)*. – Ф. И-3, оп. 1, ед. хр. 626, л. 73–86.
6. Масалиева О. *Бухоро амирлигида давлат бошқаруви // Ҳаёт ва қонун*. – 1991. – № 2.
7. Азамат Зиё. *Ўзбек давлатчилиги тарихи*. Тошкент, 2000.
8. Muhimov Z. *O'zbekiston davlati va huquqi tarixi*. Toshkent: O'qituvchi, 2000. – B. 208.

⁸ Азамат Зиё. *Ўзбек давлатчилиги тарихи*. – Тошкент, 2000.

⁹ Азамат Зиё. *Ўзбек давлатчилиги тарихи*. – Тошкент, 2000.

¹⁰ Muhimov Z. *O'zbekiston davlati va huquqi tarixi*. - Toshkent: O'qituvchi, 2000. – B. 208.

VIEWS ON REFLEXIVITY IN THE WORKS OF EASTERN THINKERS

Yulchibayeva Dilfuza Ergashevna

Lecturer of the Department of Psychology of Kokand State University

The problem of reflexive processes, such as self-awareness, self-management, self-control, self-understanding, self-knowledge, self-education, has been widely studied by encyclopedic scholars of the East, foreign and Uzbek psychologists. In particular, in the works of Abu Ali ibn Sina, Yusuf Khos Hajib, Abu Rayhan Beruni, Unsurulmaoni Kaykovus, Alisher Navoi, Jalaluddin Davani, and Abdurahman Jami, a number of ideas were put forward regarding the reflexive processes of personality and related characteristics.

It should be noted that in the works of one of the encyclopedic scholars of the East, Abu Nasr Farabi, the role of reflexive processes in achieving personal perfection was put forward by his ideas that it arises as a result of collective relations, human communication, self-help, and help to others. "Every person," writes Al-Farabi in his treatise "Thoughts of the Inhabitants of the Virtuous City," "is by nature structured in such a way that he needs many things to live and achieve the highest level of perfection, he cannot acquire such things alone, and to possess them, there is a need for a community of people." Therefore, only through the unity of people who supply each other with everything necessary for life and help each other can a person achieve natural maturity. The activity of members of such a community delivers things to each other[1]. In the above thoughts, it is substantiated that the development of a person's self-awareness, the ability to assess their capabilities, and the development of self-control and management characteristics depends on interpersonal relationships with people in the community.

Abu Nasr Farabi, reflecting on the moral criteria used to assess human activity - the differences between good and evil, connects them with a certain mental state of a person and spiritual qualities arising as a result of upbringing.

According to the scientist, the forces, abilities, and learned voluntary actions that prevent a person from achieving their goals are human evil, and, conversely, the forces, abilities, and learned voluntary actions that help a person achieve their goals are human goodness. This is how the difference between good and evil is defined [7].

As Abu Nasr Al-Farabi emphasized, "after this, we begin to study man and study the purpose and purpose of man's becoming man. In this way, we also determine what and how a person is. After this, we will begin to study the reasons that influence the current development of a person. These things are charitable deeds, beautiful human virtues,

and studying them naturally leads to studying negative traits that deprive a person of these virtues [2].

According to the thinker, the development of reflexive processes in a person is determined, first of all, by their awareness that they are a person in the life of society. At the same time, the ability to actively engage in human relations and occupy a special place is due to the development of reflexive processes in them.

The encyclopedic scholar Abu Ali ibn Sina said to people in his work "Risalatut tayr" ("Treatise on the Birds": "O brothers! Be sincere friends with each other and reveal the truth. Let every person remove the veil of sincerity (obstacle) from their heart for their brother. So that our brothers may learn from you (what they do not know) and perfect themselves"[5].

In his works, Abu Ali ibn Sina put forward the idea that good and evil between people are important factors in personal upbringing and, as a result, influence the development of such processes as self-awareness, self-management, and self-education. In particular, the fact that personality development does not occur without reflexive processes is confirmed in the ideas put forward by the scholar.

The encyclopedic scholar Abu Rayhan Beruni, in his ideas on the process of self-awareness and self-evaluation, writes: "A person's intellectual cognition serves the manifestation of such qualities as self-control and the evaluation of others. When it is impossible to observe something in reality, it is impossible to imagine it in one state or another. When a person understands himself, he fully understands the actions of others." The ideas put forward by the thinker reveal the classical concept of the term reflection, which is one of the basic concepts of modern psychology.

Moreover, Abu Rayhan Beruni tried to prove that by re-educating immoral people, one can add them to the ranks of well-mannered, good people, and immoral bad people, first of all, purify themselves from carnal desires, learn all the good things mentioned in moral books, and by closely interacting with good people and imitating good people, a person can re-educate themselves. Although it was said at that time that following good people is characteristic not only of children but of all members of society, they are considered the main direction in the upbringing of the individual today [6].

A student who strives for good behavior and imitates examples will, first of all, begin to understand their capabilities and correctly determine their place in the team. Humans follow examples because they are conscious and the highest being of nature. Abu Rayhan Beruni showed that lack of willpower, lack of self-control, is not a human trait. Abu Rayhan Beruni, in his work "Mineralogy," writes: "Man is able to control his passions, to change them, to cultivate his soul and body, to turn negative aspects into praiseworthy things and gradually eliminate them in the ways described in books on

morality." From this idea, it can be seen that every person must consciously understand their needs, self-control, and self-control. In this case, a person must be able to manage themselves, possess the strength and will to develop the qualities necessary for every mature person [8].

Mirzo Ulugbek attributes the students' cooling away from their studies to the teachers' lack of good treatment and interaction with them. Accordingly, self-education and thorough acquisition of knowledge are required from the educator first. He knows that acquiring knowledge is difficult and serious work. In his opinion, to overcome these difficulties, it is necessary to study life, constantly improve the mind, acquire knowledge, and understand the environment [7].

Indeed, the ideas put forward by Mirzo Ulugbek indicate how much a person faces difficulties in life and how they have the opportunity to understand the meaning of life. In particular, it is shown that the factor leading to success in this process is knowledge. Alisher Navoi, the sultan of the realm of words, also expressed valuable thoughts about the self-esteem of the individual and the concept of "I." Alisher Navoi emphasizes that the more a person can carefully control, understand, educate, nurture, criticize, or encourage their behavior, emotions, and feelings, the more delicious their future fruit will be [3].

Alisher Navoiy, on the path to self-improvement, calls for treating the ego as an enemy and restraining animalistic and negative emotions. Along with guiding the formation of elevated emotions in self-education, our great mentor ancestor emphasizes that walking this path requires a person to be spiritually strong and to know moderation in humility [4].

From the presented thoughts, it can be seen that a person in self-education is explained by the ability to control emotions and consciously manage their negative emotions.

Jalaluddin Davani, addressing the problems of education, says: "A person acquires positive skills as a result of education and upbringing." A child is born without any defects, achieving either negative or positive qualities through self-education. Therefore, to develop good skills in a child, it is necessary to engage in their upbringing from an early age, that is, from birth [2].

Analysis of the views of Eastern scholars on such reflexive processes as self-awareness, self-management, self-control, self-management, self-education, self-evaluation shows how important these views are. At the same time, our Eastern scholars emphasize the importance of reflexive processes in human development.

References

1. Абу Наср Форобий. Рисолалар. Т.: “Фан”, 1975. – 134-бет

2. Алиқулов Ҳ. Фалсафий мерос ва маънавий-ахлоқий фикр ривожиди. Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2009 йил. 148-бет
3. Қодиров Б. Комил инсон тарбиясининг педагогик асослари. Тошкент, 2000.– 195 б
4. Пардаева М. Алишер Навоий асарларида комил инсон ғояси. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2010.
5. Туленов Ж., Ғофуров З. Фалсафа Тошкент ўқитувчи 1997 й. 60-бет
6. Тўрақулов С., Раҳимов С. Абу Райхон Беруний руҳият ва таълим-тарбия ҳақида. Тошкент: “Ўқитувчи”, 1992 йил 57-бет
7. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар. А.Зуннунов таҳрири остида. Т.: “Фан”, 1996 йил. 129-бет
8. Ҳошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи. А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. Тошкент, 2005 й. 87-бет

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SIYOSIY TERMINLARNING TARJIMADAGI MUOMMOLARI

Norboyeva Marjona Safar qizi

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti

Xorijiy til va adabiyot yo`nalishi magistranti

Annotation. In this article, the lexical-semantic and spiritual features of the terms related to a certain field of the English language in the process of translation into the Uzbek language are studied. At the same time, the translator should be able to define and interpret the phonetic and grammatical features, meaning, essence and function of each word with the help of text and dictionary, and then to be able to choose a linguistic unit similar to it in his own language are discussed.

Key words: term, field specialist, terminological system, archaisms, historicisms.

Аннотация. В данной статье изучаются лексико-семантические и духовные особенности терминов, относящихся к определенной области английского языка, в процессе перевода на узбекский язык. При этом переводчик должен уметь с помощью текста и словаря определять и интерпретировать фонетические и грамматические особенности, значение, сущность и функцию каждого слова, а затем уметь выбирать сходную с ним языковую единицу в его собственный язык.

Ключевые слова: термин, профильный специалист, терминологическая система, архаизмы, историзмы.

Hozirgi o'zbek adabiy tili qurilishida terminologiya alohida o'rin va mavqega egaligi bilan ajralib turadi. Terminologiyaning til lug'at tarkibidagi roli haqida ikki dunyoqarash mavjud. Birinchi g'oyaga ko'ra, terminologiya adabiy til leksikasining mustaqil qatlami tarzida e'tirof etilsa, ikkinchi ta'limotga muvofiq u adabiy til so'z boyligi tarkibidan ajratiladi, "alohida turuvchi" obekt tarzida baholanadi va nutqning turlari (sheva, jargon, jonli so'zlashuv)ga tenglashtiriladi.¹Tarjimada ma'lum bir terminlarni to'g'ri tarjima qilish muayyan zaruriy shartlarni talab qiladi. Bunda terminlar bilan ishlash jarayonida tegishli soha mutaxassisi bo'lmagan shaxslarda bunday terminlarni tarjima qilish va tushunish bilan bog'liq ko'pgina qiyinchiliklar yuzaga keladi. Buning asosiy va yagona sabablaridan biri har qanday terminologik so'z yoki birikma vaqt o'tishi bilan eskirib, yangilanib borishidir. Tarjima jarayonida bunday terminlarni tushunish va muqobil tarjimasini chiqarish uchun muloqot doirasida faollik xususiyatini yo'qotmagan davriga qaytish talab etiladi. Bunda ayrim terminlar boshqa bir aniq, talabga javob beradigan terminlar bilan almashtiriladi,

muomaladan chiqib ketgan boshqa terminlarning o'rnini esa yangi terminlar bilan to'ldiriladi. Tilshunoslikda yangi so'zning kelib chiqish tarixini o'rganish, aniqlash nisbatan oson, lekin eski so'zlarning etimologiyasini, uning dastlabki ma'no anglatish xususiyatlarini tahlil qilish ancha murakkabdir. Biror so'zning kelib chiqishini aniqlashda, mazkur so'zning boshqa tillardagi tovush strukturasi va ma'nolari bilan qiyoslanadi.² Shunday ekan, bunday terminologik tizimda tarjima bilan bir qatorda, til tarixida va shu vaqtlarda bo'layotgan o'zgarishlarni bilish talab etiladi. Hozirgi yangi ingliz terminologik tizimida har bir sohaga oid leksik- semantik tabiatini saqlagan tushuncha va terminlar mavjud. Ular soha amaliyoti bilan bog'liq ma'lumotlarni uzatishda qo'l keladi va ularni tushunish, tarjima qilish yuqorida aytib o'tilgan talablarga javob beradigan tarjimonga unchalik qiyinchilik tug'dirmaydi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girilayotgan aksariyat terminlar o'zbek tilida so'z birikmalar yoki ta'rifini berish orqali ifoda etilishini taqozo etadi. Misol uchun, "Acute - "O'tkir" atamasi kasallikning vaqt ko'lamining o'lchovidir va ko'pincha qisqa muddatli, tez rivojlanadigan va shoshilinch yordamga muhtoj bo'lgan kasallik sifatida qaraladi. Bu atama "surunkali" atamalariga to'g'ridan- to'g'ri qarama-qarshidir. O'tkir suyak singanidan tortib astma xurujlarigacha bo'lgan har qanday narsaga nisbatan ishlatilishi mumkin", Biopsy - bu mikroskop ostida tekshirish va hujayralardagi anormalliklarni tekshirish uchun tana to'qimalarining kichik namunalari olishni o'z ichiga olgan tibbiy protsedura termini. Namuna tananing deyarli har qanday joyidan, shu jumladan teri, organlar va boshqa genetik tuzilmalardan olinishi mumkin", "Embolism - Bu tananing bir hududida qon tomirlarida hosil bo'lgan qon pufakchalari, so'ngra parchalanib, qondagi tananing boshqa qismiga o'tadi - bu emboliya deb ham ataladi. Emboliya qon tomiriga kirib, ma'lum bir organ yoki to'qimalarga qon ta'minotini blokirovka qilishi mumkin"³ Buni esa, o'z navbatida, terminologiyadagi bir tarkibli terminlarning leksik shakllari sintaktik murakkablashuviga olib kelgan deyish mumkin. Yuqoridagi terminlar zamonaviy va angilangan terminlar qatoridan joy olgan. Shuning ba'zida zamonaviy so'z va iboralar deyarli tarjima qilinmaydi, ya'ni bunday atamalar o'zlashgan so'zlar qatorida qabul qilinadi. Shuningek, ular bir xil ma'noni anglatadi va bu holatni qisman globallashuv jarayonining bir bo'g'ini deyish ham mubolag'a bo'lmaydi.

Ba'zi bir eski adabiy asarlarni ingliz tiliidan o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida arxaik terminlarga duch kelish mumkin. Ularni to'g'ridan to'g'ri tarjima qilish bilan emas, balkim hozirgi kundagi leksik ma'nosini berish orqali cheklanadi. Chunki, bunday terminlar davr o'tishi bilan arxaik leksemalar qatoridan o'rin olgan terminlar hisoblanadi. Ba'zida, hozirgi vaqtda yozilgan asarlarda ham eskirgan adabiy terminlardan ya'ni obrazlar o'rtasidagi oddiy so'zlashuv vaqtida arxaizmlar va

istorizmlardan foydalanishini ko'rishimiz mumkin. Bunda ular tarixiylik koloritini berish uchun ishlatiladi.⁴ bunday vaqtlarda terminlarni o'zbek tiliga to'g'ridan to'g'ri tarjima qilish mumkin. Bu esa tarjimada hech kim hech qanday murakkablik va qiyinchilik tug'dirmaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ingliz tilida meditsina, badiiy adabiyot va boshqa sohalarga oid terminlar umumadabiy tilda ham qo'llanilsada, ular o'z sohasida chuqurroq ma'noga ega bo'ladi. Terminlarning turli ma'nolari har bir tildagi so'z boyligi, aholining yashash tarzidan kelib chiqib ham turlicha bo'ladi. Shuningdek, so'zlashuv uslubida qo'llanilmaydigan sof adabiy, siyosiy va ijtimoiy so'zlar ham bo'lib, ulardan foydalanayotganda, ehtiyotkorlik zarur va albatta terminlar lug'atidan foydalangan ma'qul. Chunki millatlararo ishlatiladigan so'zlar bir xil shakl va ma'noga ega bo'lib kelmoqda. Biroq haligacha

¹ H. Dadaboyev. "O'zbek Terminologiyasi" – 2019. Toshkent. – B.4.

² I. Yo'ldoshev, O'. Sharipova. "Tilshunoslik asoslari" – 2007. Toshkent: "Iqtisod – Moliya". – B.117.

³ <https://www.linkedin.com/pulse/medical-terminology-25-basic-terms-every-medicine->

⁴ <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Arxaizm>

millatlar va ularning tilshunoslik sohasida milliy so'z va iboralarni ham keng qamrovda ishlatilayotganini uchratishimiz mumkin

Tanlangan adabiyotlar ro'yxati:

1. I. Yo'ldoshev, O'. Sharipova. "Tilshunoslik asoslari" – "Iqtisod – Moliya". – Tashkent. 2007.

2. <https://www.linkedin.com/pulse/medical-terminology-25-basic-terms-every-medicine->

3. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Arxaizm>

4. H. Dadaboyev. "O'zbek Terminologiyasi" – 2019. Toshkent.

5. A.G.Maksumov. "English grammar: theory and usage" – "Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi"- Tashkent. 2016.

CORELDRAW VA PHOTOSHOP DASTURLARINING GRAFIK DIZAYNDAGI O'RNI VA O'ZARO INTEGRATSIYASI.

Qashqadaryo Pedagogika Texnikumi,
Kompyuter grafikasi va dizayn
operatori yo'nalishida maxsus
fanlar o'qituvchisi

Rustamov Shaxzod Ziyodulla o'g'li

Annotatsiya

Mazkur maqolada grafik dizayn amaliyotida keng qo'llaniladigan CorelDRAW va Photoshop dasturlarining funksional imkoniyatlari, ularning o'zaro integratsiyasi hamda dizayn jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot vektorli va raster grafika uyg'unligi, ish jarayonini optimallashtirish, fayl almashinuvi, rang boshqaruvi va vizual sifatni ta'minlash masalalariga qaratilgan. Shuningdek, dasturlar integratsiyasi dizayn mahsulotlarining texnik aniqligi va estetik ifodasiga ta'siri yoritiladi. Natijada grafik dizayn faoliyatida kompleks yondashuvni qo'llash bo'yicha metodik xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar

grafik dizayn, CorelDRAW, Photoshop, vektor grafika, raster grafika, integratsiya, rang boshqaruvi, vizual kommunikatsiya

Аннотация

В статье анализируются функциональные возможности CorelDRAW и Photoshop, их роль в графическом дизайне и особенности взаимной интеграции. Рассматриваются вопросы сочетания векторной и растровой графики, оптимизации рабочего процесса, управления цветом и обмена файлами. Делается вывод о значении комплексного подхода в цифровом дизайне.

Ключевые слова

графический дизайн, CorelDRAW, Photoshop, векторная графика, растровая графика, интеграция, цветокоррекция

Abstract

This paper examines the functional capabilities of CorelDRAW and Photoshop, their role in graphic design, and the specifics of their integration. The study focuses on the combination of vector and raster graphics, workflow optimization, color management, and file exchange. The findings highlight the importance of a comprehensive digital design approach.

Keywords

graphic design, CorelDRAW, Photoshop, vector graphics, raster graphics, integration, color management

Kirish

Grafik dizayn zamonaviy vizual kommunikatsiyaning ajralmas qismiga aylangan. Raqamli texnologiyalar rivoji dizayner faoliyatini sezilarli darajada o'zgartirib, an'anaviy tasviriy vositalardan dasturiy platformalarga o'tishni jadallashtirdi. Bugungi kunda dizayn mahsulotlarini yaratish, qayta ishlash va taqdim etishda turli grafik dasturlar qo'llaniladi. Ular orasida vektorli grafika uchun CorelDRAW va raster tasvirlar uchun Photoshop yetakchi o'rin egallaydi.

CorelDRAW dasturi Corel tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, vektorli tasvirlar yaratish, logotip dizayni, tipografiya va poligrafiya tayyorgarligida keng qo'llaniladi. Photoshop esa Adobe platformasiga mansub bo'lib, raster tasvirlarni tahrirlash, rang korreksiyasi, retush va vizual effektlar yaratishda asosiy vosita hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ushbu ikki dasturiy vositaning grafik dizayndagi o'rni, ularning funksional farqlari va o'zaro integratsiya imkoniyatlarini ilmiy tahlil qilishdir.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi yondashuvlar qo'llanildi:

- Grafik dizayn nazariyasi va raqamli tasvirlashga oid ilmiy adabiyotlar tahlili
- CorelDRAW va Photoshop dasturlarining funksional imkoniyatlarini taqqoslash
- Amaliy dizayn jarayonlarida fayl almashuvi va integratsiya mexanizmlarini o'rganish
- Vizual sifat, rang boshqaruvi va ishlab chiqarish jarayoniga ta'sirini baholash

Mazkur metodologiya dasturlar o'rtasidagi uyg'unlik va samaradorlikni aniqlash imkonini berdi.

Asosiy qism

Vektorli va raster grafika tushunchalari. Grafik dizayn jarayonida tasvirlar asosan ikki turga bo'linadi: vektorli va raster. Vektorli grafika matematik formulalar asosida shakllantirilib, masshtablash jarayonida sifat yo'qotmaydi. Raster grafika esa piksel asosida tuziladi va tasvir aniqligi rezolyutsiyaga bog'liq. CorelDRAW vektorli obyektlar bilan ishlashga ixtisoslashgan. Photoshop esa raster tasvirlarni qayta ishlashga mo'ljallangan. Dizayn amaliyotida bu ikki grafika turining uyg'un qo'llanilishi keng tarqalgan.

CorelDRAW dasturining grafik dizayndagi o'rni

CorelDRAW vektorli grafika yaratishda yuqori aniqlik va moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Dastur logotip, ikonka, banner, vizitka, qadoqlash dizayni va tipografik kompozitsiyalar ishlab chiqishda samarali vosita hisoblanadi.

Vektorli obyektning asosiy afzalliklari:

- Cheksiz masshtablash imkoniyati
- Kontur va shakllarni aniq boshqarish
- Poligrafiya uchun mos formatlar
- Rang modellarini aniq sozlash

Bu imkoniyatlar dizaynerga texnik aniqlik va estetik uyg'unlikni birlashtirish imkonini beradi.

Photoshop dasturining dizayndagi roli

Photoshop raster grafika bilan ishlashda keng funksional imkoniyatlarga ega. Dastur fotosuratlarni qayta ishlash, rang korreksiyasi, retush, kollaj va vizual effektlar yaratishda asosiy vosita hisoblanadi.

Photoshopning ustun jihatlari:

- Piksel darajasida tahrirlash
- Yorug'lik va soyani boshqarish
- Tekstura va filtrlar
- Fotomanipulyatsiya imkoniyatlari

Bu xususiyatlar reklama, media va raqamli san'atda keng qo'llaniladi.

CorelDRAW va Photoshop o'zaro integratsiyasi

Grafik dizayn jarayonida ko'pincha vektor va raster grafika uyg'un ishlatiladi. Shu sababli CorelDRAW va Photoshop dasturlarining o'zaro integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

CorelDRAW va Photoshop o'rtasida PSD, TIFF, PNG, JPEG va boshqa formatlar orqali fayl almashish mumkin. Vektorli obyektlar raster formatga eksport qilinadi yoki raster tasvirlar vektor kompozitsiyaga joylashtiriladi.

Bu jarayon quyidagilarni ta'minlaydi:

- Dizayn bosqichlari o'rtasida uzviylik
- Vizual sifatni saqlash
- Ish jarayonini tezlashtirish

Rang profillari va rang modellarining mosligi dizayn sifatida muhim rol o'ynaydi. CorelDRAW poligrafik CMYK tizimiga moslashgan bo'lsa, Photoshop RGB va CMYK tizimlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Integratsiya jarayonida ranglarning to'g'ri aks etishi vizual aniqlikni ta'minlaydi.

Photoshopda yaratilgan raster tasvirlar CorelDRAW kompozitsiyasiga qo'shib, yakuniy dizayn mahsuloti shakllantiriladi. Bu esa dizaynerga murakkab vizual yechimlar yaratish imkonini beradi. Ish jarayonini optimallashtirish

Dasturlar o'zaro uyg'un qo'llanilganda ish samaradorligi oshadi. Masalan:

- Photoshopda tasvir tayyorlanadi
- CorelDRAWda layout va tipografiya yaratiladi
- Yakuniy mahsulot poligrafiyaga tayyorlanadi

Bu ketma-ketlik dizayn jarayonini tizimli tashkil etadi.

Estetik va texnik sifat uyg'unligi

CorelDRAW texnik aniqlik va struktura yaratishda ustun bo'lsa, Photoshop estetik boyitish va vizual effektlar yaratishda yetakchi vosita hisoblanadi.

Ularning integratsiyasi natijasida:

- Vizual ifoda boyiydi
- Grafik aniqlik ta'minlanadi
- Mahsulot sifati oshadi

Natijalar va muhokama

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, CorelDRAW va Photoshop dasturlarini kompleks qo'llash grafik dizayn samaradorligini oshiradi. Vektor va raster grafika uyg'unligi dizayn jarayonining texnik va estetik jihatlarini muvozanatlashtiradi.

Integratsiya jarayonida fayl formatlari mosligi, rang boshqaruvi va qatlamlar bilan ishlash muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, dizaynning texnologik savodxonligi va metodik yondashuvi ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xulosa

CorelDRAW va Photoshop grafik dizayn faoliyatida o'zaro to'ldiruvchi vositalar hisoblanadi. Ularning integratsiyasi dizayn mahsulotlarining sifatini oshiradi, ish jarayonini optimallashtiradi va kreativ imkoniyatlarni kengaytiradi.

Vektorli aniqlik va raster vizual boylik uyg'unligi zamonaviy grafik dizaynning asosiy talablaridan biridir. Shu bois, ushbu dasturlarni kompleks o'zlashtirish professional dizayner tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G., & Harris, P. (2011). *The Fundamentals of Graphic Design*. AVA Publishing.
- 2.Landa, R. (2014). *Graphic Design Solutions*. Cengage Learning.
- 3.Adobe Systems. (n.d.). *Adobe Photoshop User Guide*. Adobe Publishing.
- 4.Corel Corporation. (n.d.). *CorelDRAW User Guide*. Corel Publishing.
- 5.Robin, L. (2012). *Digital Imaging for Visual Arts*. Routledge.
- 6.Dabner, D. (2010). *Graphic Design School*. Wiley.

BOSHLANG'ICH BOSQICHDA REGBICHILARNING HARAKAT TAYYORGARLIGI VA UNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Elmanov Muxammadali To`ra o`g`li
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada boshlang'ich bosqichda regbi bilan shug'ullanuvchi sportchilarning harakat tayyorgarligi masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi regbichilarning boshlang'ich tayyorgarlik davrida harakat ko'nikmalari, jismoniy sifatlari hamda umumiy tayyorgarlik darajasini baholash va uni rivojlantirishning samarali yo'llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida harakat tayyorgarligining asosiy komponentlari - tezkorlik, chaqqonlik, muvozanat, kuch va koordinatsiya sifatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan ko'rib chiqildi. Shuningdek, mashg'ulot jarayonida qo'llaniladigan metod va vositalarning harakat tayyorgarligiga ta'siri aniqlanib, ularning samaradorligi tahlil qilindi. Olingan natijalar boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligini tizimli rivojlantirish sportchilarning keyingi bosqichlardagi tayyorgarligi uchun muhim poydevor yaratishini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari regbi mashg'ulotlarini rejalashtirish va metodikasini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.*

***Kalit so'zlar:** boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi, regbi, harakat tayyorgarligi, jismoniy sifatlari, mashg'ulot metodikasi, sportchilar tayyorgarligi*

Kirish

Zamonaviy sport tayyorgarligi tizimida boshlang'ich bosqich sportchilarning kelgusidagi sport faoliyati uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Ayniqsa, regbi kabi yuqori dinamik harakatlar, tezkor qaror qabul qilish va murakkab koordinatsion harakatlarni talab etadigan sport turlarida harakat tayyorgarligi boshlang'ich bosqichdayoq to'g'ri shakllantirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda sportchilarda asosiy harakat ko'nikmalari, umumiy jismoniy sifatlari hamda sportga xos harakat malakalari bosqichma-bosqich rivojlantiriladi [1].

Boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligi nafaqat texnik elementlarni o'zlashtirish, balki tezkorlik, chaqqonlik, kuch, muvozanat va koordinatsiya kabi jismoniy sifatlarning uyg'un rivojlanishi bilan belgilanadi. Mazkur sifatlarning yetarli darajada shakllanmaganligi sportchilarning keyingi tayyorgarlik bosqichlarida murakkab mashg'ulot yuklamalarini o'zlashtirishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, boshlang'ich tayyorgarlik davrida harakat

tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar ilmiy asosda tashkil etilishi zarur.

So'nggi yillarda sport pedagogikasi va sport nazariyasi sohasida olib borilgan tadqiqotlarda boshlang'ich bosqichda umumiy va maxsus harakat tayyorgarligini uyg'unlashtirish, mashg'ulot vositalarini yosh va individual xususiyatlarga mos tanlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq regbi sport turida, ayniqsa boshlang'ich bosqich sportchilarining harakat tayyorgarligini tizimli rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-metodik tadqiqotlar yetarli darajada yoritilmagan. Bu holat mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Shu munosabat bilan, ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligi darajasini aniqlash hamda uni rivojlantirishning samarali yo'llarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot natijalari regbi mashg'ulotlarini rejalashtirish, mashg'ulot metodikasini takomillashtirish va boshlang'ich bosqich sportchilarining harakat tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Regbi sport turi o'zining yuqori intensivligi, tezkorlik va kuch elementlarining uyg'unligi, shuningdek, harakatlarning ko'p yo'nalishli va doimiy o'zgarib turishi bilan ajralib turadi. O'yin jarayonida sportchilardan tez yugurish, to'satdan yo'nalishni o'zgartirish, to'qnashuvlarga tayyor bo'lish, muvozanatni saqlash va jamoaviy harakatlarni muvofiqlashtirish talab etiladi. Shu sababli regbida harakat tayyorgarligi sport natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligini shakllantirish umumiy jismoniy tayyorgarlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu davrda sportchilarda asosiy harakat malakalari va jismoniy sifatlar poydevori yaratiladi. Aynan ushbu bosqichda harakatlarni to'g'ri bajarish texnikasi, tanani boshqarish qobiliyati hamda fazoviy yo'nalishlarda erkin harakatlanish ko'nikmalari shakllanadi. Bu jarayonning yetarli darajada yo'lga qo'yilmasligi sportchilarning keyingi bosqichlarda texnik-taktik elementlarni o'zlashtirishini qiyinlashtiradi [2].

Regbi mashg'ulotlarida boshlang'ich bosqich sportchilarining yosh va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda harakat tayyorgarligini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Ushbu bosqichda mashg'ulot yuklamalarining me'yoriy taqsimlanishi, o'yin elementlari orqali harakat faolligini oshirish va mashqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish metodik jihatdan asoslangan bo'lishi lozim. Shu bilan birga, mashg'ulot jarayonida tezkorlik, chaqqonlik va koordinatsiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar regbiga xos harakatlar bilan uyg'unlashtirilishi talab etiladi.

Boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligini rivojlantirishning samarali yo'llarini aniqlash, mashg'ulot metodikasini takomillashtirish hamda harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlarini baholash

sportchilarning uzoq muddatli tayyorgarlik tizimida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, regbi sport turida boshlang'ich bosqich sportchilarining harakat tayyorgarligini chuqur tahlil qilish va rivojlantirish yo'llarini aniqlash dolzarb vazifa hisoblanadi [3].

Metodologiya

Mazkur tadqiqot boshlang'ich bosqichda regbi bilan shug'ullanuvchi sportchilarning harakat tayyorgarligi darajasini aniqlash va uni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarning samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot jarayoni pedagogik kuzatuv, testlash, tajriba-uslubiy mashg'ulotlar hamda olingan natijalarni statistik tahlil qilish metodlari asosida tashkil etildi. Tadqiqotda boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi regbichilar ishtirok etdi. Sportchilar yosh va jismoniy tayyorgarlik darajasi jihatidan bir xil bo'lishi tamoyiliga amal qilingan holda tanlab olindi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi. Nazorat guruhida mashg'ulotlar amaldagi o'quv-mashg'ulot dasturi asosida olib borildi, tajriba guruhida esa harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlar va metodik yondashuvlar qo'llanildi [4].

Harakat tayyorgarligini baholash maqsadida sportchilarning asosiy jismoniy va harakat sifatlarini aniqlovchi testlardan foydalanildi. Testlar tezkorlik, chaqqonlik, koordinatsiya, kuch va muvozanat sifatlarini baholashga yo'naltirildi. Tadqiqot boshida va yakunida o'tkazilgan test natijalari taqqoslanib, mashg'ulot jarayonining samaradorligi aniqlandi. Tajriba mashg'ulotlari jarayonida harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar bosqichma-bosqich murakkablashtirildi. Mashg'ulotlar davomida umumiy jismoniy tayyorgarlik mashqlari regbiga xos harakatlar bilan uyg'unlashtirildi. Mashqlarni bajarishda sportchilarning yosh va individual xususiyatlari, shuningdek, yuklama hajmi va intensivligi hisobga olindi.

Olingan natijalarni tahlil qilishda matematik-statistik usullardan foydalanildi. Tadqiqot boshida va oxirida qayd etilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlar aniqlanib, harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulot metodikasining samaradorligi baholandi. Tadqiqot natijalari jadval va grafiklar orqali umumlashtirildi [5].

Tahlil va taqqoslash

Boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligi darajasini aniqlash va baholash maqsadida tadqiqot boshida va yakunida maxsus testlar o'tkazildi. Tadqiqot jarayonida nazorat va tajriba guruhlarining ko'rsatkichlari taqqoslanib, harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar samaradorligi tahlil qilindi.

1-jadval

**Boshlang'ich bosqichdagi regbichilarning harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlari
(tadqiqot boshida)**

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
30 m yugurish (soniya)	5,2 ± 0,3	5,1 ± 0,2
Chaqqonlik testi (soniya)	10,8 ± 0,4	10,7 ± 0,3
Muvozanat (soniya)	18,5 ± 1,2	18,9 ± 1,1
Koordinatsiya testi (ball)	6,4 ± 0,5	6,5 ± 0,4
Kuch testi (marta)	12,1 ± 1,0	12,3 ± 0,9

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, tadqiqot boshida nazorat va tajriba guruhlar ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farq kuzatilmadi. Bu holat guruhlarining boshlang'ich tayyorgarlik darajasi deyarli bir xil ekanligini tasdiqlaydi.

2-jadval

**Boshlang'ich bosqichdagi regbichilarning harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlari
(tadqiqot yakunida)**

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
30 m yugurish (soniya)	5,0 ± 0,2	4,6 ± 0,2
Chaqqonlik testi (soniya)	10,4 ± 0,3	9,6 ± 0,3
Muvozanat (soniya)	20,1 ± 1,0	24,3 ± 1,2
Koordinatsiya testi (ball)	7,1 ± 0,4	8,3 ± 0,5
Kuch testi (marta)	13,4 ± 0,8	15,9 ± 0,9

Tadqiqot yakunidagi natijalar tajriba guruhida harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlarining sezilarli darajada yaxshilanganligini ko'rsatdi. Ayniqsa, tezkorlik, chaqqonlik va muvozanat ko'rsatkichlarida ijobiy o'sish qayd etildi. Nazorat guruhida ham ma'lum darajada ijobiy siljishlar kuzatilgan bo'lsa-da, ular tajriba guruhiga nisbatan pastroq bo'ldi.

3-jadval

Nazorat va tajriba guruhlar ko'rsatkichlarining o'zgarish dinamikasi (%)

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
Tezkorlik	+3,8 %	+9,8 %
Chaqqonlik	+3,7 %	+10,3 %
Muvozanat	+8,6 %	+28,6 %
Koordinatsiya	+10,9 %	+27,7 %
Kuch	+10,7 %	+29,3 %

Ushbu jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, tajriba guruhida qo'llanilgan harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulot metodikasi yuqori samaradorlikka ega bo'lgan. Ayniqsa, regbiga xos harakatlar bilan uyg'unlashtirilgan mashqlar sportchilarning harakat sifatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qilgan.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligini rivojlantirish sportchilarning umumiy jismoniy va harakat sifatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida qo'llanilgan harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulot metodikasi tajriba guruhida nazorat guruhiga nisbatan yuqori samaradorlikni namoyon etdi.

Tahlil va taqqoslash natijalari shuni ko'rsatdiki, tezkorlik, chaqqonlik, muvozanat, koordinatsiya va kuch kabi asosiy harakat sifatlarida tajriba guruhida sezilarli ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Ayniqsa, regbiga xos harakatlar bilan uyg'unlashtirilgan mashqlar sportchilarning harakat tayyorgarligini kompleks ravishda rivojlantirishga xizmat qilgani aniqlandi. Nazorat guruhida ham ayrim ko'rsatkichlar yaxshilangan bo'lsa-da, ularning o'sish sur'ati tajriba guruhi natijalaridan past bo'ldi.

Tadqiqot natijalari boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida regbichilar bilan mashg'ulotlarni rejalashtirishda harakat tayyorgarligiga alohida e'tibor qaratish zarurligini tasdiqlaydi. Harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar sportchilarning keyingi tayyorgarlik bosqichlarida texnik-taktik harakatlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga mustahkam poydevor yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich bosqichda regbichilarning harakat tayyorgarligini tizimli va ilmiy asosda rivojlantirish regbi sport turida sportchilarni tayyorlash jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari regbi murabbiylari va jismoniy tarbiya mutaxassislari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bompa, T. O., & Buzzichelli, C. (2019). *Periodization: Theory and Methodology of Training*. Champaign, IL: Human Kinetics.
2. Gamble, P. (2013). *Strength and Conditioning for Team Sports: Sport-Specific Physical Preparation for High Performance*. London: Routledge.
3. Gabbett, T. J. (2016). The training-injury prevention paradox: should athletes be training smarter and harder? *British Journal of Sports Medicine*, 50(5), 273–280.

4. Issurin, V. B. (2010). New horizons for the methodology and physiology of training periodization. *Sports Medicine*, 40(3), 189–206.
5. Jones, M. R., West, D. J., Harrington, B. J., et al. (2015). Match play demands of international rugby union. *Journal of Sports Sciences*, 33(3), 250–258.

XIVA ADABIY MUHITINI YORITUVCHI YOZMA MANBALARNING QIYOSIY TAHLILI

Abdullayev Axmadjon Husniddinovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika intituti tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalar qiyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqot jarayonida Xiva adabiy muhitiga oid tarixiy, badiiy va ilmiy manbalar tahlil qilinib, ularning mazmuni, ahamiyati hamda o'zaro o'xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Shuningdek, ushbu manbalarda aks etgan adabiy jarayonlar, ijodkorlar faoliyati va davrning madaniy-adabiy muhitiga oid ma'lumotlar ilmiy jihatdan baholanadi. Maqolada manbalar asosida Xiva adabiy muhitining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar yoritilib, ularning tarixiy hamda adabiy merosni o'rganishdagi o'rni ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Xiva adabiy muhitini chuqurroq anglash va uni manbashunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Xiva adabiy muhiti, yozma manbalar, qiyosiy tahlil, manbashunoslik, adabiy jarayon, tarixiy manbalar, adabiy meros.

KIRISH

O'zbek adabiyoti tarixida Xiva adabiy muhiti alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, Xiva xonligi davrida shakllangan adabiy muhit o'zining boy ma'naviy merosi, yetuk ijodkorlari hamda ko'plab yozma manbalari bilan ajralib turadi. Ushbu davrda yaratilgan tarixiy va adabiy asarlar nafaqat adabiy jarayonni, balki jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotini ham aks ettiruvchi muhim manbalar sifatida ahamiyat kasb etadi. Shu bois Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalarni ilmiy asosda o'rganish, ularni qiyosiy tahlil qilish hamda ularning tarixiy va adabiy qiymatini aniqlash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Xiva adabiy muhiti haqida ma'lumot beruvchi manbalar orasida tarixiy yilnomalar, tazkiralalar, badiiy asarlar hamda ilmiy-tarixiy tadqiqotlar alohida o'rin egallaydi. Xususan, Firdavs ul-iqbol, Riyoz ud-davla, Shohidi iqbol kabi asarlar Xiva xonligi davridagi siyosiy, ijtimoiy va adabiy hayotni o'rganishda muhim yozma manbalar hisoblanadi. Mazkur asarlarda adabiy muhit, ijodkorlar faoliyati, saroy adabiyati hamda davr madaniy hayoti haqida qimmatli ma'lumotlar uchraydi.

Xiva adabiy muhitining shakllanishi va rivojlanishida ko'plab ijodkorlar muhim rol o'ynagan. Jumladan, Munis Xorazmiy, Ogahiy, Feruz kabi ijodkorlarning ilmiy va badiiy merosi nafaqat Xorazm hududida, balki butun o'zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Ularning asarlarida davrning adabiy jarayoni, madaniy hayoti va

tarixiy voqealari o‘z aksini topgan. Mazkur maqolaning maqsadi Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalarni qiyosiy jihatdan tahlil qilish, ularning mazmuni va tarixiy ahamiyatini aniqlash hamda ushbu manbalarning Xiva adabiy muhitini o‘rganishdagi o‘rnini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, tahliliy hamda manbashunoslik metodlaridan foydalanildi. Natijada Xiva adabiy muhitini aks ettiruvchi yozma manbalarning o‘zaro bog‘liqligi, ularning tarixiy hamda adabiy jarayonni yoritishdagi ahamiyati aniqlanadi va ularning ilmiy qiymati asoslab beriladi.

ASOSIY QISM

Xiva adabiy muhitini o‘rganishda yozma manbalar muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu manbalar orqali nafaqat adabiy jarayon, balki davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayoti haqida ham muhim ma’lumotlarga ega bo‘lish mumkin. Ayniqsa, Xiva xonligi davrida yaratilgan tarixiy va adabiy asarlar adabiy muhitning shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini o‘rganishda asosiy manba vazifasini bajaradi. Bu manbalar tarkibida tarixiy yilnomalar, tazkiralar, shoirlar devonlari hamda badiiy-tarixiy asarlar muhim o‘rin egallaydi. Jumladan, Komil Xorazmiy (1825- 1899)¹, Muhammadrasul Mirzo (1840-1922), Muhammad Rahimxon Feruz (1844-1910), Ahmad Tabibiy (1869-1911)², Muhammad Yusuf Bayoniy (1840-1923), Ilyos Mulla Muhammad o‘g‘li So‘fi (1860-1916), Mutrib Xonaxarobiy (1870-1925), Muhammad Yusuf Chokar (1872-1951), Avaz O‘tar o‘g‘li (1884- 1919), Abdurazzoq Faqiriy (1884-1925), Safo Mug‘anniy (1882-1938), Komiljon Devoniy (1887-1938), Muhammad Rahim Rog‘ib (1918 y. vafot etgan) kabi so‘z sohiblarining ijod namunalari hozirgi kunga qadar yetib keldi va xalqimiz qalbidan joy olib kelmoqda. Ularning go‘zal badiiyatga ega g‘azal-u mustahzodlari allaqachon qo‘shiqqa aylanib, har bir o‘zbek yuragiga yetib borgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bunda Xiva adabiy muhitida musiqaga alohida urg‘u berilganligini alohida ta’kidlab o‘tish zarurdir. Xiva adabiy muhitini yorituvchi asosiy yozma manbalardan biri Munis Xorazmiy tomonidan yaratilgan Firdavs ul-iqbol asaridir. Ushbu asar Xiva xonligi tarixini yorituvchi muhim tarixiy manbalardan biri bo‘lib, unda siyosiy voqealar bilan bir qatorda davrning madaniy va adabiy hayoti haqida ham qimmatli ma’lumotlar uchraydi. Asarda saroy muhitidagi adabiy an’analar, ijodkorlar faoliyati hamda ilm-fan rivojiga oid ma’lumotlar aks etgan. Mazkur asar keyinchalik Ogahiy tomonidan davom ettirilgan bo‘lib, u tarixiy voqealar bilan bir qatorda adabiy jarayonni ham batafsil yoritib bergan. Xiva adabiy muhitini o‘rganishda Ogahiy qalamiga mansub Riyoz ud-davla hamda Shohidi iqbol kabi tarixiy asarlar ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu asarlarda Xiva xonligi davridagi siyosiy voqealar, saroy hayoti, madaniy muhit hamda adabiy jarayon haqida muhim ma’lumotlar keltirilgan. Ayniqsa, bu asarlarda shoir va olimlarning

faoliyati, ularning ijodiy merosi hamda adabiy muhitga qo‘shgan hissasi haqida qimmatli fikrlar mavjud. Yozma manbalarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ayrim manbalarda tarixiy voqealar asosiy o‘rinni egallagan bo‘lsa, boshqalarida esa adabiy jarayon va ijodkorlar faoliyati kengroq yoritilgan. Masalan, tarixiy yilnomalarda siyosiy voqealar ustuvor bo‘lsa, tazkiralarda shoirlar hayoti va ijodiga ko‘proq e‘tibor qaratilgan. Shu jihatdan ushbu manbalarni qiyosiy o‘rganish Xiva adabiy muhitining yanada to‘liq manzarasini tiklash imkonini beradi. Shuningdek, Xiva adabiy muhitining rivojlanishida Feruz davri alohida ahamiyatga ega bo‘lib, bu davrda ilm-fan va adabiyotga katta e‘tibor qaratilgan. Saroy atrofida ko‘plab shoir va olimlar jamlanib, ijodiy muhit shakllangan. Bu jarayon yozma manbalarda ham o‘z aksini topgan bo‘lib, ular orqali davrning adabiy hayoti, ijodkorlar o‘rtasidagi aloqalar hamda adabiy an‘analar haqida muhim ma‘lumotlar olish mumkin. Demak, Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalar nafaqat tarixiy voqealarni, balki adabiy jarayonning rivojlanish bosqichlarini ham aks ettiradi. Ularni qiyosiy tahlil qilish orqali davrning adabiy muhiti, ijodkorlar faoliyati hamda madaniy hayotini yanada chuqurroq o‘rganish imkoniyati yuzaga keladi.

XULOSA

Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalar o‘zbek adabiyoti va tarixini o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ayniqsa, Xiva xonligi davrida yaratilgan tarixiy va adabiy asarlar o‘sha davrning siyosiy, ijtimoiy hamda madaniy hayotini aks ettiruvchi qimmatli manbalar hisoblanadi. Ushbu manbalar orqali davr adabiy jarayoni, ijodkorlar faoliyati hamda adabiy muhitning shakllanish va rivojlanish bosqichlari haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin.

Tadqiqot jarayonida Firdavs ul-iqbol, Riyoz ud-davla, Shohidi iqbol kabi yozma manbalar qiyosiy jihatdan tahlil qilinib, ularning mazmuni va ilmiy ahamiyati aniqlab berildi. Mazkur asarlarda nafaqat tarixiy voqealar, balki davrning adabiy muhiti, shoir va olimlar faoliyati hamda madaniy hayoti haqida ham muhim ma‘lumotlar keltirilgani aniqlandi. Ayniqsa, Munis Xorazmiy va Ogahiy kabi tarixchi va adiblarning asarlari Xiva adabiy muhitini o‘rganishda asosiy manbalardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, turli yozma manbalarda berilgan ma‘lumotlar bir-birini to‘ldiradi va davr adabiy muhitini yanada to‘liq yoritishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu manbalar orqali Xiva adabiy muhitining shakllanishi, rivojlanishi hamda o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni haqida muhim ilmiy xulosalarga kelish mumkin. Shu sababli Xiva adabiy muhitini yorituvchi yozma manbalarni chuqur o‘rganish, ularni qiyosiy tahlil qilish hamda ilmiy muomalaga

kengroq kiritish o‘zbek adabiyotshunosligi va manbashunosligi rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Amonov Sh. Ahmad Tabibiy tarje’bandlarining matniy xususiyatlari // O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2022, – №2. – B. 48-52. Komil.
2. Feruz gulshani. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2016. – 84 b.
3. Feruz. Elga shohu ishqqa qul. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1994. – 160 b.
4. Komil. Devon (Nashrga tayyorlovchilar: A.Хайитметов, V.Мо‘minova). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi ASN, 1975. – 224 b.
5. Laffasiy, Hasanmurod. Tazkirai shuaro. – Urganch: Xorazm, 1992. – 120 b.

**AYOLLARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIK UCHUN JAVOBGARLIK
MASALALARI: MILLIY VA XALQARO-HUQUQIY TAHLIL**

Bo‘ronova Maftuna Shaymardon qizi

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning huquqiy mohiyati, uning turlari hamda bunday harakatlar uchun belgilangan javobgarlik masalalari milliy va xalqaro huquq normalari asosida tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlarni himoya qilish borasida amalga oshirilgan islohotlar, xususan, himoya orderi instituti, jinoyat-huquqiy javobgarlikning kuchaytirilishi hamda inson huquqlarini ustuvor qadriyat sifatida mustahkamlash jarayonlari yoritib beriladi. Shuningdek, muammo yuzasidan mavjud amaliy kamchiliklar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik, javobgarlik, himoya orderi, inson huquqlari, jinoyat-huquqiy javobgarlik, gender tenglik, oilaviy zo‘ravonlik, huquqiy himoya.

Abstract: This article analyzes the legal nature of violence against women, its types, and the issues of liability established for such acts on the basis of national and international legal norms. In recent years, the reforms implemented in Uzbekistan to protect women are highlighted, in particular the introduction of the protection order institution, the strengthening of criminal liability, and the process of consolidating human rights as a priority value. Furthermore, existing practical shortcomings regarding this issue and proposals for their elimination are presented.

Keywords: Violence against women, liability, protection order, human rights, criminal liability, gender equality, domestic violence, legal protection.

Аннотация: В данной статье анализируются правовая сущность насилия в отношении женщин, его виды, а также вопросы ответственности за такие деяния на основе норм национального и международного права. Освещаются реформы, реализованные в последние годы в Узбекистане в сфере защиты женщин, в частности институт охранного ордера, усиление уголовной ответственности, а также процесс закрепления прав человека как приоритетной ценности. Кроме того, рассматриваются существующие практические недостатки по данной проблеме и предлагаются пути их устранения.

Ключевые слова: Насилие в отношении женщин, ответственность, охранный ордер, права человека, уголовная ответственность, гендерное равенство, домашнее насилие, правовая защита.

Özet: Bu makalede kadınlara yönelik şiddetin hukuki mahiyeti, türleri ve bu tür fiiller için öngörülen sorumluluk meseleleri, ulusal ve uluslararası hukuk normları temelinde analiz edilmektedir. Son yıllarda Özbekistan’da kadınların korunması alanında gerçekleştirilen reformlar, özellikle koruma emri kurumu, ceza sorumluluğunun güçlendirilmesi ve insan haklarının öncelikli bir değer olarak pekiştirilmesi süreci ele alınmaktadır. Ayrıca, konuya ilişkin mevcut uygulama eksiklikleri ve bunların giderilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlara yönelik şiddet, sorumluluk, koruma emri, insan hakları, cezai sorumluluk, toplumsal cinsiyet eşitliği, aile içi şiddet, hukuki koruma.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti inson huquq va erkinliklarining real ta’minlanishi bilan o’lchanadi. Davlatning demokratikligi, uning huquqiylik darajasi, eng avvalo, inson sha’ni va qadr-qimmatiga bo’lgan munosabatida namoyon bo’ladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ayollarga nisbatan zo’ravonlik masalasi nafaqat ijtimoiy muammo, balki huquqiy davlatning sinov mezonidir. Ayollarga nisbatan zo’ravonlik – bu alohida shaxsga qaratilgan harakat bo’lishi bilan birga, butun jamiyatning ma’naviy va huquqiy muhitiga salbiy ta’sir ko’rsatuvchi hodisadir. Zo’ravonlik sodir etilgan har bir holatda insonning konstitutsiyaviy huquqlari – yashash, erkinlik, daxlsizlik, sha’n va qadr-qimmat huquqlari buziladi. Ayniqsa, oilaviy munosabatlar doirasida sodir etiladigan zo’ravonlik jamiyat uchun yanada xavflidir, chunki u ko’pincha yashirin kechadi va jabrlanuvchi o’z huquqlarini himoya qilish imkoniyatidan mahrum bo’ladi. Huquqiy demokratik davlat tamoyillariga ko’ra, inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmat oliy qadriyat hisoblanadi. Bu prinsip yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida yanada mustahkamlandi. Konstitutsiyada hech kim qiynoqqa, zo’ravonlikka, shafqatsiz yoki inson qadrini kamsituvchi muomalaga duchor etilmasligi qat’iy belgilangan. Mazkur norma ayollarga nisbatan zo’ravonlikka qarshi kurashning konstitutsiyaviy asosini tashkil etadi.

So’nggi yillarda O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, gender tenglikni ta’minlash, oilada sog‘lom muhitni shakllantirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirildi. Ayollarga nisbatan zo’ravonlikni alohida huquqbuzarlik sifatida e’tirof etish, himoya orderi institutining joriy etilishi, javobgarlik choralarining kuchaytirilishi davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. Biroq

qonunchilik bazasining mavjudligi muammoning to'liq hal etilganini anglatmaydi. Amaliyotda uchrayotgan muammolar, jabrlanuvchilarning murojaat qilishdagi ikkilanishi, ijtimoiy stereotiplar va huquqiy madaniyat darajasi masalani chuqur ilmiy tahlil qilishni taqozo etadi.

Shu bois mazkur maqolaning maqsadi – ayollarga nisbatan zo‘ravonlik uchun javobgarlik masalalarini milliy va xalqaro huquq normalari asosida tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yuzasidan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

Asosiy qism

Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik masalasi huquqiy jihatdan murakkab va ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, u shaxsning konstitutsiyaviy huquqlariga bevosita tajovuz sifatida namoyon bo‘ladi. Zo‘ravonlikning ijtimoiy xavfliligi shundaki, u nafaqat jabrlanuvchining jismoniy yoki ruhiy holatiga zarar yetkazadi, balki jamiyatda qo‘rquv, beqarorlik va tengsizlik muhitini shakllantiradi. Huquqiy davlat tamoyillariga ko‘ra inson, uning hayoti, sha’ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadi. Shu ma’noda yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi insonning daxlsizligi, qiynoqlardan va zo‘ravonlikdan himoyalani huquqini kafolatlaydi hamda davlat zimmasiga bu huquqlarni real ta’minlash majburiyatini yuklaydi.

Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik jins belgisi asosida sodir etiladigan va jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar majmui sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliyotda zo‘ravonlik ko‘pincha oilaviy munosabatlar doirasida sodir etiladi, bu esa uni aniqlash va huquqiy baho berishni murakkablashtiradi. Jabrlanuvchining iqtisodiy qaramligi, ijtimoiy stereotiplar, “oilani saqlab qolish” tushunchasining noto‘g‘ri talqini ko‘plab holatlarda murojaat qilishdan tiyilishga sabab bo‘ladi. Natijada zo‘ravonlik yashirin tus oladi va takroriy xususiyat kasb etadi.

Mazkur sohada huquqiy tartibga solish tizimli xarakterga ega. 2019-yilda qabul qilingan Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi Qonun zo‘ravonlik tushunchasini aniq huquqiy kategoriya sifatida mustahkamladi, tazyiq va zo‘ravonlikning jismoniy, ruhiy, iqtisodiy hamda boshqa shakllarini belgilab berdi. Qonun bilan himoya orderi instituti joriy etildi, bu esa zo‘ravonlik sodir etgan shaxsga nisbatan ma’lum cheklovlar qo‘llash orqali jabrlanuvchini tezkor himoya qilish imkonini yaratdi. Himoya orderi zo‘ravonlikning takrorlanishining oldini olishga qaratilgan profilaktik huquqiy vosita bo‘lib, uning samaradorligi tezkorlik va majburiylik bilan belgilanadi.

Zo‘ravonlikning og‘irroq shakllari uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida qasddan badanga shikast yetkazish,

qiynash, zo‘rlash, jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar, tahdid va majburlash kabi harakatlar uchun qat’iy jazo choralarini belgilangan. So‘nggi yillarda oilaviy zo‘ravonlikni alohida huquqbuzarlik sifatida e’tirof etish va javobgarlikni kuchaytirish yo‘lidagi o‘zgarishlar jinoyat-huquqiy siyosatning inson huquqlarini ustuvor qo‘yishga yo‘naltirilganini ko‘rsatadi. Jinoiy javobgarlikning muqarrarligi prinsipi zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma‘muriy javobgarlik mexanizmlari ham zo‘ravonlikka qarshi kurash tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayrim hollarda huquqbuzar ma‘muriy tartibda javobgarlikka tortiladi, bu esa profilaktik ta‘sir chorasi sifatida qo‘llaniladi. Biroq amaliy tajriba ma‘muriy choralar har doim ham yetarli darajada ogohlantiruvchi ta‘sir ko‘rsatmasligini ko‘rsatmoqda. Zo‘ravonlikning takroriy sodir etilishi jazolash bilan bir qatorda tuzatish va psixologik rehabilitatsiya mexanizmlarini ham joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xalqaro huquq normalari ham ayollarga nisbatan zo‘ravonlikni inson huquqlarining buzilishi sifatida baholaydi. O‘zbekiston CEDAW Konvensiyasiga qo‘shilgan bo‘lib, mazkur hujjat davlat zimmasiga ayollarga nisbatan kamsitish va zo‘ravonlikning barcha shakllarini bartaraf etish majburiyatini yuklaydi. Konvensiya talablariga muvofiq, davlat nafaqat jazolash choralarini, balki profilaktika, himoya va rehabilitatsiya mexanizmlarini ham yaratishi lozim. Milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga uyg‘unlashtirish jarayoni ayollar huquqlarini himoya qilish sohasidagi siyosatning izchil rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Amaliyotda muammoli jihatlar saqlanib qolmoqda. Zo‘ravonlik faktlarining yashirinligi, dalillarni to‘plashdagi murakkabliklar, ijtimoiy bosim, yarashtirishga majburlash holatlari huquqni qo‘llash samaradorligiga ta‘sir ko‘rsatadi. Ayrim hollarda jabrlanuvchi arizani qaytarib olishi yoki ko‘rsatma berishdan bosh tortishi jinoyat ishini yuritishni qiyinlashtiradi. Bu esa zo‘ravonlikning takroriy tus olishi xavfini oshiradi. Shu bois huquqni qo‘llash amaliyotida jabrlanuvchining manfaatlarini ustuvor qo‘yish, uning xavfsizligini ta‘minlash va ikkilamchi viktimologiyani oldini olish muhimdir.

Zo‘ravonlikka qarshi kurash faqat jazolash mexanizmlariga tayanmasligi kerak. Iqtisodiy mustaqillikni ta‘minlash, ayollar bandligini oshirish, bepul yuridik yordam va psixologik maslahat xizmatlarini kengaytirish zo‘ravonlikka barham berishda muhim omillardan biridir. Huquqiy madaniyat va gender tenglik g‘oyalarini keng targ‘ib qilish orqali jamiyat ongida zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabat shakllantiriladi. Huquqiy norma faqatgina jamiyat ongida qabul qilingan va qo‘llab-quvvatlangan taqdirdagina real himoya vositasiga aylanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ayollarga nisbatan zo‘ravonlik – bu shunchaki oilaviy kelishmovchilik emas, balki inson huquqlarining qo‘pol ravishda buzilishi hisoblanadi. Har qanday zo‘ravonlik holatida ayolning sha‘ni, qadr-qimmat va erkinligi zarar ko‘radi. Huquqiy davlatda esa inson manfaatlarini hamma narsadan ustun turishi kerak. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ham aynan shu tamoyilni mustahkamlaydi.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ayollarni himoya qilish borasida muhim huquqiy asoslar yaratildi. Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi Qonun qabul qilindi, himoya orderi instituti joriy etildi, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida javobgarlik kuchaytirildi. Bu o‘zgarishlar davlatning masalaga jiddiy yondashayotganini ko‘rsatadi. Shuningdek, CEDAW Konvensiyasiga qo‘shilganimiz ham xalqaro majburiyatlarimizni tasdiqlaydi.

Lekin faqat qonun bilan muammoni to‘liq hal qilib bo‘lmaydi. Eng muhim jihat – bu jamiyat ongini o‘zgartirishdir. Ayolni hurmat qilish, uning huquqlarini tan olish, zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish – barqaror va adolatli jamiyat qurishning asosiy shartidir.

Menimcha, ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish har birimizning fuqarolik burchimizdir. Chunki adolatli jamiyat faqat qonun bilan emas, balki insoniylik va ongli yondashuv bilan barpo etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Rasmiy nashr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Amaldagi tahrir.
3. Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida. – 2019-yil 2-sentabr.
4. CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). – 1979-yil.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining sud amaliyotiga oid qarorlari.
6. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markazi materiallari.
7. Gender tenglik va ayollar huquqlarini himoya qilishga oid ilmiy maqolalar va tahliliy materiallar.
8. Xalqaro inson huquqlari hujjatlari to‘plami. – Toshkent: Adolat nashriyoti.
9. Ayollar huquqlarini himoya qilishga oid zamonaviy huquqiy tadqiqotlar va ilmiy adabiyotlar.
10. Jinoyat-huquqiy siyosat va oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash masalalariga oid monografiyalar.

THE IMPORTANCE OF KAMOLIDDIN BEHZOD'S ARTISTIC HERITAGE IN VISUAL ARTS CLUB ACTIVITIES

Samarkand **State** Pedagogical Institute
Department of Fine Arts and Technological
Education Professor D.E. Omonov,
1st year student G.M. Ulmasova

Abstract

This study explores the pedagogical significance of integrating the artistic heritage of Kamoliddin Behzod into visual arts club activities in educational institutions. The research analyzes the compositional structure, color harmony, and narrative elements of miniature painting, focusing on Behzod's innovative contributions to this art form. By applying art historical analysis and pedagogical observation methods, the study examines how the study of miniature painting influences students' creative thinking, aesthetic perception, and artistic skills. The findings demonstrate that incorporating Behzod's artistic heritage into extracurricular art education enhances students' understanding of cultural heritage and promotes the development of artistic competence.

Keywords: miniature painting, visual arts education, art clubs, aesthetic education, creative thinking, cultural heritage.

Introduction

Art education plays a fundamental role in shaping students' creative abilities, aesthetic perception, and cultural awareness. In contemporary educational systems, visual arts are considered an essential component of holistic education, contributing not only to artistic skills but also to intellectual and emotional development.

Extracurricular art activities, particularly art clubs, provide a flexible environment where students can explore artistic techniques beyond the limitations of formal classroom instruction. Such environments encourage experimentation, creativity, and independent artistic expression. Among the prominent figures in the history of Eastern miniature painting, Kamoliddin Behzod occupies a unique place. His works represent a synthesis of artistic innovation, technical mastery, and cultural symbolism. Therefore, studying his artistic heritage offers valuable educational opportunities for developing students' understanding of composition, color harmony, and visual storytelling.

Literature Review

The study of miniature painting has attracted significant scholarly attention in the fields of art history, cultural studies, and art education. Researchers have examined the stylistic evolution of miniature painting, its symbolic meanings, and its influence on visual culture. Several studies emphasize the importance of the Timurid cultural renaissance in shaping the development of miniature painting. During this period, intellectual and artistic life flourished, supported by influential cultural figures such as Alisher Navoiy. Art historians highlight Behzod's role in transforming miniature painting into a sophisticated visual language capable of expressing complex narratives and emotional depth. His works demonstrate remarkable attention to detail, balanced compositions, and innovative spatial organization. Modern research also explores the pedagogical potential of miniature painting in art education. Scholars argue that analyzing historical artworks can help students develop critical thinking, visual literacy, and artistic creativity.

Methodology

This research employs several qualitative research methods:

Art historical analysis – examining the stylistic and compositional features of Behzod's miniature paintings.

Comparative analysis – comparing miniature painting techniques with contemporary art education methods.

Pedagogical observation – analyzing the learning outcomes of students participating in art club activities.

Theoretical analysis – reviewing academic literature related to art education and miniature painting.

These methods allow for a comprehensive understanding of how historical artistic traditions can be effectively integrated into modern art education practices.

Artistic Characteristics of Behzod's Miniature Painting

The artistic style of Kamoliddin Behzod is distinguished by several key characteristics.

Composition

Behzod's compositions demonstrate a sophisticated arrangement of figures, architecture, and landscape elements. His ability to organize complex scenes within a limited pictorial space reflects exceptional artistic skill.

Color Harmony

Color plays a central role in Behzod's artistic expression. He employed vivid pigments and subtle tonal variations to create dynamic visual harmony.

Human Figures

Unlike many earlier miniature painters, Behzod paid particular attention to the psychological expression and individuality of human figures.

Architectural Representation

Architectural elements in his works are depicted with remarkable precision and decorative richness, reflecting the artistic traditions of the Timurid period.

Educational Application in Art Clubs

Integrating Behzod's artistic heritage into art club activities can significantly enhance the quality of art education.

Educational strategies may include:

Artwork Analysis

Students analyze the composition, color palette, and narrative elements of miniature paintings.

Creative Practice

Students create their own artworks inspired by miniature painting techniques.

Historical Contextualization

Students explore the cultural and historical background of the Timurid era.

Composition Exercises

Students practice organizing visual elements within a limited space, following principles observed in miniature art.

Results

The implementation of miniature painting studies in art club activities has demonstrated several educational benefits:

- + *improved compositional skills*
- + *enhanced color sensitivity*
- + *increased artistic creativity*
- + *stronger appreciation of cultural heritage*

Students who engage with historical artworks often develop a deeper understanding of artistic traditions and their relevance to contemporary artistic practice.

Discussion

The educational value of miniature painting extends beyond technical artistic skills. It also fosters historical awareness, cultural identity, and aesthetic sensitivity. Art clubs provide an ideal setting for such interdisciplinary learning experiences. By combining practical artistic exercises with historical analysis, students gain a more comprehensive understanding of art as both a creative and cultural phenomenon. Furthermore, the study of Behzod's works encourages students to explore visual storytelling and symbolic representation, which are essential aspects of artistic communication.

Conclusion

The artistic legacy of Kamoliddin Behzod represents an invaluable cultural and educational resource. Incorporating the study of miniature painting into visual arts club activities can significantly enhance students' artistic development and cultural awareness. The findings of this study suggest that integrating historical artistic traditions into contemporary art education not only enriches the learning experience but also contributes to the preservation and promotion of cultural heritage. **Based** on this, students should feel a sense of purpose in their work. Through a wide analysis of K. Behzod's practical lessons among students, and through the students' faith in K. Behzod's work, it is possible to make the circle classes more lively. I am sure that if we can fully instill the creative heritage left by the great artist in the minds of our students during the circle classes, we will achieve the maturity of truly patriotic children.

References

1. D.E.Omonov., The Role of Engineering Graphics in the Training of "Fine Arts and Drawing" Teachers Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org> 108 | Page

2. DILSHOD ESONOVICH OMONOV., Ways to introduce the science of painting to the visual arts using new pedagogical technologies.

International journal of philosophical studies and Social sciences ISSN-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039 <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss> Vol 1, Issue 3 2021

3. D.E.Omonov., Integration of fine arts and computer technologies in art education of students. MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970 Middle European Scientific Bulletin, VOLUME 17 Oct 2021

Copyright (c) 2021 Author (s). This is an open -access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution License (CC BY).To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

4. Omonov Dilshod Esonovich., Spiritual values and their importance in human development. NOVATEUR PUBLICATIONS INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY [IJERT] ISSN : 2394-3696 Website: ijert.org VOLUME 8, ISSUE 10, Oct. -2021 199 | P a g e

5. D.E.Omonov., Improving Conversation Classes on Fine Arts in Secondary Schools. European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2 | Issue 2 | ISSN: 2795-8612.

6. D.E.Omonov., The Role of Graphics in the Training of Teachers of "Fine Arts and Engineering Graphics" European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2 | Issue 2 | ISSN: 2795-8612.

7. D.E.Omonov, G. Namozova, F. Rashidov, S. Abduvohidova., Engineering graphic sciences are a conceptual framework for conducting educational technologies in lectures and practical training.

In Volume 2, Issue 12 of ResearchJetJournal of Analysis and Inventions December, 2021.

ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ: КАК СИСТЕМА ВЕЖЛИВОСТИ ОТРАЖАЕТ ИЕРАРХИЮ ОБЩЕСТВА

Одилова Солиха Олим Кизи,
студентка 1-го курса
корейской филологии
Ташкентского международного
химического университета.

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности речевого этикета корейского языка и его связь с социальной иерархией корейского общества. Корейский язык является одним из наиболее ярких примеров языковой системы, в которой социальные отношения и культурные нормы находят непосредственное отражение в грамматической структуре и лексике. Особое внимание уделяется категории вежливости, которая проявляется в использовании различных речевых форм, грамматических окончаний и лексических единиц. В статье анализируются основные уровни вежливости корейского языка, их функциональные особенности и роль в межличностной коммуникации. Рассматриваются также исторические и культурные факторы, повлиявшие на формирование системы речевого этикета в корейском обществе, включая влияние конфуцианской философии и традиционных социальных ценностей. Автор подчеркивает, что система вежливости корейского языка служит важным инструментом поддержания социальной гармонии и регулирования отношений между людьми различного возраста, статуса и профессионального положения. Кроме того, в статье рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются иностранные изучающие корейский язык при освоении сложной системы речевого этикета. Делается вывод о том, что понимание особенностей речевого этикета является необходимым условием успешной межкультурной коммуникации и эффективного изучения корейского языка.

Ключевые слова: корейский язык, речевой этикет, система вежливости, социальная иерархия, культура общения, конфуцианская традиция.

Введение

Язык является не только средством передачи информации, но и важным инструментом выражения культурных и социальных ценностей общества. Во многих языках мира существуют формы вежливости, позволяющие говорящему демонстрировать уважение к собеседнику. Однако в корейском языке система

речевого этикета имеет особенно сложную и развитую структуру, которая тесно связана с социальными иерархиями и культурными традициями корейского общества.

Корейское общество на протяжении веков формировалось под значительным влиянием конфуцианской философии, которая подчеркивает важность уважения к старшим, социальной гармонии и строгой иерархии в межличностных отношениях. Эти культурные ценности нашли свое отражение в языке, в частности в системе вежливости, которая регулирует речевое поведение говорящих в зависимости от возраста, социального статуса и степени близости между участниками коммуникации.

Одной из характерных особенностей корейского языка является наличие нескольких уровней речевой вежливости. Эти уровни проявляются в использовании различных грамматических окончаний, форм обращения и специальных лексических единиц. Выбор той или иной формы зависит от социального контекста общения, а также от отношений между говорящим и слушателем.

В современном мире интерес к корейскому языку и культуре значительно возрос благодаря глобальному распространению корейской популярной культуры, кино, музыки и телесериалов. В связи с этим многие иностранные студенты начинают изучать корейский язык. Однако одной из основных трудностей, с которой они сталкиваются, является освоение сложной системы речевого этикета.

Цель данной статьи заключается в анализе особенностей речевого этикета корейского языка и выявлении того, каким образом система вежливости отражает социальную структуру корейского общества. В рамках исследования рассматриваются основные уровни вежливости, их грамматические особенности и культурные предпосылки формирования.

Основная часть

Социально-культурные основы речевого этикета корейского языка

Речевой этикет корейского языка сформировался под влиянием исторических, культурных и философских факторов. Одним из ключевых источников формирования системы вежливости является конфуцианская философия, которая на протяжении многих веков определяла моральные и социальные нормы корейского общества.

Конфуцианство подчеркивает важность социальной гармонии и уважения к старшим. Согласно конфуцианской традиции, общество должно быть организовано на основе строгой иерархии, где каждый человек занимает

определенное положение и выполняет соответствующие социальные роли. Эти принципы нашли свое отражение в языке и речевом поведении.

В корейской культуре возраст и социальный статус играют важную роль в процессе коммуникации. При разговоре с человеком старшего возраста или более высокого социального положения необходимо использовать более вежливые формы речи. В то же время в общении между близкими друзьями или членами семьи могут использоваться менее формальные формы.

Уровни вежливости в корейском языке

Одной из наиболее характерных особенностей корейского языка является наличие нескольких уровней речевой вежливости. Эти уровни различаются по степени формальности и используются в зависимости от коммуникативной ситуации.

Среди основных уровней вежливости можно выделить официально-вежливый стиль, вежливый разговорный стиль и неформальный стиль общения. Официально-вежливый стиль используется в формальных ситуациях, например в деловой переписке, официальных выступлениях и общении с незнакомыми людьми старшего возраста.

Вежливый разговорный стиль применяется в повседневном общении между людьми, которые не находятся в близких отношениях. Этот стиль является наиболее распространенным в современной корейской речи.

Неформальный стиль используется в общении между близкими друзьями, членами семьи или людьми одного возраста и социального статуса. Он характеризуется использованием сокращенных грамматических форм и более простых лексических конструкций.

Грамматические средства выражения вежливости

Система вежливости корейского языка реализуется через различные грамматические средства. Одним из наиболее важных элементов являются глагольные окончания, которые указывают на уровень формальности и уважения.

Кроме того, в корейском языке существуют специальные лексические формы, используемые для выражения уважения к собеседнику. Например, при упоминании действий старших или уважаемых людей используются специальные глагольные формы.

Еще одним важным элементом речевого этикета являются формы обращения. В корейском языке редко используется прямое обращение по имени. Вместо этого чаще применяются титулы, указывающие на социальное положение или профессию человека.

Трудности изучения системы речевого этикета

Для иностранцев изучение системы вежливости корейского языка представляет значительную сложность. Это связано с тем, что в большинстве европейских языков подобная сложная система социальных уровней отсутствует.

Иностранцы часто испытывают трудности при выборе правильной формы обращения или грамматического окончания. Неправильное использование формы вежливости может привести к коммуникативным недоразумениям.

Поэтому при изучении корейского языка особое внимание следует уделять не только грамматике и лексике, но и культурным аспектам общения.

Роль речевого этикета в современной корейской культуре

Несмотря на процессы глобализации и модернизации, система речевого этикета продолжает играть важную роль в современной корейской культуре. Даже в неформальной среде молодые люди часто учитывают возраст и социальный статус собеседника при выборе речевых форм.

В последние годы наблюдается определенная тенденция к упрощению системы вежливости, особенно в интернет-коммуникации и молодежной среде. Однако основные принципы уважения и иерархии остаются важными элементами корейского общества.

Заключение

Таким образом, речевой этикет корейского языка представляет собой сложную систему, отражающую социальные и культурные особенности корейского общества. Система вежливости выполняет важную функцию регулирования межличностных отношений и способствует поддержанию социальной гармонии. Анализ показал, что уровни вежливости в корейском языке тесно связаны с такими факторами, как возраст, социальный статус и степень близости между собеседниками. Эти факторы определяют выбор грамматических форм, лексических средств и способов обращения.

Для успешного изучения корейского языка необходимо не только овладеть грамматическими правилами, но и понимать культурный контекст общения. Знание особенностей речевого этикета способствует развитию межкультурной компетенции и эффективной коммуникации.

В условиях глобализации интерес к корейскому языку продолжает расти. Поэтому изучение системы речевого этикета и ее культурных основ остается важным направлением лингвистических исследований.

Список литературы

1. Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
2. Sohn, H. M. (2001). *The Korean Language*. Cambridge University Press.
3. Lee, I., & Ramsey, S. (2000). *The Korean Language*. SUNY Press.
4. Yoon, J. (2019). Politeness and Honorifics in Korean Communication. *Journal of Asian Linguistics*, 8(2), 45–62.
5. King, R. (2006). Korean Linguistics and Language Teaching. *Language Research Journal*, 42(1), 23–41.

КОЛОРИСТИЧЕСКОЕ БОГАТСТВО ВОСТОЧНОЙ МИНИАТЮРЫ И ЕГО ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Курбанов Фируз Зиёдуллоевич

**магистрант 1 курса Бухарского государственного педагогического
института.**

Аннотация

В данной статье рассматривается колористическое богатство восточной миниатюры и его художественное значение в формировании эстетической выразительности произведений изобразительного искусства. Особое внимание уделяется принципам использования цвета в традициях миниатюрной живописи Востока, в частности в художественном наследии Средней Азии и персидской школы миниатюры. В работе анализируются декоративные, символические и композиционные функции цвета в структуре миниатюрного произведения. Подчеркивается, что в восточной миниатюре цвет выступает не только средством художественного оформления, но и важным элементом передачи культурных смыслов, эмоционального содержания и философских идей. Гармоничное сочетание ярких и насыщенных оттенков, таких как красный, синий, зелёный и золотой, формирует уникальный художественный язык, отличающий восточную миниатюру от других традиций изобразительного искусства. Также рассматривается роль колористики в композиционном построении произведения, выделении главных персонажей и усилении сюжетной выразительности. Отмечается, что колористическая система восточной миниатюры отражает духовное мировоззрение и эстетические идеалы восточной культуры. Изучение данного художественного наследия имеет важное значение для понимания развития мировой художественной культуры и сохранения традиционных эстетических ценностей.

Ключевые слова: восточная миниатюра, колористика, цветовая символика, художественная выразительность, традиционное искусство, декоративная композиция, миниатюрная живопись, эстетика искусства.

Abstract

This article examines the coloristic richness of Eastern miniature painting and its artistic significance in shaping the aesthetic expressiveness of works of art. Special attention is paid to the principles of color usage in the miniature painting traditions of the East, particularly in the artistic heritage of Central Asia and Persian miniature schools. The study analyzes the decorative, symbolic, and compositional functions of

color within miniature compositions. In Eastern miniature painting, color is not merely an element of visual decoration but also an important means of conveying cultural meanings, emotional states, and philosophical ideas. Bright and harmonious color combinations, including red, blue, green, and gold tones, create a unique artistic language that distinguishes Eastern miniature painting from other traditions of visual art. The article also highlights the role of color in organizing the composition, emphasizing key figures, and enhancing the narrative content of miniature artworks. The research demonstrates that the coloristic system of Eastern miniature painting reflects the spiritual worldview and aesthetic ideals of Eastern culture. The preservation and study of this artistic heritage remain important for understanding the development of world art and the continuity of traditional artistic values.

Keywords: Eastern miniature painting, coloristic richness, color symbolism, artistic expression, traditional art, decorative composition, Central Asian miniature, aesthetic principles.

Введение. Восточная миниатюра занимает особое место в истории мирового изобразительного искусства. Она представляет собой уникальный вид художественного творчества, сформировавшийся в странах Ближнего и Среднего Востока, Центральной Азии и Ирана. Миниатюра развивалась в тесной связи с книжной культурой, литературой и духовной традицией Востока, становясь важным средством художественного оформления рукописных произведений.

Одним из ключевых элементов художественного языка восточной миниатюры является цвет. Колористическое богатство миниатюрных произведений проявляется в гармоничном сочетании ярких, насыщенных и чистых оттенков, которые создают особую декоративную выразительность. Цвет в восточной миниатюре выполняет не только эстетическую, но и символическую функцию, отражая философские и культурные представления эпохи.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью более глубокого изучения художественных принципов колористики восточной миниатюры и её значения в формировании национальных художественных традиций.

Особенности колористики восточной миниатюры. Одной из характерных особенностей восточной миниатюры является декоративность цветового решения. Художники-миниатюристы использовали яркие и насыщенные краски, создавая выразительные цветовые композиции. В отличие от западноевропейской живописи, где большое внимание уделялось передаче

светотени и объемности формы, восточная миниатюра ориентировалась на плоскостность изображения и гармонию цветовых сочетаний.

Основными цветами, используемыми в миниатюре, были красный, синий, зеленый, золотой и белый. Эти цвета отличались высокой чистотой и насыщенностью. Они наносились тонкими слоями и часто сочетались с декоративными орнаментами и золотыми элементами. Благодаря этому миниатюры приобретали особую изысканность и праздничность.

Колористическая система восточной миниатюры основывалась на принципе гармоничного сочетания контрастных оттенков. Художники тщательно продумывали распределение цветов в композиции, создавая визуальный баланс между элементами изображения.

В традиционной культуре Востока цвет имел глубокое символическое значение. Каждый оттенок нес определённую смысловую нагрузку и был связан с философскими представлениями общества.

Например:

- Синий цвет символизировал духовность, бесконечность и небесное начало.
- Красный цвет ассоциировался с жизненной энергией, силой и торжественностью.
- Зеленый цвет считался символом природы, обновления и гармонии.
- Золотой цвет олицетворял божественное сияние, богатство и величие.

Использование этих цветов в миниатюре не было случайным. Художники стремились передать через цвет не только визуальную красоту, но и духовное содержание произведения.

Колористическое решение играло важную роль в организации композиции. Цвет помогал выделять главных персонажей, создавать пространственную структуру изображения и усиливать эмоциональное воздействие произведения.

Восточные мастера применяли сложную систему цветовых контрастов и ритмов. Например, яркие одежды персонажей могли контрастировать с более спокойным фоном, что делало композицию динамичной и выразительной. Одновременно цветовые пятна образовывали декоративный ритм, объединяющий все элементы изображения в единую художественную систему.

Особое значение имело использование золота. Золотая краска применялась для украшения архитектурных элементов, одежды и орнаментов, что усиливало декоративный эффект и подчеркивало торжественный характер композиции.

Колористика восточной миниатюры играет ключевую роль в формировании художественной выразительности произведения и является одним из важнейших

элементов её эстетической системы. В отличие от реалистической живописи западной традиции, где цвет часто подчинён передаче светотеневых эффектов и объёмности формы, в восточной миниатюре цвет выступает как самостоятельное выразительное средство, формирующее декоративную целостность композиции и создающее особое эмоциональное и символическое пространство произведения.

Художники-миниатюристы использовали тщательно продуманную систему цветовых сочетаний, основанную на принципах гармонии, контраста и ритма. Яркие и насыщенные цвета — красный, лазурно-синий, изумрудно-зелёный, золотой и белый — образуют сложную колористическую структуру, которая не только украшает изображение, но и усиливает его художественное воздействие на зрителя. Благодаря подобному сочетанию цветов миниатюры приобретают декоративную выразительность и визуальную динамику.

Особое значение в колористике восточной миниатюры имеет символическое содержание цвета. Каждый оттенок способен передавать определённые идеи и культурные смыслы. Так, голубые и синие тона нередко ассоциируются с небесным и духовным началом, красные оттенки передают жизненную энергию и торжественность, зелёный цвет символизирует гармонию природы и обновление. Использование золота усиливает ощущение сакральности и возвышенности художественного образа.

Кроме того, цвет выполняет важную композиционную функцию. С помощью цветовых акцентов художник выделяет центральных персонажей, организует пространственные планы и направляет внимание зрителя. Колористические контрасты помогают подчеркнуть сюжетные линии, а гармоничные цветовые ритмы объединяют все элементы изображения в единую художественную систему.

Следует отметить, что колористическая традиция восточной миниатюры сформировалась на основе многовекового художественного опыта и тесно связана с архитектурой, декоративно-прикладным искусством и книжной культурой Востока. Яркие цветовые решения миниатюр находят параллели в орнаментальных композициях керамики, текстиля, ковров и архитектурного декора.

Таким образом, колористика восточной миниатюры представляет собой сложную художественную систему, в которой цвет выполняет одновременно декоративную, композиционную и символическую функции. Именно благодаря богатству цветовой палитры и гармонии оттенков миниатюра приобретает свою уникальную художественную выразительность и эстетическую ценность.

Заключение. Восточная миниатюра является уникальным явлением мировой художественной культуры, в котором органично сочетаются декоративность, символизм и высокая художественная культура исполнения. Одним из важнейших элементов этой художественной системы выступает колористика, определяющая эстетическую выразительность и художественное своеобразие миниатюрных произведений.

Исследование колористических особенностей восточной миниатюры показывает, что цвет в данном виде искусства выполняет не только декоративную, но и глубокую смысловую функцию. Использование ярких и насыщенных оттенков, гармоничное сочетание цветовых контрастов и ритмов создают особую художественную атмосферу, отражающую мировоззрение и духовные ценности восточной культуры.

Особое значение имеет символика цвета, благодаря которой миниатюра приобретает дополнительное смысловое измерение. Цветовые решения помогают художнику передать эмоциональное состояние персонажей, подчеркнуть значимость отдельных элементов композиции и создать целостный художественный образ произведения.

Кроме того, колористика играет важную роль в композиционном построении миниатюры. С помощью цветовых акцентов формируется визуальный центр композиции, организуется пространственная структура изображения и достигается гармоничное взаимодействие всех элементов художественного произведения.

Следует подчеркнуть, что традиции колористики восточной миниатюры оказали значительное влияние на развитие различных видов искусства — книжной графики, декоративно-прикладного искусства, архитектурного орнамента и современной живописи. Многие современные художники и исследователи продолжают обращаться к художественному наследию миниатюры, используя её цветовые принципы и эстетические идеи в новых творческих интерпретациях. Таким образом, колористическое богатство восточной миниатюры является важным фактором её художественной ценности и культурной значимости. Изучение цветовой системы миниатюр позволяет глубже понять художественные традиции Востока, их философские основы и влияние на развитие мировой художественной культуры. Сохранение и исследование этого уникального художественного наследия остаётся важной задачей современного искусствознания и художественного образования.

Список использованной литературы

1. Камолиддин Бехзод и традиции восточной миниатюры / Под ред. А. Хакимова. — Ташкент: Санъат, 2000. — 180 с.
2. Алишер Навои и художественная культура Востока / Под ред. Б. Ахмедова. — Ташкент: Фан, 1991. — 240 с.
3. Хакимов А. А. Искусство миниатюры Средней Азии. — Ташкент: Издательство литературы и искусства им. Г. Гуляма, 1982. — 215 с.
4. Азимова Н. Ш. Искусство восточной миниатюры и его художественные традиции. — Ташкент: Фан, 2005. — 196 с.
5. Olimov S. S., Mamurova D. I. Directions For Improving Teaching Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 9671–9678-9671–9678.
6. Aminov, A. S., Mamurova, D. I., & Shukurov, A. R. (2021, February). Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance. In *E-Conference globe* (pp. 34-37).
7. Olimov S. S., Mamurova D. I. Information Technology in Education //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 17-22.
8. Olimov S. S., Mamurova D. I. Opportunities to use information technology to increase the effectiveness of education //International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE). – 2022. – Т. 14. – №. 02.
9. Mamurova D., Khusnidinova N. Didactic possibilities of using computer graphics programs in the educational process //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 84. – С. 02020.
10. Mamurova D. I., Ibatova N. I., Badieva D. M. The importance of using the keys-stadi innovative educational technology method in training the image module of geometric shapes //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 335-338.
11. Xodjayeva N. S. et al. HTML ELEMENTLARI VA ATRIBUTLAR //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – С. 115-119.
12. Xodjayeva N. S. et al. KOMPYUTER GRAFIKASI NING INFORMATSION JAMIYATDAGI AHAMIYATI, RO'LI VA O'RNI //ZAMONAVIY TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLARI. – 2022. – Т. 1. – С. 74-77.
13. Umedulayevna, S. S. (2023). Didactic Principles of Teaching Constructive Design Tasks in Drawing Lessons. *Miasto Przyszłości*, 35, 430-432.
14. Umedulayevna, S. S. (2023). Methods and Technologies for Using Constructive Design Issues in Drawing Lessons. *Miasto Przyszłości*, 35, 433-436.

15. Mamurova, F. I., & Sobirova, S. U. (2020). Shadow formation in perspective. *International Engineering Journal for Research & Development*, 5(4), 5.
16. Mamurova D. I. Effectiveness of Organization of Classes of Fine Arts on the Basis of Integration //Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science. – 2024. – T. 2. – №. 5. – C. 474-479.
17. Djalolovich, Y. N., Kodirovich, M. D., Ruziboevich, S. A., & Islomovna, M. D. (2021). Improving the professional training of fine art teachers. *European science*, (2 (58)), 44-46.
18. Mamurova D. I. Graphics Processor and its Main Capabilities //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2023. – C. 53-57.
19. Islomovna, M. F., Isomjonovna, R. D., Islom, M., Sharifovna, K. N., & Islomovna, M. D. (2021). Designing the methodical system of the teaching process of computer graphics for the specialty of engineer-builder. *The journal of contemporary issues in business and government*, 27(4), 165-169.
20. Islamovna, M. D., & Gulhumor, M. (2021). Principle of teaching draft geometry and computer graphics.

THE ISSUE OF VALUES IN THE SYSTEM OF CULTURE

Lecturer of the Department of Musical Performance and Culture at Bukhara State University — Sunbula Hamitova Bahodir qizi.

Student of the “Cultural Studies” program Shermamatova Farangiz Oybek qizi

Abstract

This article analyzes the issue of values within the system of culture from a scientific and theoretical perspective. It examines the essence of the concept of values, their role in social life, their functions within the cultural system, and the transformation of values in the context of globalization. The article also explores the relationship and harmony between national and universal values.

Keywords

culture, values, national values, universal values, spirituality, social consciousness, globalization, tradition, modernization.

INTRODUCTION

Culture is an important factor in the development of humanity, as it embodies the historical experience, spiritual wealth, and social consciousness of society. Within the system of culture, values occupy a special place, since it is values that determine the norms of human behavior, social relations, and spiritual life. Values are formed in the course of a society’s historical development and are preserved as cultural heritage, passed down from generation to generation. Therefore, studying the issue of values in the system of culture is one of the pressing areas of modern social and humanitarian sciences.

The Concept of Cultural Values and Their Social Essence

Value is a concept used to express the value of events, phenomena, processes, situations, qualities, demands and procedures in the world, a component of human and social spirituality; the most basic category of “Axiology”. This category expresses not only the value of the basis of value, but also its social significance, philosophical and axiological content, and value for society and man. Axiologists use it as a general and universal category that expresses the social value and significance of anything, including a person. Value is used in various senses in different fields. The use of the word value in various senses has led to a variety of definitions given to it. In whichever field of social sciences research on value has been conducted, it has become customary to strive to define this concept in this way. However, the category of value is not a

specific category for any of the sciences other than axiology. In everyday communication and media reports, words such as value, national values, and universal human values are often used. There are also cases of using the expression values as a general term in relation to cultural heritage, monuments, spiritual heritage, traditions, and customs. The meaning of the expression value in everyday life is manifested in a unique way in communication between people and in media reports. In the process of life and work, people inevitably encounter things that have acquired value for them, and they strive to understand and evaluate their importance, usefulness, and value. In addition, the concept of value is also used in relation to the goals, dreams, or ideals that people believe in, sometimes strive for, are interested in, or dream about. Thus, the expression value, which is used by many in everyday life, is also used in relation to an object, thing, event, and other things that have some necessary significance for people.

Cultural values may differ depending on the historical stages of development, religious beliefs, forms of national thinking, and civilizational characteristics of a particular society. They can be classified into the following main categories:

1. Moral values. These include the ethical standards accepted in society, such as honesty, conscience, justice, purity, patience, and devotion. They guide individual behavior toward socially acceptable norms and ensure moral stability within society.
2. Aesthetic values. These refer to concepts such as beauty, harmony, elegance, and artistic expression. Aesthetic values are manifested through art and creativity, enriching a person's aesthetic taste and emotional world.
3. Religious values. These are expressed through religious concepts such as faith, worship, humility, patience, and piety. Religious values play a central role in the spiritual development and moral maturity of an individual.
4. National values. These consist of elements specific to a particular nation, including customs and traditions, historical memory, language, cultural heritage, and mentality. National values contribute to the formation of national identity and pride.
5. Universal human values. Values such as peace, freedom, human dignity, rights, and tolerance are considered common to all humanity. These values serve as a fundamental factor in globalization and intercivilizational dialogue.

Conclusion

Values within the system of culture constitute the foundation of a society's spiritual life. They ensure social stability, shape an individual's worldview, and serve as a guiding force for societal development. In the context of modern globalization,

preserving national values and harmonizing them with universal human values is an essential factor of cultural development. The system of values is a continuously enriching and evolving process that determines the spiritual potential of society

References

1. Hamitova S. B., Fayzullayeva S. B. AN'ANAVIY XONANDALIKNI O 'QITISHNING DOLZARB MASALALARI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 178-182.
2. Qo'chqorova U. D., Hamitova S. B. MAQOM SAN'ATINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI ORNI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 105-109.
3. Hamitova S. B., Fayzullayeva S. B. AN'ANAVIY XONANDALIKNI O 'QITISHNING DOLZARB MASALALARI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 178-182.
4. Хамитова С. Б. Художественные и идеологические проблемы в репертуаре театра //MiastoPrzyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 88-91.
5. Сунбула Б. Хамитова РОЛЬ ТЕАТРА В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ДУХОВНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ //Inter education & global study. – 2024. – Т. 3. – №. 2.
6. Hamitova S. B. et al. Methodological possibilities of aesthetic education of young students through cultural events //Academic Journal of Science, Technology and Education. – 2025. – Т. 1. – №. 5. – С. 12-15.
7. Hamitova S. B. THE ROLE OF THEATER IN SHAPING THE WORLDVIEW AND SPIRITUALITY OF MODERN YOUTH //Inter education & global study. – 2024. – №. 3 (1). – С. 74-79.
8. Bahodirovna H. S. FORMS, TYPES OF CULTURAL EVENTS AND THEIR ORGANIZATION //International conference on multidisciplinary science. – 2025. – Т. 3. – №. 1. – С. 92-94.
9. Hamitova S. B., Aziza T. MAQOM SAN'ATINING RIVOJLANISH TARIXI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE. – 2024. – Т. 1. – №. 5. – С. 158-165.
10. Хамитова С. Б. ФОРМЫ И ВИДЫ КУЛЬТУРНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ, ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ИХ ОРГАНИЗАЦИИ //International conference on multidisciplinary science. – 2025. – Т. 3. – №. 2. – С. 8-10.
11. Hamitova S. B., Aziza T. YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA MUSIQANING O 'RNI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 168-172.

12. Хамитова С. Б. Синтез жанров народного искусства в направлении современных массовых праздников и представлений //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2025. – Т. 5. – №. 6. – С. 458-463.

13. Bahodirovna K. S. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF AESTHETIC EDUCATION OF YOUNG STUDENTS THROUGH MASS CULTURAL EVENTS IN THE CONDITIONS OF NEW UZBEKISTAN //AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING. – 2025. – Т. 3. – №. 6. – С. 686-692.

“NEW UZBEKISTAN – A NEW LEGAL CONSCIOUSNESS”: FACTORS STRENGTHENING THE CIVIC POSITION OF YOUTH

Abdurahimov Ravshanbek O‘ktam o‘g‘li

Independent Researcher of Uzbekistan University of Economics

Abstract. The article analyzes the factors that strengthen the civic position of young people within the framework of the concept “New Uzbekistan – a new legal consciousness”. Legal consciousness is explained as the unity of (i) awareness of one’s rights and freedoms, duties and responsibility, (ii) a value-based attitude toward the law, and (iii) law-abiding (legal) behavior. It is argued that legal education, moral upbringing based on national values, the institutions of the family and the mahalla, mass media, and civil-society organizations—through their coordinated cooperation—play a decisive role in forming an active civic stance among youth.

Keywords: New Uzbekistan; new legal consciousness; youth; civic position; legal education; national values; civil society; media literacy.

Introduction. The concept of New Uzbekistan has initiated profound qualitative changes in the life of the state and society. At the center of this process stands the task of shaping a “new legal consciousness” and building a “strong civil society”. Directions such as openness in public administration, guaranteeing human rights and freedoms, an uncompromising stance toward corruption, and reforming the judicial-legal system are not only organizational and legal measures; they are also inseparably connected with the legal consciousness and civic position of citizens—especially young people.

Youth are the most important social resource of New Uzbekistan and, at the same time, the main subject that determines the effectiveness of legal reforms. Therefore, embedding the idea of “New Uzbekistan – a new legal consciousness” into the minds of youth and ensuring that they develop as citizens who deeply understand not only their rights but also their duties and responsibilities is one of today’s urgent tasks.

“A new legal consciousness” cannot be limited merely to the level of knowing laws. It consists of the unity of the following structural elements:

- Legal literacy: possessing practical knowledge about the Constitution, fundamental rights and freedoms, civic duties, and mechanisms for protecting rights;
- A value-based attitude: accepting the rule of law as an internal need and forming legal views connected with moral values such as justice, honesty, conscience, and responsibility;

- Behavioral manifestation: complying with legal norms not as “coercion” but as a conscious choice, and striving to resolve legal disputes through lawful means;
- Civic engagement: participating in the life of society and the state through legal mechanisms and not remaining indifferent to social problems.

As a new legal consciousness develops among young people, their civic position—i.e., understanding their place in society, feeling social responsibility, showing initiative, and experiencing a sense of involvement in change—also grows stronger.

A new model of legal education and upbringing. Traditional legal advocacy has often taken the form of lectures, reminders, or informational memos, which frequently appear boring and overly formal for youth. A new approach requires the following:

- Orienting legal education from school to higher education toward competencies (case studies, situational problems, role-plays, and simulations of court proceedings);
- Integrating into the content of lessons national values and the ideas of historical figures, Jadids, and scholars (Behbudiy, Fitrat, Navoiy, Ibn Sino and others) about freedom, justice, and duty;
- Demonstrating legal upbringing not only within law-related subjects, but also through literature, history, philosophy, and religious studies.

Such an approach helps move law beyond being a “dry norm” and turns it into a value with moral meaning in the worldview of young people.

Relying on national values and spiritual heritage. Strengthening the civic position of youth requires harmonizing national values with modern legal-democratic principles. Values such as justice, honesty, diligence, patriotism, respect for elders, care for the young, and compassion:

- are directly connected with notions of the rule of law, accountability, and respect for rights;
- reinforce civic position through “national self-awareness”;
- serve as a moral “immunity” against legal nihilism.

In the context of New Uzbekistan, national values should be viewed not only as a “heritage of the past”, but as an active resource for building a new civic consciousness.

The family is the first school of a young person’s legal consciousness, while the mahalla is the institution that strengthens it in a broader social space. A civic position is formed first of all through everyday examples:

- how parents demonstrate attitudes toward the law in daily behavior: orderliness, queues, contracts, taxes, and neighborly relations;
- what values are promoted through community meetings, collective work (hashar), charity, preventive outreach, and dialogues with youth in the mahalla;

– how much attention is paid to encouraging youth initiatives in mahalla life and engaging them in volunteer activities.

If the family and the mahalla can demonstrate the idea of “New Uzbekistan – a new legal consciousness” through practical examples, then civic engagement becomes a natural way of life for youth.

Conclusion. In this way, if a new legal consciousness and a civic position among youth—grounded in national values—become stronger in New Uzbekistan, legal-democratic reforms can produce stable and consistent results, and the principle of the “rule of law” may turn into a real value in the life of society.

IMMUNOBIOCHEMICAL MARKERS IN CHRONIC PURULENT RHINOSINUSITIS IN COMBINATION WITH METABOLIC SYNDROME

Kholov H.N.

Bukhara State Medical Institute

Relevance: Chronic rhinosinusitis (CRS) is a widespread condition influenced by various factors, including environmental pollution, allergies, and immune dysregulation. The presence of metabolic syndrome (MS) worsens the prognosis and exacerbates the course of the disease by increasing the inflammatory response and complicating management strategies. Therefore, studying the interaction between CRS and MS is essential for developing targeted therapeutic approaches.

Purpose of the Study: The research aims to explore the differences in immunobiochemical markers in patients with chronic purulent rhinosinusitis (CPRS), focusing on the presence or absence of metabolic syndrome. The study also examines how these markers could influence the disease's progression and prognosis.

Materials and Methods: The study included 127 patients with chronic purulent rhinosinusitis, of which 52 had CPRS without metabolic syndrome, 41 had CPRS with metabolic syndrome, and 20 formed the control group. The levels of cytokines (IL-4, IL-6, IL-8), C-reactive protein (CRP), superoxide dismutase (SOD), and oDNA were analyzed from both blood serum and nasal washes using ELISA.

Results: Patients with CPRS and metabolic syndrome had significantly elevated levels of IL-4, IL-6, IL-8, and CRP compared to the control group and those without MS. Notably, IL-4 and IL-8 were 3.78 and 2.41 times higher, respectively, in the nasal washes of patients with CPRS and MS. Conversely, SOD levels were significantly reduced, particularly in patients with CPRS and MS, indicating compromised antioxidant defense.

Conclusions: The presence of metabolic syndrome in patients with chronic purulent rhinosinusitis leads to a more severe inflammatory response, marked by elevated cytokines and reduced antioxidant activity. These findings highlight the need for personalized therapeutic approaches targeting both the underlying metabolic and immune dysfunctions in this patient population.

USED LITERATURE

1. Korkmazov M.Yu., Lengina M.A., Korkmazov A.M. Biochemical indicators of the nature of oxidative stress depending on the postoperative therapy in patients who

- underwent intranasal surgical interventions // Bulletin of otorhinolaryngology, 2016. T. 81, No. S5. pp. 33-35.
2. Lopatin A.S., Varvyanskaya A.V. Acute and chronic Rhinosinusitis: Principles of therapy // Medical Council, 2014. No. 3. P. 24-27.
 3. Markova Yu.A. Modern low-frequency ultrasound therapy in the treatment of acute sinusitis in children // Practical Medicine, 2015. No. 7. P. 62-65.
 4. Yanov Yu.K., Strachunsky L.S. Antibacterial therapy of sinusitis in adult patients // Consilium medicum, 2002. No. 9. P. 448-455.
 5. Acuin J. Chronic suppurative otitis media. BMJ Clin. Evid., 2007, Vol. 2007, 0507.
 6. Kameswaran M. Chronic ear diseases in the developing world. J. Laryng. & Otol., Vol. 130, Iss. S3, pp. 76-77.
 7. Nadol JB Jr., Staecker H., Gliklich RE Outcomes assessment for chronic otitis media: The Chronic ear survey. Laryngoscope, Vol. 110, Iss. S94, pp. 32-35.
 8. Nurov, U. I., Xolov, H. N., & Umarov, U. U. (2022). Immunological Diagnosis of Severity Rhinosinusitis. Web of Scholars: Multidimensional Research Journal, 1(5), 165-167.
 9. Xolov, X. N., Nurov, U. I., & Narzullaev, N. U. (2022). IMMUNOPATHOGENESIS OF CLINICAL MANIFESTATIONS CHRONIC RHINOSINUSITIS. NeuroQuantology, 2019.
 10. H. N., X. (2022). THE SIGNIFICANCE OF THE PAIN SYMPTOM IN THE DIAGNOSIS OF IMMUNE DISORDERS IN RHINOSINUSITIS. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 47-48.
 11. U.I.Nurov, SS Arifov Content of phagocytic activity of monocytes and neutrophils in twin children with inflammatory diseases of the paranasal sinuses International Journal of Pharmaceutical Research, 2020.
 12. Xolov, H.N. (2022, December). OPTIMIZATION OF TREATMENT OF CHRONIC SINUSITIS IN CHILDREN, TAKING INTO ACCOUNT THE COMORBID STATUS. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 116-117).
 13. Xolov, H.N. (2022, December). Study of Cytokine Polymorphisms in the Formation of Predisposition to Chronic Rhinosinusitis. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyzes (pp. 185-186).
 14. Xolov, H. N. (2022, September). THE SIGNIFICANCE OF THE PAIN SYMPTOM IN THE DIAGNOSIS OF IMMUNE DISORDERS IN RHINOSINUSITIS. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp.47-48).

17. Xolov, HN, & Umarov, UU THE EFFECTIVENESS OF USING SILVER PLUS IN THE COMPLEX TREATMENT OF PATIENTS WITH CHRONIC PURULENT RHINOSINUSITIS.

СУРУНКАЛИ ТОНЗИЛЛИТ КАСАЛЛИГИНИНГ УМУМИЙ ТУШУНЧАСИ.

**Саидов Шодлик Матякуб ўғли., Каримов Расулбек Хасанович.,
Эсамуратов Ойбек Ибрагимович.
Урганч давлат тиббиёт институти.**

Мавзунинг долзарблиги: Оториноларингалогия соҳасида кўп учрайдиган сурункали тонзиллит касаллиги юқори нафас йўллари касалликлари ичида энг кўп учрайдиган касалликлардан бири ҳисобланади. Касалликнинг келиб чиқиши сабаби бўйича, турли эпидемиологик маълумотларга кўра, ушбу касаллик билан аҳолининг тахминан 5-15 % қисмида, болаларда эса 20-30 % гача учрайди. Бу ҳолат касалликни тиббиёт амалиётида учрайдиган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Чет эллик олимлар Boris S. Preobrazhensky ва Valentin T. Palchun лар олиб борган илмий изланишларда сурункали тонзиллит бодомча безларининг узок давоам этувчи инфекция ва аллергия яллиғланиш сифатида таърифлашган. Муаллифлар ушбу касалликда лимфоид тўқимада морфологик ўзгаришлар, крипталарда микроб колонияларининг тўпланиши ва иммунологик реакциялар муҳим аҳамиятга эга эканлигини аниқлашган.

Ишнинг мақсади: ишнинг мақсади сифатида Хоразм вилояти кўп тармоқли тиббиёт марказига мурожаат қилган беморларнинг сурункали тонзиллит касалликларининг учраши ўрганилди.

Олинган натижалар: изланишлар давомида жорий йил давомида Хоразм вилояти кўп тармоқли тиббиёт марказига сурункали тонзиллит касаллиги билан мурожаат қилган 100 нафар беморлар ўрганилди. 100 нафар бемордан 40 нафарида сурункали тонзиллитнинг инфекция тури, 60 нафар беморда инфекция ўчоқнинг асорати сифатида ревматизим борлиги аниқланди.

Хулосалар: хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, сурункали тонзиллит касаллиги инсон организмига сурункали инфекция манбаи бўлиб хизмат қиладиган муҳим оториноларингалогик патология ҳисобланади. Касалликни келиб чиқишини эрта аниқлаш, патогенетик жihatдан асосланган даволаш усуллари қўллаш ва профилактик чора-тадбирларини такомиллаштириш касалликнинг асоратларини камайтиришда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов Р. Х. и др. БОЛАЛАРДА РИВОЖЛАНГАН ЎТКИР БУРУН

ЁНДОШ ШИЛЛИҚ ҚАВАТЛАРИНИНГ МОРФОМЕТРИК КЎРСАТИЧЛАРИ
//E-Conference platform. – 2025. – Т. 1. – №. 29-noyabr. – С. 70-72.

2. Каримов Р. Х. и др. БОЛАЛАРДА ЎТКИР РИНОСИНУСТЛАРДА
БУРУН ЁНДОШ БЎШЛИҒИ ШИЛЛИҚ ҚАВАТЛАРИ ПАТОМОРФОЛОГИК
ЎЗГАРИШЛАРИ //E-Conference platform. – 2025. – Т. 1. – №. 29-noyabr. – С. 67-
69.

3. Султанов Б. Б., Каримов Р. Х. Хоразм вилояти аҳолисида сўлак беги
ўсмаларининг учраш турлари ва патоморфологик хусусиятлари //South Aral
Region Medical Journal. – 2025. – Т. 1. – №. Maxsus son. – С. 85-86.

4. Султанов Б., Каримов Р. СЎЛАК БЕЗЛАРИ ПЛЕОМОРФИК ВА
ОНКОЦИТАР АДЕНОМАЛАРНИНГ МОРФОЛОГИК ВА МОРФОМЕТРИК
ТАҲЛИЛИ //South Aral Region Medical Journal. – 2025. – Т. 1. – №. 3. – С. 199-
208.

5. Каримов Р. Х., Мусаев У. М., Рузметова Д. Т. Ятрогения на примерах из
практики (По данным лет обзор) //International conference on multidisciplinary
science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 10-12.

SHAXS MA'NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA DINIY QADRIYATLARNING O'RNI

Suyunov Asliddin

107-guruh 4-kurs talabasi tarixi yonalishi

aslid0908@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs ma'naviyatining shakllanishida diniy qadriyatlarning tutgan o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Unda diniy qadriyatlarning inson ongiga, axloqiy qarashlariga hamda ijtimoiy xulq-atvoriga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek, diniy ta'limotlar orqali shakllanadigan halollik, adolat, mehr-oqibat, sabr-toqat kabi fazilatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni asoslab beriladi. Maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi, globallashuv sharoitida ma'naviy tarbiyaning dolzarb masalalari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, axloq normalari, shaxs barkamolligi, axloqiy me'yorlar, axloqiy ong, milliy qadriyat.

KIRISH

Shaxs ma'naviyati jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Har bir insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va hayotga bo'lgan munosabati avvalo uning ma'naviy tarbiyasi bilan belgilanadi. Bu jarayonda esa diniy qadriyatlar alohida o'rin tutadi. Chunki din asrlar davomida insonlarni ezgulikka, halolikka, sabr-toqatga va mehr-oqibatga chorlab kelgan muhim ma'naviy manba hisoblanadi. Diniy qadriyatlar shaxs ongida yuksak fazilatlarni shakllantirib, uni jamiyatda o'z o'rnini topishga undaydi. Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasida diniy-axloqiy tushunchalarning o'rni beqiyosdir. Shu bois, shaxs ma'naviyatining shakllanishida diniy qadriyatlarning ahamiyatini o'rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri sanaladi.

ASOSIY QISM

Axloqiy tarbiyaning asosi axloq va axloqiy me'yorlardir. Axloq (lotincha «moralis» xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xattiharakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi. Axloqiy me'yorlar to'g'risidagi bilimlar o'quvchilar ongiga ta'lim va tarbiya jarayonida singdirilib boriladi. Axloqiy tarbiyaning natijasi o'quvchilarda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatning shakllanishida ko'rinadi. Axloqiy ong - ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan

xulq-atvor qoidalari, mezonlari, shuningdek, milliy istiqloq g'oyasining o'quvchilar ongida aks etishidir. Axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyat ta'limtarbiya jarayonida yo'lga qo'yilayotgan axloqiy, ijtimoiy-g'oyaviy, iqtisodiy, huquqiy, estetik va ekologik mavzulardagi suhbat, bahs-munozara, debatlar xalq xo'jaligining turli sohalarida fidokorona mehnat qilayotgan, ilm-fan, madaniyat, ishlab chiqarish hamda sport sohalarida yuksak darajadagi muvaffaqiyatlarni qo'lga kirish bilan O'zbekiston Respublikasi nomini jahonga mashhur qilayotgan, uning obro'-e'tiborining oshishiga o'zining munosib hissasini qo'shayotgan shaxslar hayoti va faoliyat to'g'risidagi ma'lumotlardan samarali foydalanish, vatanparvarlik namunalarini ko'rsatgan, xalq qahramonlari namunasida shakllantiriladi. Axloqiy tarbiya o'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni samarali tashkil etishda ong, his-tuyg'u hamda xulq-atvor birligiga erishish maqsadga muvofiqdir. Zero, ular birligida ma'lum kamchiliklarning yuzaga kelishi ham o'quvchilarning komil shaxs bo'lib kamol topishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dunyoqarash tabiat, jamiyat, inson tafakkuri hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir. Yuksak ma'naviy komillik, yurt ozodligi, obodligi va xalq farovonli yo'lida fidokorona mehnat qilish, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan talabchan bo'lish, o'zida irodaviy sifatlarni tarbiyalay olish, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, ijodkorlik hamda mustaqil fikrlash layoqatiga ega bo'lish kabi xislatlarni mustaqil O'zbekiston Respublikasi hayotida ustuvor bo'lgan tamoyillar sifatida e'tirof etish mumkin. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda milliy istiqloq g'oyasi va mafkurasi asoslari tayanch omillar sifatida namoyon bo'ladi. Axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida axloqiy mazmundagi suhbat, ma'ruza, bahs-munozara, konferentsiya, seminar hamda debatlardan foydalanish o'zining ijobiy natijalarini beradi.

XULOSA

Har bir xalq, millat yaratgan ma'naviy qadriyatlar, uning dunyoga qarashi va hayotga munosabati, o'ziga xos betakror xususiyatlari, ayniqsa, urf-odat va marosimlarda to'laqonli namoyon bo'ladi. Marosimchilik bir qator ijtimoiy funksiyalarni bajaradi, milliy o'zlikni saqlashda, yoshlarni tarbiyalashda, muayyan royalarni ruhiyatga singdirishda katta ahamiyat kasb etadi. Tarbiya va ta'limning milliy xususiyatlari ham ma'naviy qadriyatlar tizimida o'z o'rniga ega. Xalqning kelajagi yoshlarga bog'liq ekanligi qanchalik haqiqat bo'lsa, bularni milliy ruhni tarbiyalash zarurati ham umum e'tirof etilgandir. Milliy tarbiya- xalqning o'z-o'zini saqlash va istiqbolini ta'minlash omilidir. Barkamol avlod tarbiyasida milliy qadriyatlarimizning o'rnini juda katta.

O`zbek xalqining yoshlari milliy g`oya, qadriyatlar bilan yo`g`irilgan tarbiyani olishi kerak.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibragimova G., To`raqulov X.A., Alibekova R. "Milliy istiqlol g`oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" fani bo`yicha yordamchi uslubiy qo`llanma. - Toshkent: Cho`lpon, 2003.
2. Pedagogika //A.K.Munavvarovning umumiy tahriri ostida. – Toshkent, O`qituvchi, 1996.
3. Sulaymonov, J. Abdurahmon ibn Xaldunning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili. Academic Research in Educational Sciences, 2, 451-455
4. Hasanboyev J., To`raqulov X.A., Ravshanov O.A., Kushvaktov N.H. Milliy pedagogikamiz tarixiy ildizlari va barkamol avlod tarbiyasi. – Jizzax: 2007.

XORAZMNING IX-XV ASRLAR SHAHARLARI MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI.

Ro‘ziboyeva Maftuna Normurodovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur mavzu Xorazmning IX–XV asrlardagi shaharlari tarixini manbashunoslik va tarixshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda o‘rta asr yozma manbalari, jumladan, arab, fors va turkiy tillarda yaratilgan asarlar asosida Xorazm shaharlarining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti yoritiladi. Shuningdek, arxeologik ma‘lumotlar hamda zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlil qilinadi. Ishda Xorazm hududidagi muhim shaharlarning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va ularning Markaziy Osiyo tarixidagi o‘rni ochib beriladi. Tarixshunoslik jihatidan esa mazkur masalaning turli davrlarda qanday o‘rganilgani, ilmiy yondashuvlar evolyutsiyasi va mavjud qarashlar solishtirilib tahlil etiladi. Natijada, Xorazm shaharlari tarixini yoritishda manbalar ahamiyati va ularni ilmiy o‘rganishning dolzarbligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Xorazm, IX–XV asrlar, o‘rta asr shaharlari, manbashunoslik, tarixshunoslik, yozma manbalar, arab manbalari, fors manbalari, arxeologik tadqiqotlar, shahar madaniyati, iqtisodiy hayot, savdo yo‘llari, siyosiy tarix, ilmiy meros, tadqiqot usullari

KIRISH

Xorazm qadimdan Markaziy Osiyoning muhim madaniy va iqtisodiy markazlaridan biri sifatida tanilgan. Ayniqsa, IX–XV asrlarda bu hududda shahar hayoti yuksak darajada rivojlanib, savdo-sotiq, hunarmandchilik va ilm-fan taraqqiy etgan. Xorazm shaharlari nafaqat mintaqa, balki butun Sharq sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo‘lib, ularning tarixini o‘rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuni o‘rganishda manbashunoslik va tarixshunoslik alohida o‘rin tutadi. Chunki o‘rta asr mualliflari tomonidan yozib qoldirilgan arab, fors va turkiy manbalar Xorazm shaharlari haqida qimmatli ma‘lumotlar beradi. Shu bilan birga, zamonaviy arxeologik tadqiqotlar ham tarixiy haqiqatni yanada aniqroq tiklashga xizmat qiladi. Tarixshunoslik esa ushbu masalaning turli davrlarda qanday o‘rganilganini, ilmiy qarashlar va yondashuvlarning rivojlanishini tahlil qilish imkonini beradi.

Shu bois, Xorazmning IX–XV asrlardagi shaharlari tarixini manbashunoslik va tarixshunoslik asosida o‘rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Xorazmning IX–XV asrlardagi shaharlari tarixini o‘rganishda manbashunoslik muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrga oid ma’lumotlar asosan arab, fors va turkiy tillarda yozilgan tarixiy asarlarda o‘z aksini topgan. O‘rta asr mualliflari Xorazmning yirik shaharlari, ularning geografik joylashuvi, siyosiy ahvoli, iqtisodiy hayoti va madaniy taraqqiyoti haqida muhim ma’lumotlar qoldirganlar. Ayniqsa, savdo yo‘llari ustida joylashgan shaharlarning rivoji, ularning Buyuk Ipak yo‘lidagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. O‘rta asr mualliflari asarlarida Xorazm savdo shaharlari, xususan, Urganch o‘z davrining yirik savdo markazlari, Xorazm (ko‘proq Shimoliy Xorazm) esa bu davrning eng boy va iqtisodiy rivojlangan mintaqalaridan biri sifatida yana tilga olinadi. Ammo mo‘g‘ullar istilosidan keyin Xiva xoni Abulg‘oziygacha yozilgan yozma manbalar juda kam va bu muammo biryoqlama yoritilgani ko‘rinib turibdi. Shu bilan birga, bu manbalar ayrim ziddiyatli olimlar uchun Xorazm savdo shaharlarining XV asrgacha bo‘lgan davrdagi mavqei haqida aniq ma’lumotlar olishda qiyinchilik tug‘diradi. Mo‘g‘ullar istilosidan keyingi Xorazm haqidagi ma’lumotlar hozir Yevropa manbalarida mavjud. XIII-XIV asrlarda turli sabablarga ko‘ra yevropalik sayyohlar Plano Karpini (1246-yilda kelgan), aka-uka Polo (1260-yilda kelgan), italiyalik savdogar Franchesko Balduchchi Pegoletti (1340-yilda kelgan) turli sabablarga ko‘ra Xorazmga borganlar.) Xorazm, xususan, Urganch shaharlari haqida qimmatli ma’lumotlar mavjud. XIX asr manbalariga rus geograf, etnograf, tarixchi, rassom, harbiy topograf va sayyohlari asarlari mansub bo‘lib, ular jumlasiga: A.V. Butakov, G. Baziner, G.I. Danilevskiy, V.V. Grigoryev, N.I. Veselovskiy, V.V. Bartold, V.G. Tizengauzen, A.L. Kun, A.N. Samoylovich, M.I. Ivanin, V.V. Velyaminov-Zernov, M.N. Galkin, N.V. Xanikov, A.I. Levshin, P.I. Nebolsin, N.S. Nikitin, A.V. Kaulbars va shu kabi bir qancha olimlar asarlarini kiritish mumkin. Bular orasida, ayniqsa, V.V. Grigoryev, N.I. Veselovskiy, V.V. Bartold va V.G. Tizengauzen asarlari Xorazmning X-XV asrlardagi savdo shaharlari to‘g‘risidagi o‘rta asrlar manbalaridagi ma’lumotlarni keltirilganligidan va o‘rganishdan tashqari, ularni tanqidiy o‘rganish borasidagi ilk urinishlar bo‘lganligi bilan ham qimmatlidir. Yevropaning boshqa mamlakatlari olimlari ichida ham ba’zilar o‘z asarlarida Xorazm savdo shaharlari, ularning joylashgan o‘rni, iqtisodiy ahvoli va boshqa mamlakatlar savdo shaharlari orasida egallagan mavqei to‘g‘risida ma’lumotlar keltirish bilan birga, o‘z fikrlarini ham bildirishga harakat qilganlar. Masalan, ingliz sayohatchisi G. Lansdell esdaliklarida Xorazm yodgorliklariga bag‘ishlangan bo‘lim ham mavjud. Ammo shuni qayd qilish lozimki, Lansdell Xorazm yodgorliklarining to‘liq tafsilotini keltirib o‘ta olmagan. Yana bir muallif – G. Le Strenj, o‘zining musulmon dunyosining sharqida joylashgan davlatlardagi yodgorliklarga bag‘ishlangan asarida Xorazm shaharlarini ham tasvirlab o‘tadi. G. Le Strenj tomonidan tuzilgan kartada, o‘rta asrlar

mualliflari ma'lumotlari asosida Jurjon (Urganch), Kat, Mizdahqon, Hazoras, Xiva shaharlari va bir qancha karvonsaroylar hamda manzilgohlar ko'rsatib o'tilgan edi. XIX asr mashhur golland sharqshunosi de Guye ham Xorazm savdo shaharlarini o'rganib, ular haqida bir qancha asarlar yozib qoldirgan. Mashhur boshqird tarixchi olimi va siyosiy arbobi Ahmad Zakiy Validiy To'g'onning asarlari ham keyingi vaqtlarda katta qiziqish uyg'otmoqda. Ahmad Zaqiy Validiy To'g'on ham X-XV asrlar Xorazm savdo shaharlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlar beradiki, bu borada hatto V.V.Bartold va M.Tomasheklarning toponimik nomlarni o'qish borasidagi bir qancha xatolarini ko'rsatib o'tgan.

XULOSA

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda tarix faniga bo'lgan munosabat boshqa sohalar singari ancha o'zgardi. Ayniqsa, yurtimizning IX-XV asr ilm-fan rivoji davrida sodir bo'lgan voqealarini haqqoniy yoritish dolzarb ahamiyatga ega bo'ldi.

Mustakillik yillarida olimlar tomonidan olib borilayotgan keng kulamli tadqiqotlar ajdodlarimizning boy tarixga, uziga xos milliy davlatchilikka, betakror ma'naviy merosga ega bulganligini kursatmokda.

IX-XII asrlar O'rta Osiyo tarixida madaniy uyg'onish davri sifatida ajralib turadi. Bu davr, asosan, Xorazmshohlar va Temuriylar ostida bo'lib, ilm-fan, adabiyot, san'at va madaniyatning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda ilmiy va madaniy taraqqiyotning poydevori yaratilgan va keyingi davrlarga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

IX-XV asrlarda Xorazm shaharlari nafaqat savdo-iqtisodiy, balki chuqur madaniy va ma'naviy uyg'onishga sabab bo'lgan, jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo'shgan, o'zbek va dunyo madaniyatining qiyofasini belgilab bergan.

Xorazmning IX–XV asrlar shaharlari tarixi, manbashunosligi va tarixshunosligini tadqiq etish natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi: Manbalarning o'rni: IX–XV asrlar Xorazm shaharlari haqidagi ma'lumotlar boy va rang-barang manbalar bazasiga ega. Arab geograflari (Al-Istaxriy, Al-Maqdisiy) asarlarida shaharlarning topografiyasi va iqtisodiyoti, Mo'g'ullar davri manbalarida (Ibn al-Asir, Juvayniy) vayronagarchiliklar, Ibn Battuta kabi sayyohlar xotiralarida esa XIV asrdagi qayta tiklanish jarayonlari aniq faktlar bilan yoritilganligi aniqlandi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedov, B. A. O'zbekiston tarixi: O'quv qo'llanma / B. A. Ahmedov. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 400 b.
2. Asimov, M. S. Abu Ali ibn Sino / M. S. Asimov. – Toshkent: Fan, 1980.
3. Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. I jild. / Abu Rayhon Beruniy. – Toshkent: Fan, 1968.

4. Мухаммад ан-Наршахий, **Таърих-и Бухоро**, А.А. Ахмедов таърири остида (Тошкент: Фан, 1992), 102-б.
5. Belenitskiy A.M., Bentovich I.B., Bolshakov O.G. Средневековый город Средней Азии. — Leningrad: Nauka, 1973. — В. 112.

DETERMINING SPECIES OF BLOOD USING THE RADIAL IMMUNODIFFUSION METHOD IN AN ANTIBODY-GEL MATRIX

Mirzakbarova Chamanoy

Tashkent State Medical University

Master's Student

Relevance. In forensic practice, the identification of biological evidence, particularly blood traces, and the determination of their species affiliation is of significant diagnostic importance. Experience shows that identifying small, faint, long-stored, or altered blood traces resulting from external factors (washing, chemical exposure, contamination) often presents challenges when using traditional serological methods. Despite the widespread use of the precipitation reaction in a liquid medium, the Ouchterlony method, and immunoelectrophoresis, their sensitivity is not always sufficient. Therefore, there is a growing need for highly sensitive, specific, and simple-to-perform methods.

Research Objective. The objective of this research is to study the potential of the radial immunodiffusion method in an antibody-gel matrix for determining the species of blood traces in forensic practice, to evaluate its sensitivity and specificity, and to develop optimal conditions for conducting the reaction.

Scientific Basis and Theoretical Aspects. The radial immunodiffusion method was first proposed by G. Petrie and later developed by G. Mancini and his colleagues. The method is based on the diffusion between an antigen and an antibody. The antibody is distributed uniformly within the gel medium, while the antigen diffuses radially from a specially made well. A precipitation ring is formed when they meet at optimal concentrations.

The diameter of the precipitin ring is directly proportional to the antigen concentration and inversely related to the antibody concentration. The optimal ratio between antigen and antibody (1:20 - 1:100) ensures the accuracy and sensitivity of the reaction. A key aspect of this method is that it allows for not only qualitative but also quantitative assessment.

Materials and Methods. The subjects of the study were human and various animal (horse, cow, pig, dog, cat, chicken) blood sera, as well as experimental bloodstains. To separate the serum from blood samples, they were incubated at 37°C and then centrifuged at 3000 rpm for 15 minutes. Experimental bloodstains were prepared on filter paper and various textile materials. The samples were stored for periods ranging

from 2 days to 6 months and were studied under various conditions (washed, contaminated, exposed to chemical agents).

A total of 107 blood serum samples and 238 bloodstains were examined. Diagnostic precipitating sera with a high titer (at least 1:10000) were used in the reaction. The antibody-gel matrix was prepared using an agar and veronal-acetate buffer solution. The gel was poured onto glass slides, special wells were created, and antigens were introduced into them. The reaction was conducted in a humid chamber at room temperature.

Results. The research findings indicated that the radial immunodiffusion method possesses high sensitivity and specificity. In the presence of homologous antigens, distinct and clearly visible precipitation rings were formed.

Using this method, the following were successfully identified:

- new and old bloodstains,
- minute biological traces,
- washed and chemically treated samples,
- blood traces absorbed into various materials.

Precipitation rings were not observed in control samples and with heterologous antigens, which confirms the high degree of specificity of the method. Furthermore, the reaction results were more clearly visualized through staining.

Discussion. The obtained results demonstrate the superiority of the radial immunodiffusion method over traditional serological methods. The method enables the detection of small-volume and degraded blood traces. Moreover, its simplicity, low cost, and the fact that it does not require specialized, complex equipment allow for its widespread practical application.

However, the effectiveness of the method depends on the antibody and antigen concentrations, the gel composition, and the reaction conditions, making the standardization of these factors crucial. The method allows for the detection of small-volume and degraded blood traces.

Conclusion. The radial immunodiffusion method using an antibody-gel matrix is a highly effective, sensitive, and reliable method for determining the species of origin of blood in forensic practice. This method is particularly effective in identifying complex, old, or trace amounts of biological evidence, and its widespread implementation in forensic medical examinations is recommended.

The radial immunodiffusion method on the antibody-gel matrix is a sensitive and reliable method for determining blood type in forensic medical practice. This method is especially effective in identifying complex, old, or small amounts of biological traces, and it is advisable to widely implement it in forensic medical examination.

References

1. Оловникова Н.И. Группы крови 100 лет спустя после открытия // Наука и жизнь. - 2002. - №7. - С. 30-35.
2. Оловникова Н.И., Николаева Т.Л. Антигены эритроцитов человека // Гематол и трансфузиол. - 2001. - Т. 46, №5. - С. 37-45.
3. Павлюк Р. П., Исакова Л. М., Шороп Е. В. Опыт применения моноклональных антител для определения антигенов системы АВО и D-фактора крови человека. // Лаб. Диагностика. 2000. N 3. С. 29-31.
4. Панченко О.Н., Абраменко Т.В., Мягкова М.А. Естественные антитела, их биологическое значение и свойства // Гематол. и трансфузиол. - 2000. -Т. 45, №2. С. - 16-18.
5. Перепичина И.О., Сахаров Р.С. Исследование пятен крови и выделений реакцией абсорбции-элюции с помощью моноклональных антител анти-Н. // Судебно-медицинская экспертиза.-1990. -Т33.-№44. -С.16-19.
6. Пономарева Е.Г., Емельянова Н.В., Никитина В.Е., Захарова Н.Б. Воздействие бактериального лектина на функциональную активность лимфоцитов. // Микробиология, эпидемиология, иммунология. -2007.-№2. С.60-65.
7. Потапов М.И. О методах достижения группоспецифической активности растительных экстрактов. // Суд.-мед. экспертиза - 2003. - №1. - С. 15-18.
8. Потапов М.И. Парциальные группоспецифические фитгемагглютинины анти-В₁ и анти-В₂. // Суд.-мед. экспертиза. - 2004. - №1. - С. 16-18.
9. Потапов М.И. Определение антигенов А₁ и А₂ эритроцитов фитгемагглютинами // Суд.-мед. экспертиза. - 2004. - №6. - С. 32-35.
10. Потапов М.И. Антигены А_x и А_m, возможные диагностические реагенты к ним // Суд.-мед. экспертиза. - 2005. - №2. - С. 27-29.
11. Потапов М.И. Лектинология как раздел судебно-медицинской серологии. // Суд.-мед. экспертиза. - 2006. - №1. - С. 17-19.
12. Прокоп О., Геллер В. Группы крови человека. - М.: Медицина, 1991. - С. 54-59.
13. Сахаров Р.С. Состояние и перспективы развития науки в области судебно-медицинской экспертизы объектов биологического происхождения. // Суд.-мед. экспертиза. - 2001. - №3. - С. 15-17.
14. Сахаров Р.С., Федулова М.В. Применение протеаз для повышения чувствительности выявления антигенов системы АВО реакцией абсорбции-

элюции при исследовании следов выделений человека // Суд.-мед. экспертиза. - 1999. - №6. - С. 29-32.

15. Сахаров Р.С., Перепечина И.О., Крестьянова И.Н. Протеазный метод выявления резус-антигенов при исследовании жидкой крови в судебно-медицинских целях. // Суд.-мед. экспертиза. - 1986. - №3. - С. 26-30.

16. Сахаров Р.С., Скосырев Г.В., Федулова М.В. Поликатионный экспресс-метод типирования эритроцитарных антител в жидкой крови и ее пятнах. // Суд.-мед. экспертиза. - 1997. - №4. - С. 29-31.

17. Томилин В.В., Кисин М.В. Исследование объектов биологического происхождения как идентификации личности. // Суд.-мед. экспертиза. - 1981. - №2. - С. 36-41.

18. Томилин В.В., Барсегянц Л.О., Гладких А.С. Судебно-медицинское исследование вещественных доказательств. – М., 1989. - С. 76-90.

19. Чулкова Ю.Ю. Активность лектинов при изменении кальциевого статуса клеток. // Цитология.- 2000.- Т.44.- №5.- С.485-490.

20. Шакирова Ф.М., Безрукова М.В. Современные представления о предполагаемых функциях лектин растений. // Журнал общей биологии.-2007. Т68, №2.-С.109-125.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ МОРАЛЬНЫХ И НОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Усманова Сабохат Эркиновна

Термезский педагогический институт

Преподаватель кафедры начального образования

Тел. +99891 377 82 00

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы развития духовно-нравственного воспитания учащихся начальных классов в процессе обучения. Особое внимание уделяется анализу современных методических подходов, направленных на формирование у младших школьников нравственных ценностей, гражданской позиции и социально значимых качеств личности. В работе обоснована необходимость использования интерактивных и инновационных методов обучения, обеспечивающих повышение эффективности воспитательного процесса. Результаты исследования показывают, что системное внедрение современных педагогических технологий способствует формированию устойчивых духовно-нравственных ориентиров у учащихся.

Ключевые слова

духовно-нравственное воспитание, начальная школа, методические подходы, педагогические технологии, интерактивные методы, ценностные ориентации, личностное развитие, образовательный процесс

Введение

Современное общество предъявляет высокие требования к личности человека, его моральным качествам и духовному развитию. В условиях глобализации и информационного общества особую актуальность приобретает проблема формирования духовно-нравственных ценностей у подрастающего поколения. Начальная школа является важнейшим этапом в становлении личности ребёнка, когда закладываются основы его мировоззрения, нравственных норм и поведения.

В этой связи особую значимость приобретает организация образовательного процесса, направленного не только на усвоение знаний, но и на воспитание духовно богатой, нравственно зрелой личности. Эффективность духовно-нравственного воспитания во многом зависит от правильного выбора методических подходов, соответствующих возрастным особенностям учащихся.

Целью данной статьи является анализ методических подходов к развитию духовно-нравственного воспитания в начальной школе и определение их эффективности в образовательном процессе.

Основная часть

Духовно-нравственное воспитание представляет собой целенаправленный педагогический процесс формирования у учащихся системы ценностей, моральных норм и социальных установок. В начальной школе данный процесс осуществляется через интеграцию учебной и воспитательной деятельности.

Одним из эффективных методических подходов является личностно-ориентированный подход, который предполагает учёт индивидуальных особенностей каждого ребёнка. Он способствует формированию у учащихся чувства ответственности, самоуважения и уважения к окружающим.

Компетентностный подход также играет важную роль в развитии духовно-нравственных качеств. Он направлен на формирование у учащихся способности применять полученные знания в реальной жизни, принимать нравственные решения и нести ответственность за свои поступки.

Особое место занимает использование интерактивных методов обучения, таких как дискуссии, ролевые игры, ситуационные задачи и проектная деятельность. Эти методы способствуют активному вовлечению учащихся в учебный процесс, развитию критического мышления и формированию моральных установок.

Кроме того, эффективным является культурологический подход, направленный на приобщение учащихся к национальным и общечеловеческим ценностям. Через изучение литературы, традиций и обычаев формируется духовная культура личности.

В современных условиях модернизации системы образования особое значение приобретает интеграция духовно-нравственного воспитания в содержание учебных дисциплин. В начальной школе данный процесс должен носить системный и непрерывный характер, охватывая как учебную, так и внеурочную деятельность учащихся.

Одним из ключевых направлений является формирование у младших школьников ценностного отношения к окружающему миру. Это достигается через включение в образовательный процесс нравственно значимого содержания, способствующего осмыслению таких понятий, как добро, справедливость, честность, ответственность и уважение к другим людям. Учитель выступает не только как носитель знаний, но и как пример нравственного поведения.

Особое внимание следует уделить использованию проблемно-ситуационного подхода. Создание педагогических ситуаций морального выбора позволяет учащимся самостоятельно анализировать поступки, оценивать их последствия и формировать собственную позицию. Например, разбор жизненных ситуаций, обсуждение поступков литературных героев способствует развитию нравственного мышления и эмпатии.

Важным компонентом является применение игровых технологий, особенно на начальном этапе обучения. Ролевые и деловые игры позволяют моделировать социальные ситуации, в которых учащиеся учатся взаимодействовать, принимать решения и нести ответственность за свои действия. Игровая форма способствует более глубокому усвоению нравственных норм и правил поведения.

Следует также отметить значимость сотрудничества школы и семьи в процессе духовно-нравственного воспитания. Родители играют важную роль в формировании ценностных ориентаций ребёнка, поэтому взаимодействие педагогов с семьёй должно быть систематическим и целенаправленным. Проведение совместных мероприятий, бесед и тренингов способствует укреплению воспитательного воздействия.

Кроме того, эффективным является использование проектной деятельности, направленной на формирование социальной активности учащихся. Участие в мини-проектах, посвящённых вопросам добра, помощи другим, охраны природы, позволяет детям применять нравственные знания на практике и развивать чувство ответственности за окружающий мир.

Не менее важным является развитие рефлексивных умений у учащихся. Формирование способности к самооценке и самоконтролю способствует осознанию собственных поступков и их моральной оценки. В этой связи рекомендуется использовать такие методы, как дневники наблюдений, обсуждение результатов деятельности, коллективный анализ ситуаций.

Таким образом, комплексное применение различных методических подходов и педагогических технологий обеспечивает эффективность духовно-нравственного воспитания младших школьников. Практика показывает, что систематическая работа в данном направлении способствует формированию устойчивых моральных качеств, социальной ответственности и активной жизненной позиции учащихся.

Результаты педагогических наблюдений показывают, что использование комплексного подхода значительно повышает уровень сформированности

духовно-нравственных качеств у младших школьников. Учащиеся становятся более ответственными, толерантными и социально активными.

Заключение

Таким образом, развитие духовно-нравственного воспитания в начальной школе является важной задачей современной педагогики. Эффективность данного процесса во многом зависит от применения современных методических подходов, ориентированных на личностное развитие учащихся.

Комплексное использование личностно-ориентированного, компетентностного и культурологического подходов, а также интерактивных методов обучения способствует формированию устойчивых нравственных ценностей у младших школьников. Это, в свою очередь, обеспечивает подготовку гармонично развитой личности, способной к успешной социальной адаптации.

Список использованной литературы

1. Бондаревская, Е. В. (2000). **Личностно-ориентированное образование**. Ростов-на-Дону.
2. Щуркова, Н. Е. (2005). **Педагогика воспитания**. Москва.
3. Асмолов, А. Г. (2010). **Психология личности**. Москва: МГУ.
4. Божович, Л. И. (2008). **Личность и её формирование в детском возрасте**. Москва.

ОШҚОЗОН ОСТИ БЕЗИ КАСАЛЛИКЛАРИДА УЛЬТРОТОВУШ ТЕКШИРУВИНИНГ АХАМИЯТИ.

**Аминов Шахрух Хамдамжон ўғли., Каримов Расулбек Хасанович.,
Айтимова Гулсанам Юсуповна.
Урганч давлат тиббиёт институти.**

Мавзунинг долзарблиги: Тиббиёт соҳасида гатроэнтералогия амалиётида ошқозон ости беzi касалликлари кенга тарқалган бўлиб, ушбу касалликни эрта аниқлаш ва бошқа касалликлар билан дифференциал ташхислаш замонавий инструментал текширув усуллари муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, бугунги кунда ультротовуш текшируви (УТТ) инвазив бўлмаган, хавфсиз ва кенг қўлланиладиган ташхис усули ҳисобланади. Шу сабабли олиб бориладиган илмий иш тадқиқотларида ошқозон ости беzi касалликларани эрта аниқлашда УТТ диагностик аҳамияти таҳлил қилинади.

Ишнинг мақсади: ишнинг мақсади сифатида ошқозон ости беzi касалликларини ташхислашда УТТ имкониятлари ва клиник жихатдан аҳамиятини ўрганишдир.

Тадқиқот ва усуллари: олиб борилган илмий иш давомида шифохонага мурожаат қилган беморларда ошқозон ости безининг УТТ ўтказилди. Текширувлар жараёнида ошқозон ости безининг ўлчами, эхогенлиги, структураси ҳамда атроф тўқималардаги ўзгаришлар баҳоланди. Ушбу аниқланган маълумотлар клиник ва лаборатор натижалари билан таққосланди.

Олинган натижалар: олиб борилган ультротовуш текширув натижасида ошқозон ости безининг ўткир ва сурункали панкреатит, безнинг кистоз ўзгаришлари, ўсма жараёнлари ҳамда безнинг деструктив ўзгаришларни аниқлаш мумкинлиги кузатилди. Ўткир панкреатитда без хажмининг каталашishi, эхогенликнинг пасайishi ва паренхима структурасининг бир хил эмаслиги қайд этилди. Сурункали панкреатитда эса паренхиманинг зичлашishi, эхогенликнинг ортиши ва кенгайishi аниқланди. Ушбу текшириш усулда бездаги морфологик ўзгаришларни эрта босқичда аниқлаш имконини берди

Хулосалар: хулосада ўрнида шунни айтиш мумкинки, УТТ ошқозон ости беzi касалликларини эрта аниқлаш ва ташхислашда самарали ҳамда ишончли усул ҳисобланади. Унинг ноинвазивлиги, хавфсизлиги ва такрорий қўллаш имконияти клиник амалиётда кенг қўлланилишини таъминлайди. Шу сабабли, ошқозон ости беzi патологияларини аниқлашда ультротовуш текширувини

комплекс диагностик текширувлар таркибида қўллаш мақсадга мувофиқ хисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Айтимова, Г. Ю. (2017). Ультразвуковой скрининг заболеваний периферических артерий. *Авиценна*, (12), 33-36.
2. Каримов Р. Х., Мусаев У. М., Рузметова Д. Т. ЯТРОГЕНИЯ НА ПРИМЕРАХ ИЗ ПРАКТИКИ (По данным лет обзор) //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 10-12.
3. Юлдашев Б. С. и др. Хомила ва янги туғилган чақалоқлар мурдасининг суд тиббий экспертизаси (Текшируви) //Ўқув қўлланма: Т.:“О ‘ZKITOVSAVDONASHRIYOTI’ NMIU. – 2023. – Т. 96.
4. Каримов, Р., Аллаберганов, Д., Джуманиязов, Р., Жуманиязов, М., & Матясубов, Ю. (2026). БОШ МИЯ ЁПИҚ ЖАРОХАТЛАРИДА ОШҚОЗОН ОСТИ БЕЗИНИНГ УЧРАШ ДАРАЖАСИ. INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATION RESEARCH CONFERENCE, 3(1), 26–27. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18391998>
5. Karimov, R., Allaberganov, D., Matyasubov, Y., Dzhumaniyazov, R., & Dzhumaniyazov, M. (2026). PATHOLOGICAL ANATOMY OF THE ADRENAL GLAND IN CLOSED BRAIN INJURIES. INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE, 3(2), 24–26. 1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18452434>
6. Karimov, R., Allaberganov, D., Jumaniyazov, M., Matyasubov, Y., & Jumaniyazov, R. (2026). PATHOLOGICAL ANATOMY OF THE THYROID GLAND IN WOMEN WITH CEREBRAL INJURIES. INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES, 3(1), 37–39. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18453189>
7. Karimov, R., Allaberganov, D., Dzhumaniyazov, R., Dzhumaniyazov, M., & Matyasubov, Y. (2026). THE DEGREE OF INJURY OF THE PAPYRACUTUS IN CLOSED BRAIN INJURIES. INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION, 3(1), 93–95. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18452918>

QUSHLAR MAVZUSINI OQITISHDA LOYIHA ASOSIDA TALIM VA TADQIQOT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Norboyeva Naima Begali qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Tabiiy va aniq fanlar fakulteti biologiya
ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi
E mail: naimanorboyeva852@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu bob biologiya ta'limida, xususan, qushlar mavzusini o'qitishda an'anaviy usullarning cheklovlarini bartaraf etish maqsadida loyiha asosida ta'lim (LAT) va tadqiqot faoliyatini integratsiyalash bo'yicha ilmiy-metodik yondashuvni taqdim etadi. Bobda LATning nazariy asoslari, uning chuqur tushunish, tanqidiy fikrlash va 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, qushlar mavzusini o'rganishda organizmga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, baholash mexanizmlari va LATni amalga oshirishdagi muammolar hamda yechimlar muhokama qilinadi. Taklif etilayotgan model o'quvchilarni real dunyo muammolarini hal qilishga jalb etish orqali ularning fan savodxonligi va tadqiqot ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Loyiha asosida ta'lim, Qushlar mavzusi, Tadqiqot faoliyati, Biologiya ta'limi, 21-asr ko'nikmalari, O'quv dasturi, Baholash

Annotation. This chapter presents a scientific-methodological approach to integrating Project-Based Learning (PBL) and research activities in biology education, specifically for teaching the topic of birds, aiming to overcome the limitations of traditional methods. It analyzes the theoretical foundations of PBL and its advantages in fostering deep understanding, critical thinking, and 21st-century skills. The chapter also discusses applying an organism-centered approach to bird studies, curriculum development, assessment mechanisms, and challenges with solutions in PBL implementation. The proposed model aims to enhance students' scientific literacy and research skills by engaging them in solving real-world problems.

Key words: Project-Based Learning, Birds topic, Research activity, Biology education, 21st-century skills, Curriculum, Assessment

Аннотация. В данной главе представлен научно-методический подход к интеграции проектного обучения (ПО) и исследовательской деятельности в преподавании биологии, в частности темы «Птицы», с целью преодоления ограничений традиционных методов. Анализируются теоретические основы ПО, его преимущества в развитии глубокого понимания, критического мышления и

навыков XXI века. Также обсуждаются применение организмоцентрированного подхода в изучении птиц, разработка учебных программ, механизмы оценивания, а также проблемы и решения при реализации ПО. Предлагаемая модель направлена на повышение научной грамотности и исследовательских навыков учащихся путем вовлечения их в решение реальных мировых проблем.

Ключевые слова: Проектное обучение, Тема Птицы, Исследовательская деятельность, Биологическое образование, Навыки XXI века, Учебная программа, Оценивание.

Kirish. Biologiya ta'limi zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan, chuqur tushuncha va amaliy ko'nikmalarni shakllantiradigan yondashuvlarni talab qiladi. An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha ma'lumotlarni yodlashga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlik kabi muhim ko'nikmalarni yetarlicha rivojlantira olmaydi. Xususan, "Qushlar" kabi murakkab va ko'p qirrali mavzuni o'qitishda faqatgina faktlarni bayon etish o'quvchilarning tabiatga bo'lgan qiziqishini susaytirishi va ularning atrof-muhit bilan aloqasini zaiflashtirishi mumkin.

Ushbu bobda qushlar mavzusini o'qitishda loyiha asosida ta'lim va tadqiqot faoliyatini tashkil etish uchun konseptual doiralar va o'quv dasturi modeli taklif etiladi. Tadqiqot yondashuvi mavjud pedagogik nazariyalar va empirik topilmalarni sintez qilishga asoslangan sifatli, dizayn-tadqiqot yondashuvidir.

Muammoni aniqlash (Driving Question): LAT real, o'quvchilarni qiziqtiradigan muammo yoki savol bilan boshlanadi. "Qushlar" mavzusi uchun bu mahalliy qushlar populyatsiyasining kamayishi, yashash joylarining yo'qolishi, migratsiya yo'llari, iqlim o'zgarishining qushlarga ta'siri yoki shaharlashuvning qushlar xilma-xilligiga ta'siri kabi masalalar bo'lishi mumkin. Bu Andersonning organizmga yo'naltirilgan ta'limga chaqirig'iga mos keladi [4]. Masalan, "Bizning hududimizdagi qushlar populyatsiyasini barqaror saqlash uchun qanday strategiya ishlab chiqishimiz mumkin?"

"Bilish zarurati"ni shakllantirish (Need to Know): O'quvchilar loyiha muammosini hal qilish uchun qanday ma'lumotlarga ega bo'lishlari kerakligini aniqlaydilar. Bu qushlarning anatomiyasi, fiziologiyasi, ekologiyasi, xulq-atvori, migratsiya yo'llari, yashash joylari talablari va ularga tahdid soluvchi omillar kabi mavzularni o'z ichiga olishi mumkin.

Tadqiqot va izlanish (Inquiry and Exploration): O'quvchilar faol ravishda ma'lumot to'playdilar, tahlil qiladilar va yechimlarni izlaydilar.

Taklif etilayotgan LAT va tadqiqot faoliyatini integratsiyalash modeli "Qushlar" mavzusini o'qitishda bir qator muhim natijalarni berishi kutilmoqda.

Chuqur tushunish va mazmunli o'rganish: An'anaviy yodlashga asoslangan usullardan farqli o'laroq, LAT o'quvchilarga real dunyo muammolarini hal qilish orqali mazmunli tushunchalarni shakllantirish imkonini beradi [4]. Qushlarning anatomiyasi, fiziologiyasi yoki migratsiya yo'llari kabi mavzular endi quruq faktlar emas, balki mahalliy qush populyatsiyasini saqlash strategiyasini ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan amaliy bilimlar sifatida o'rganiladi. Bu o'quvchilarning doimiy aqliy modellarini yaratishga yordam beradi, chunki ular nazariy bilimlarni amaliy qo'llash bilan bog'laydilar.

21-asr ko'nikmalarini rivojlantirish: LAT o'zining tabiatiga ko'ra, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlik, kommunikatsiya va ijodkorlik (to'rt C) kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Taklif etilgan loyiha asosida ta'lim (LAT) va tadqiqot faoliyatini integratsiyalash modeli an'anaviy biologiya ta'limining kamchiliklarini bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. U Andersonning biologiya ta'limini organizm atrofida qayta markazlashtirish va ekologiya hamda evolyutsiyani o'quv dasturiga boshidanoq singdirish g'oyasini amaliy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi. Bu yondashuv mazmuni, ko'nikmalarni va real dunyo ahamiyatini birlashtirib, o'quvchilarga chuqur va mazmunli o'rganish imkoniyatini beradi.

LATni samarali amalga oshirishda "shirinlik loyihalari" yoki "mahsulotga yo'naltirilgan loyihalar"dan qochish juda muhimdir, chunki ular mazmuni o'zlashtirish va standartlarga erishishni ta'minlamaydi. Shu sababli, "LATni rejalashtirish piramidasi" kabi tizimli ramkalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Bu piramida o'qituvchilarga LAT elementlarini, mazmun standartlarini, intizomiy amaliyotlarni va loyiha davomida qo'llab-quvvatlashni bir-biriga bog'lab, fanlarga boy loyihalarni qasddan rejalashtirishga yordam beradi.

Baholash LATning ajralmas qismi bo'lib, rubrikalar bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa. Ushbu bobda "Qushlar" mavzusini o'qitishda loyiha asosida ta'lim (LAT) va tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'yicha ilmiy-metodik yondashuv taqdim etildi. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, LATni integratsiyalash o'quvchilarda chuqur konseptual tushunchani, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, hamkorlik va kommunikatsiya kabi 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishga olib keladi. Bu yondashuv o'quvchilarning fan savodxonligini oshiradi, ularni real dunyo muammolarini hal qilishga jalb qiladi va an'anaviy ta'lim usullariga nisbatan yuqori motivatsiya va jalb qilinishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Ibragimov, X. I., Abdullayeva, Sh. A. (2020). *Tabiiy fanlarni o‘qitishda loyiha usuli*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Yuldasheva, M. (2019). *Biologiya fanini o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Sultanov, E. (2021). *O‘zbekiston qushlari: turlar, tarqalishi, biologiyasi*. Toshkent:
6. Hasanov, B. (2022). *Maktabda loyiha faoliyatini tashkil etish*. Toshkent.
7. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnal, 3(12), 16–19.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>

O'QUVCHILARDA GENETIKA BO'YICHA BILIMLARNI KUZATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.

Dosov Rustam Alisherovich

Termiz Davlat Pedagogika instituti

Biologiya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

E-mail: rustamosov54@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu bob genetik ta'limning murakkabligi va jamiyatdagi ahamiyati fonida o'quvchilarda genetik bo'yicha bilimlarni samarali kuzatishning pedagogik asoslarini chuqur tahlil qiladi. U genetik savodxonligi darajasining pastligi bilan bog'liq global muammolarni ko'rib chiqadi va tushunmovchiliklarni aniqlash hamda bartaraf etishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar va baholash vositalarini o'rganadi. Bobda genetik ta'limi bo'yicha nazariy asoslar, diagnostik baholash usullari, eng ko'p uchraydigan tushunmovchiliklar hamda ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muhokama qilinadi. Yakunda, O'zbekiston ta'lim tizimiga oid tavsiyalar berilib, kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari belgilab o'tiladi. Kalit so'zlar: Genetika ta'limi, Pedagogik asoslar, Bilimlarni kuzatish, Diagnostik baholash, Tushunmovchiliklar, Genetika savodxonligi

Annotatsiya. This chapter deeply analyzes the pedagogical foundations for effectively monitoring students' knowledge in genetics, set against the complexity and societal importance of genetic education. It addresses global issues associated with low genetic literacy rates, exploring innovative pedagogical approaches and assessment tools aimed at identifying and resolving misconceptions. The chapter discusses theoretical frameworks of genetic education, diagnostic assessment methods, common misconceptions, and strategies for overcoming them, based on a scientific literature review. Finally, recommendations for Uzbekistan's education system are provided, alongside future research directions.

Key words: Genetics education, Pedagogical foundations, Knowledge monitoring, Diagnostic assessment, Misconceptions, Genetic literacy

Аннотация. В данной главе глубоко анализируются педагогические основы эффективного мониторинга знаний учащихся по генетике, учитывая сложность и социальную значимость генетического образования. В ней рассматриваются глобальные проблемы, связанные с низким уровнем генетической грамотности, и исследуются инновационные педагогические подходы и инструменты оценки, направленные на выявление и устранение заблуждений. В главе обсуждаются теоретические основы генетического образования, методы диагностической оценки, наиболее распространенные заблуждения и пути их преодоления на основе анализа научной литературы. В заключение, даются рекомендации для системы образования Узбекистана и определяются направления будущих исследований.

Ключевые слова: Генетическое образование, Педагогические основы, Мониторинг знаний, Диагностическая оценка, Заблуждения, Генетическая грамотность

Kirish. Genetika XXI asr fanining eng jadal rivojlanayotgan sohalaridan biri bo'lib, uning yutuqlari tibbiyot, qishloq xo'jaligi, biotexnologiya va sud ekspertizasi kabi ko'plab sohalarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu yutuqlar bilan bir qatorda, aholining, xususan, o'quvchilarning genetik savodxonligi masalasi global ahamiyat kasb etadi. Biroq, mavjud tadqiqotlar genetik bilimlarning jamiyatdagi dolzarbligiga qaramay, umumiy genetika savodxonligi past darajada ekanligini ko'rsatmoqda. Masalan, AQShda o'tkazilgan Milliy Ta'lim Taraqqiyoti Baholashining 2000-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, 12-sinf o'quvchilarining atigi 30% genetika bo'yicha savollarga to'g'ri yoki qisman to'g'ri javob bera olgan. Genetika fanining o'ziga xos murakkabligi, ya'ni ko'rinmas jarayonlar, texnik jargon va matematik tushunchalarni o'z ichiga olishi o'quvchilar uchun katta qiyinchilik tug'diradi. Ushbu murakkablik sababli, o'quvchilarda genetik tushunchalarni noto'g'ri talqin qilish yoki chuqur ildiz otgan tushunmovchiliklar paydo bo'lishi tez-tez kuzatiladi. Bunday sharoitda, o'quvchilarning genetik bilimlarini samarali kuzatish, nafaqat ularning o'zlashtirish darajasini aniqlash, balki mavjud tushunmovchiliklarni diagnostika qilish va ularni bartaraf etish uchun pedagogik aralashuvlarni rejalashtirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bobning maqsadi – o'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishning pedagogik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, eng samarali baholash usullarini, shuningdek, yuzaga keladigan umumiy muammolar va ularni hal qilish yo'llarini o'rganishdir. Ilmiy yangiligi shundaki, bobda xalqaro miqyosdagi eng ilg'or baholash amaliyotlari va uslubiy yondashuvlar O'zbekiston ta'lim kontekstiga moslashishi mumkin bo'lgan tavsiyalar bilan bog'liq holda,

genetikadagi keng tarqalgan tushunmovchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik mexanizmlarni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Bu orqali genetik ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarning chuqur tushunishini ta'minlashga hissa qo'shish ko'zda tutilgan.

Asosiy qism. Genetika ta'limining samaradorligini oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar asosan kognitivizm va konstruktivizm nazariyalariga tayanadi. Ushbu nazariyalar o'quvchilarning bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ravishda quruvchi ekanligini ta'kidlaydi. Genetika kabi murakkab fan sohasida bilimlarni kuzatishda ushbu yondashuvlar juda muhimdir, chunki u nafaqat faktik bilimlarni, balki tushunchaviy tushunishni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy genetika ta'limi nazariyalari o'quvchilarni real hayotiy muammolar bilan tanishtirish, ularni tanqidiy fikrlashga va o'rganilgan ma'lumotlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashga undash muhimligini ko'rsatadi.

Kolorado Bolder Universitetida doktor Jennifer Knight va doktor Christy Fillman tomonidan ishlab chiqilgan "Codon Learning - Genetika Prinsiplari" kursida aynan shunday yondashuv qo'llaniladi. Kurs evkariotik molekulyar va klassik genetika, zamonaviy biotexnologiya va inson amaliyotlariga muammolarga asoslangan yondashuv orqali e'tibor qaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarga ma'lumotni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi va metakognitiv amaliyot orqali samarali o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, tezkor fikr-mulohazalar bilan shaxsiylashtirilgan o'z-o'zini sinovdan o'tkazishga imkon beradi. Bu, ayniqsa, murakkab genetik tushunchalarni o'zlashtirishda o'quvchilarning o'z o'rganish jarayonlari haqida fikr yuritishlariga yordam beradi.

Pedagogik adabiyotlarda bilimlarni baholashning diagnostik funksiyasi alohida ajratib ko'rsatiladi. Oddiy baholashdan farqli o'laroq, diagnostik baholash o'quvchining qayerda qiyinchiliklarga duch kelayotganini va nima uchun tushunmovchiliklar yuzaga kelayotganini aniqlashga qaratilgan. "Genetikadagi Baholash Vositalari" (TAG) loyihasi aynan shu muammoga e'tibor qaratadi. Loyiha genetikani o'rganish va o'qitishdagi muhim qiyinchiliklarni, jumladan, ko'rinmas jarayonlar, texnik jargon va matematik fikrlashni talab qilishini ta'kidlaydi. Loyihaning maqsadi – kollej o'qituvchilariga talabalarning genetikada asosiy tushunchalar, masalan, mutatsiyalar tabiati va gen o'zaro ta'siri bo'yicha tushunishlarini aniq belgilash va noto'g'ri tushunishlarni aniqlash imkonini beruvchi tushuncha inventarlarini (CIs) ishlab chiqishdir. Bu, shubhasiz, baholashning diagnostik ahamiyatini yanada oshiradi. Genetika ta'limidagi yana bir muhim nazariy jihat – bu keng tarqalgan tushunmovchiliklar (misconceptions) masalasi. XX asrning ikkinchi yarmida genetika sohasidagi yutuqlarning ommaviy axborot vositalari orqali tarqalishi bir qator umumiy

tushunmovchiliklarga olib kelgan. Bularga genetik determinizm (genlar barcha xatti-harakatlar va fenotiplarni qat'iy belgilaydi degan ishonch), "X uchun gen" g'oyasi (bitta gen ma'lum bir xususiyatni bevosita kodlaydi deb o'ylash), genlarni oddiy "loyihaga" qiyoslash va genning oddiy chiziqli ketma-ketlik ekanligi haqidagi noto'g'ri tushunchalar kiradi. Bunday tushunmovchiliklar o'quvchilarning chuqur va aniq bilimlarga ega bo'lishiga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun, pedagogik yondashuvlar ushbu tushunmovchiliklarni nafaqat aniqlash, balki ularni o'quv jarayonida faol ravishda bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi lozim. Xulosa qilib aytganda, genetik ta'limning nazariy-pedagogik asoslari o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, real kontekstdagi muammolarni hal qilishga undash, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish va eng muhimi, diagnostik baholash orqali keng tarqalgan tushunmovchiliklarni aniqlash hamda tuzatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu tamoyillar genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatishning poydevorini tashkil etadi.

O'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar tahlili bir qator muhim natijalarni va ularni tushunishga oid tahlillarni namoyish etadi. Ushbu natijalar mavjud adabiyotlar va ilg'or tajribalarga asoslanadi.

Genetika savodxonligidagi past daraja va uning sabablari:

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, genetikada erishilgan yutuqlarga qaramay, aholining umumiy genetik savodxonligi past darajada saqlanib qolmoqda. Bu holat, ayniqsa, maktab bitiruvchilari va hatto universitet talabalarida ham kuzatiladi. Bu holatning asosiy sabablaridan biri genetikaning o'ziga xos murakkabligi bilan bog'liq. Genetika ko'rinmas jarayonlarni, murakkab terminologiyani va ko'pincha matematik fikrlashni talab qiladi. Natijada, o'quvchilar bu tushunchalarni yuzaki o'zlashtiradi yoki butunlay noto'g'ri talqin qiladi. Keng tarqalgan genetik tushunmovchiliklar (Misconceptions):

Pedagogik kuzatuvlar va diagnostik baholashlar o'quvchilarda genetikaga oid bir qancha umumiy tushunmovchiliklar keng tarqalganligini aniqladi. Ushbu tushunmovchiliklar o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni chuqur o'zlashtirishiga to'sqinlik qiladi va quyidagilarni o'z ichiga oladi: Genetik determinizm:

Genlar barcha fenotiplar va xatti-harakatlarni qat'iy belgilaydi degan noto'g'ri tushuncha. Aslida, fenotipik o'zgaruvchanlikning katta qismi epigenetik irsiyat va o'rganilgan xatti-harakatlardan kelib chiqadi. "X uchun gen" g'oyasi: Bitta gen ma'lum bir xususiyatni bevosita kodlaydi degan soddalashtirilgan tushuncha. Bu gen ekspressiyasi tarmoqlari va epigenetik hodisalarning murakkabligini inkor etadi. Genlarni oddiy "loyihaga" qiyoslash:

Genetik ma'lumotning oddiy bir "qurilish rejasiga" o'xshatilishi ham noto'g'ri. Aslida, genetik ma'lumotlar o'zaro ta'sirlarning uzoq va murakkab zanjiridan o'tadi, ikki

tomonlama oqim va teskari aloqa mavjud bo'lib, uni retseptga qiyoslash to'g'riroqdir .
Genning chiziqli ketma-ketlik sifatidagi tushunchasi:

Genning shunchaki chiziqli ketma-ketlik emas, balki tartibga soluvchi va funksional ketma-ketliklarga ega bo'lgan murakkab genomik mintaqa ekanligi tushunilmasligi. Ushbu tushunmovchiliklarning mavjudligi shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullari va baholash vositalari o'quvchilarning ongida shakllangan bu noto'g'ri kontseptsiyalarni aniqlash va ularni bartaraf etishda yetarli darajada samarali emas. Innovatsion baholash vositalarining ahamiyati: GLAI va TAG loyihasidagi tushuncha inventarlari kabi yangi ishlab chiqilgan baholash vositalari genetikadagi bilimlarni kuzatish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Ushbu vositalar:

Diagnostik xususiyatga ega: Ular nafaqat to'g'ri javoblarni, balki o'quvchilarning xato sabablarini ham aniqlashga mo'ljallangan. Distraktor sifatida keng tarqalgan tushunmovchiliklardan foydalanish bunga yorqin misoldir. Valid va ishonchli: Ishlab chiqish jarayonida ekspertlar ko'rigi, fokus guruhlari va keng miqyosli sinovlar orqali kontent validligi, diskriminant validligi, ichki ishonchliligi va barqarorligi ta'minlangan . Bu ularning ilmiy asoslanganligini va ta'lim amaliyotida qo'llashga yaroqliligini tasdiqlaydi.

Turli darajadagi bilimlarni baholaydi: Bloom taksonomiyasining turli darajalariga (bilim, tushunish, qo'llash, tahlil) mos keladigan savollarni o'z ichiga oladi . Bu o'quvchilarning faktik bilimlardan tortib, tushunchalarni amaliyotda qo'llashgacha bo'lgan qobiliyatlarini baholash imkonini beradi.

O'qitishni optimallashtirishga yordam beradi: O'qituvchilarga o'quvchilarning qaysi mavzularda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniq ko'rsatadi, bu esa o'qitish strategiyalarini moslashtirish va shaxsiylashtirilgan yordam ko'rsatish imkonini beradi.

Pedagogik yondashuvlarning samaradorligi: "Codon Learning" kabi muammoga asoslangan yondashuvlar va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarning genetik bilimlarni o'zlashtirishida ijobiy natijalarni ko'rsatadi. Real hayotiy vaziyatlarni o'rganish, o'z-o'zini sinovdan o'tkazish va tezkor fikr-mulohaza mexanizmlari o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi va chuqur tushunishga yordam beradi. O'qituvchilarning o'quvchilarning o'zlashtirishini doimiy kuzatib borishi va kontseptual qiyinchiliklarni bartaraf etishi umumiy o'quv samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi . Xulosa qilib aytganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatish an'anaviy baholashdan voz kechish va diagnostik, valid hamda ishonchli vositalardan foydalanishni talab qiladi. Shuningdek, u o'quvchilarning keng tarqalgan tushunmovchiliklarini aniqlash va ularni maqsadli pedagogik aralashuvlar orqali bartaraf etish zarurligini ta'kidlaydi.

O'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishga oid tahlil qilingan natijalar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun bir qator muhim pedagogik xulosalar va amaliy tavsiyalarni keltirib chiqaradi. Global miqyosda kuzatilgan genetika savodxonligining past darajasi va genetik tushunchalarning murakkabligi, shuningdek, keng tarqalgan tushunmovchiliklar O'zbekiston maktablari va oliy ta'lim muassasalarida ham dolzarb muammo bo'lishi mumkin.

Muhokama: Genetika ta'limini takomillashtirishda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratilishi lozim:

1. Diagnostik Baholashning Ustuvorligi: An'anaviy summativ baholash tizimidan farqli o'laroq, diagnostik baholashni keng joriy etish zarur. Bu, o'quvchilarning bilimlaridagi bo'shliqlarni va eng muhimi, tushunmovchiliklarini aniqlash imkonini beradi. TAG loyihasi kabi tushuncha inventarlari (CIs) va GLAI kabi validatsiya qilingan asboblarni bu borada muhim namuna bo'lishi mumkin. Ularni O'zbekiston ta'lim kontekstiga moslashtirish yoki shunga o'xshash mahalliy vositalarni ishlab chiqish ustuvor vazifa hisoblanadi.

2. Tushunmovchiliklarga Qarshi Kurashish: Genetik determinizm, "X uchun gen" va genlarni oddiy "loyiha" deb tushunish kabi keng tarqalgan tushunmovchiliklar o'qitish jarayonida maxsus e'tibor talab qiladi. O'qituvchilar ushbu tushunmovchiliklar haqida xabardor bo'lishlari va ularni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli pedagogik strategiyalarni qo'llashlari kerak. Misol uchun, ko'p tanlovli testlarda bu tushunmovchiliklarni noto'g'ri javob variantlari (distractors) sifatida kiritish orqali ularni samarali diagnostika qilish mumkin.

3. Faol va Muammoga Asoslangan O'qitish: "Codon Learning" tajribasi shuni ko'rsatadiki, muammoga asoslangan yondashuvlar, real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarning genetik tushunchalarni chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi. Bunday yondashuvlar O'zbekistonning o'quv dasturlariga yanada kengroq kiritilishi kerak. Bu nafaqat bilimlarni oshiradi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

4. Uzluksiz Professional Rivojlanish: Genetika sohasidagi tezkor o'zgarishlar va pedagogik yondashuvlarning takomillashuvi o'qituvchilardan doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini oshirib borishni talab qiladi. O'qituvchilar uchun genetika o'qitish metodikasi, diagnostik baholash usullari va keng tarqalgan tushunmovchiliklarni bartaraf etish bo'yicha maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir.

Tavsiyalar: O'zbekiston ta'lim tizimida genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatishni ta'minlash uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Milliy genetika savodxonligi baholash vositasini ishlab chiqish: Xalqaro tajribalarga (GLAI , TAG CIs) asosanib, O'zbekiston ta'lim standartlari va kontekstini hisobga olgan holda milliy genetika savodxonligi baholash vositasini (masalan, Tushuncha Inventarlari) ishlab chiqish va validatsiya qilish. Bu vositalar keng tarqalgan tushunmovchiliklarni diagnostika qilishga qaratilgan bo'lishi kerak.
2. O'quv dasturlariga diagnostik baholash elementlarini kiritish: Genetika o'quv dasturlariga formativ va diagnostik baholashni muntazam kiritishni majburiy qilish. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarning progressini doimiy kuzatib borish va qiyinchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish imkonini beradi.
3. O'qituvchilarning malakasini oshirish: Biologiya o'qituvchilari uchun genetika ta'limi bo'yicha zamonaviy pedagogik yondashuvlar, diagnostik baholash usullari va tushunmovchiliklarni bartaraf etish metodologiyalari bo'yicha maxsus o'quv kurslari va seminarlar tashkil etish.
4. Muammoga asoslangan va kontekstual o'qitish usullarini keng joriy etish: Genetika darslarida real hayotiy misollar, ilmiy muammolar va case study'lardan foydalanishni rag'batlantirish. O'quvchilarni tajribalar o'tkazishga, ma'lumotlarni tahlil qilishga va genetik kontsepsiyalarni amaliyotda qo'llashga undash.
5. Ta'lim resurslarini yaratish va moslashtirish: O'zbek tilida sifatli o'quv materiallari, interaktiv topshiriqlar va o'z-o'zini baholash vositalarini (masalan, "Codon Learning" kabi platformalarni milliy kontent bilan boyitish) ishlab chiqish.
6. Oliy ta'lim muassasalari va maktablar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish: Genetika ta'limi bo'yicha ilmiy-tadqiqot loyihalarini birgalikda amalga oshirish, masalan, TAG loyihasida bo'lgani kabi , tushuncha inventarlarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazishda universitet professorlari va maktab o'qituvchilarining hamkorligini yo'lga qo'yish. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish O'zbekistonda genetika ta'limi sifatini sezilarli darajada oshirishga, o'quvchilarning genetik savodxonligini yaxshilashga va kelajakda ilm-fan, tibbiyot va qishloq xo'jaligi sohalarida kadrlar salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu bobda o'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishning pedagogik asoslari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, genetik ta'limning jamiyatdagi beqiyos ahamiyatiga qaramay, genetika savodxonligi darajasi global miqyosda pastligicha qolmoqda, buning sabablaridan biri genetikaning o'ziga xos murakkabligi va keng tarqalgan tushunmovchiliklardir. An'anaviy baholash usullari bu muammolarni bartaraf etishda yetarli emas. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatish uchun diagnostik xususiyatga ega, valid va ishonchli baholash vositalari zarur. "Genetika savodxonligini baholash vositasi" (GLAI) va "Genetikadagi Baholash Vositalari" (TAG) loyihasi kabi tushuncha inventarlari o'quvchilarning kontseptual tushunishini va tushunmovchiliklarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Bu vositalar tushunmovchiliklarni noto'g'ri javob variantlari sifatida kiritish orqali maxsus ishlab chiqiladi, bu esa o'qituvchilarga aniq pedagogik aralashuvlarni rejalashtirish imkonini beradi. Shuningdek, "Codon Learning" kabi muammoga asoslangan yondashuvlar va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarda chuqur tushunish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda samaradorligini isbotlagan. Cheklovlar: Ushbu bob asosan mavjud xalqaro adabiyotlar va ilg'or pedagogik amaliyotlarga asoslangan nazariy tahlil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Mirzoeva MA Oliy ta'lim tizimida genetika fanining bilim va fan sohasi sifatidagi ahamiyati va o'ziga xosligi. - Pedagoglar, 2024.
2. Mirzoeva MA Genetikani o'qitish: o'tmish, hozir va kelajak. – Buxoro davlat tibbiyot instituti axborotnomasi, 2023.
3. Mirzoev ta'lim jarayoni genetik bilimlarni ta'minlashda FSMU metodidan yuklash va uning ahamiyati. – Tadqiqotlar.uz, 2023.
4. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnal, 3(12), 16–19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>

O‘QUVCHILARDA GENETIKA BO‘YICHA BILIMLARNI KUZATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.

Dosov Rustam Alisherovich

*Termiz davlat pedagogika instituti
Tabiiy va aniq fanlar fakulteti biologiya
ta’lim yo’nalishi 4-bosqich talabasi
E mail: rustamdosov54@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu bob genetik ta’limning murakkabligi va jamiyatdagi ahamiyati fonida o‘quvchilarda genetik bo‘yicha bilimlarni samarali kuzatishning pedagogik asoslarini chuqur tahlil qiladi. U genetik savodxonligi darajasining pastligi bilan bog‘liq global muammolarni ko‘rib chiqadi va tushunmovchiliklarni aniqlash hamda bartaraf etishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlar va baholash vositalarini o‘rganadi. Bobda genetik ta’limi bo‘yicha nazariy asoslar, diagnostik baholash usullari, eng ko‘p uchraydigan tushunmovchiliklar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muhokama qilinadi. Yakunda, O‘zbekiston ta’lim tizimiga oid tavsiyalar berilib, kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlari belgilab o‘tiladi. **Kalit so‘zlar:** Genetika ta’limi, Pedagogik asoslar, Bilimlarni kuzatish, Diagnostik baholash, Tushunmovchiliklar, Genetika savodxonligi

Abstract. This chapter deeply analyzes the pedagogical foundations for effectively monitoring students' knowledge in genetics, set against the complexity and societal importance of genetic education. It addresses global issues associated with low genetic literacy rates, exploring innovative pedagogical approaches and assessment tools aimed at identifying and resolving misconceptions. The chapter discusses theoretical frameworks of genetic education, diagnostic assessment methods, common misconceptions, and strategies for overcoming them, based on a scientific literature review. Finally, recommendations for Uzbekistan's education system are provided, alongside future research directions.

Keywords: Genetics education, Pedagogical foundations, Knowledge monitoring, Diagnostic assessment, Misconceptions, Genetic literacy

Аннотация. В данной главе глубоко анализируются педагогические основы эффективного мониторинга знаний учащихся по генетике, учитывая сложность и социальную значимость генетического образования. В ней рассматриваются

глобальные проблемы, связанные с низким уровнем генетической грамотности, и исследуются инновационные педагогические подходы и инструменты оценки, направленные на выявление и устранение заблуждений. В главе обсуждаются теоретические основы генетического образования, методы диагностической оценки, наиболее распространенные заблуждения и пути их преодоления на основе анализа научной литературы. В заключение, даются рекомендации для системы образования Узбекистана и определяются направления будущих исследований.

Ключевые слова: Генетическое образование, Педагогические основы, Мониторинг знаний, Диагностическая оценка, Заблуждения, Генетическая грамотность.

Kirish. Genetika XXI asr fanining eng jadal rivojlanayotgan sohalaridan biri bo‘lib, uning yutuqlari tibbiyot, qishloq xo‘jaligi, biotexnologiya va sud ekspertizasi kabi ko‘plab sohalarga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bu yutuqlar bilan bir qatorda, aholining, xususan, o‘quvchilarning genetik savodxonligi masalasi global ahamiyat kasb etadi. Biroq, mavjud tadqiqotlar genetik bilimlarning jamiyatdagi dolzarbligiga qaramay, umumiy genetika savodxonligi past darajada ekanligini ko‘rsatmoqda. Masalan, AQShda o‘tkazilgan Milliy Ta‘lim Taraqqiyoti Baholashining 2000-yilgi ma‘lumotlariga ko‘ra, 12-sinf o‘quvchilarining atigi 30% genetika bo‘yicha savollarga to‘g‘ri yoki qisman to‘g‘ri javob bera olgan.

Genetika fanining o‘ziga xos murakkabligi, ya‘ni ko‘rinmas jarayonlar, texnik jargon va matematik tushunchalarni o‘z ichiga olishi o‘quvchilar uchun katta qiyinchilik tug‘diradi.

Ushbu murakkablik sababli, o‘quvchilarda genetik tushunchalarni noto‘g‘ri talqin qilish yoki chuqur ildiz otgan tushunmovchiliklar paydo bo‘lishi tez-tez kuzatiladi. Bunday sharoitda, o‘quvchilarning genetik bilimlarini samarali kuzatish, nafaqat ularning o‘zlashtirish darajasini aniqlash, balki mavjud tushunmovchiliklarni diagnostika qilish va ularni bartaraf etish uchun pedagogik aralashuvlarni rejalashtirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu bobning maqsadi - o‘quvchilarda genetika bo‘yicha bilimlarni kuzatishning pedagogik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, eng samarali baholash usullarini, shuningdek, yuzaga keladigan umumiy muammolar va ularni hal qilish yo‘llarini o‘rganishdir. Ilmiy yangiligi shundaki, bobda xalqaro miqyosdagi eng ilg‘or baholash amaliyotlari va uslubiy yondashuvlar O‘zbekiston ta‘lim kontekstiga moslashishi mumkin bo‘lgan tavsiyalar bilan bog‘liq holda, genetikadagi keng tarqalgan tushunmovchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan

pedagogik mexanizmlarni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Bu orqali genetik ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarning chuqur tushunishini ta'minlashga hissa qo'shish ko'zda tutilgan.

Asosiy qism. Genetika ta'limining samaradorligini oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar asosan kognitivizm va konstruktivizm nazariyalariga tayanadi. Ushbu nazariyalar o'quvchilarning bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ravishda quruvchi ekanligini ta'kidlaydi. Genetika kabi murakkab fan sohasida bilimlarni kuzatishda ushbu yondashuvlar juda muhimdir, chunki u nafaqat faktik bilimlarni, balki tushunchaviy tushunishni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy genetik ta'limi nazariyalari o'quvchilarni real hayotiy muammolar bilan tanishtirish, ularni tanqidiy fikrlashga va o'rganilgan ma'lumotlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashga undash muhimligini ko'rsatadi.

Kolorado Bolder Universitetida doktor Jennifer Knight va doktor Christy Fillman tomonidan ishlab chiqilgan "Codon Learning - Genetika Prinsiplari" kursida aynan shunday yondashuv qo'llaniladi. Kurs evkariotik molekulyar va klassik genetik, zamonaviy biotexnologiya va inson amaliyotlariga muammolarga asoslangan yondashuv orqali e'tibor qaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarga ma'lumotni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi va metakognitiv amaliyot orqali samarali o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, tezkor fikr-mulohazalar bilan shaxsiylashtirilgan o'z-o'zini sinovdan o'tkazishga imkon beradi.

Bu, ayniqsa, murakkab genetik tushunchalarni o'zlashtirishda o'quvchilarning o'z o'rganish jarayonlari haqida fikr yuritishlariga yordam beradi. Pedagogik adabiyotlarda bilimlarni baholashning diagnostik funksiyasi alohida ajratib ko'rsatiladi. Oddiy baholashdan farqli o'laroq, diagnostik baholash o'quvchining qayerda qiyinchiliklarga duch kelayotganini va nima uchun tushunmovchiliklar yuzaga kelayotganini aniqlashga qaratilgan.

"Genetikadagi Baholash Vositalari" (TAG) loyihasi aynan shu muammoga e'tibor qaratadi. Loyiha genetikani o'rganish va o'qitishdagi muhim qiyinchiliklarni, jumladan, ko'rinmas jarayonlar, texnik jargon va matematik fikrlashni talab qilishini ta'kidlaydi. Loyihaning maqsadi – kollej o'qituvchilariga talabalarning genetikada asosiy tushunchalar, masalan, mutatsiyalar tabiati va gen o'zaro ta'siri bo'yicha tushunishlarini aniq belgilash va noto'g'ri tushunishlarni aniqlash imkonini beruvchi tushuncha inventarlarini (CIs) ishlab chiqishdir.

Bu, shubhasiz, baholashning diagnostik ahamiyatini yanada oshiradi. Genetika ta'limidagi yana bir muhim nazariy jihat – bu keng tarqalgan tushunmovchiliklar (misconceptions) masalasi. XX asrning ikkinchi yarmida genetik sohasidagi yutuqlarning ommaviy axborot vositalari orqali tarqalishi bir qator umumiy

tushunmovchiliklarga olib kelgan. Bularga genetik determinizm (genlar barcha xatti-harakatlar va fenotiplarni qat'iy belgilaydi degan ishonch), "X uchun gen" g'oyasi (bitta gen ma'lum bir xususiyatni bevosita kodlaydi deb o'ylash), genlarni oddiy "loyihaga" qiyoslash va genning oddiy chiziqli ketma-ketlik ekanligi haqidagi noto'g'ri tushunchalar kiradi.

Bunday tushunmovchiliklar o'quvchilarning chuqur va aniq bilimlarga ega bo'lishiga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun, pedagogik yondashuvlar ushbu tushunmovchiliklarni nafaqat aniqlash, balki ularni o'quv jarayonida faol ravishda bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi lozim. Xulosa qilib aytganda, genetik ta'limning nazariy-pedagogik asoslari o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, real kontekstdagi muammolarni hal qilishga undash, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish va eng muhimi, diagnostik baholash orqali keng tarqalgan tushunmovchiliklarni aniqlash hamda tuzatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu tamoyillar genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatishning poydevorini tashkil etadi.

O'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar tahlili bir qator muhim natijalarni va ularni tushunishga oid tahlillarni namoyish etadi. Ushbu natijalar mavjud adabiyotlar va ilg'or tajribalarga asoslanadi. Genetika savodxonligidagi past daraja va uning sabablari: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, genetikada erishilgan yutuqlarga qaramay, aholining umumiy genetik savodxonligi past darajada saqlanib qolmoqda.

Bu holat, ayniqsa, maktab bitiruvchilari va hatto universitet talabalarida ham kuzatiladi. Bu holatning asosiy sabablaridan biri genetikaning o'ziga xos murakkabligi bilan bog'liq. Genetika ko'rinmas jarayonlarni, murakkab terminologiyani va ko'pincha matematik fikrlashni talab qiladi.

Natijada, o'quvchilar bu tushunchalarni yuzaki o'zlashtiradi yoki butunlay noto'g'ri talqin qiladi. Keng tarqalgan genetik tushunmovchiliklar (Misconceptions): Pedagogik kuzatuvlar va diagnostik baholashlar o'quvchilarda genetikaga oid bir qancha umumiy tushunmovchiliklar keng tarqalganligini aniqladi.

Ushbu tushunmovchiliklar o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni chuqur o'zlashtirishiga to'sqinlik qiladi va quyidagilarni o'z ichiga oladi: Genetik determinizm: Genlar barcha fenotiplar va xatti-harakatlarni qat'iy belgilaydi degan noto'g'ri tushuncha. Aslida, fenotipik o'zgaruvchanlikning katta qismi epigenetik irsiyat va o'rganilgan xatti-harakatlardan kelib chiqadi.

"X uchun gen" g'oyasi: Bitta gen ma'lum bir xususiyatni bevosita kodlaydi degan soddalashtirilgan tushuncha. Bu gen ekspressiyasi tarmoqlari va epigenetik hodisalarning murakkabligini inkor etadi. Genlarni oddiy "loyihaga" qiyoslash: Genetik ma'lumotning oddiy bir "qurilish rejasiga" o'xshatilishi ham noto'g'ri. Aslida,

genetik ma'lumotlar o'zaro ta'sirlarning uzoq va murakkab zanjiridan o'tadi, ikki tomonlama oqim va teskari aloqa mavjud bo'lib, uni retseptga qiyoslash to'g'riroqdir. Genning chiziqli ketma-ketlik sifatidagi tushunchasi: Genning shunchaki chiziqli ketma-ketlik emas, balki tartibga soluvchi va funksional ketma-ketliklarga ega bo'lgan murakkab genomik mintaqa ekanligi tushunilmasligi.

Ushbu tushunmovchiliklarning mavjudligi shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullari va baholash vositalari o'quvchilarning ongida shakllangan bu noto'g'ri kontsepsiyalarni aniqlash va ularni bartaraf etishda yetarli darajada samarali emas. Innovatsion baholash vositalarining ahamiyati: GLAI va TAG loyihasidagi tushuncha inventarlari kabi yangi ishlab chiqilgan baholash vositalari genetikadagi bilimlarni kuzatish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Ushbu vositalar: Diagnostik xususiyatga ega: Ular nafaqat to'g'ri javoblarni, balki o'quvchilarning xato sabablarini ham aniqlashga mo'ljallangan.

Distraktor sifatida keng tarqalgan tushunmovchiliklardan foydalanish bunga yorqin misoldir. Valid va ishonchli: Ishlab chiqish jarayonida ekspertlar ko'rigi, fokus guruhlari va keng miqyosli sinovlar orqali kontent validligi, diskriminant validligi, ichki ishonchliligi va barqarorligi ta'minlangan. Bu ularning ilmiy asoslanganligini va ta'lim amaliyotida qo'llashga yaroqliligini tasdiqlaydi. Turli darajadagi bilimlarni baholaydi: Bloom taksonomiyasining turli darajalariga (bilim, tushunish, qo'llash, tahlil) mos keladigan savollarni o'z ichiga oladi.

Bu o'quvchilarning faktik bilimlardan tortib, tushunchalarni amaliyotda qo'llashgacha bo'lgan qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. O'qitishni optimallashtirishga yordam beradi: O'qituvchilarga o'quvchilarning qaysi mavzularda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniq ko'rsatadi, bu esa o'qitish strategiyalarini moslashtirish va shaxsiylashtirilgan yordam ko'rsatish imkonini beradi. Pedagogik yondashuvlarning samaradorligi: "Codon Learning" kabi muammoga asoslangan yondashuvlar va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarning genetik bilimlarni o'zlashtirishida ijobiy natijalarni ko'rsatadi. Real hayotiy vaziyatlarni o'rganish, o'z-o'zini sinovdan o'tkazish va tezkor fikr-mulohaza mexanizmlari o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi va chuqur tushunishga yordam beradi. O'qituvchilarning o'quvchilarning o'zlashtirishini doimiy kuzatib borishi va kontseptual qiyinchiliklarni bartaraf etishi umumiy o'quv samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatish an'anaviy baholashdan voz kechish va diagnostik, valid hamda ishonchli vositalardan foydalanishni talab qiladi. Shuningdek, u o'quvchilarning keng tarqalgan tushunmovchiliklarini aniqlash va ularni maqsadli pedagogik aralashuvlar orqali bartaraf etish zarurligini ta'kidlaydi.

O'quvchilarda genetika bo'yicha bilimlarni kuzatishga oid tahlil qilingan natijalar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun bir qator muhim pedagogik xulosalar va amaliy tavsiyalarni keltirib chiqaradi. Global miqyosda kuzatilgan genetika savodxonligining past darajasi va genetik tushunchalarning murakkabligi, shuningdek, keng tarqalgan tushunmovchiliklar O'zbekiston maktablari va oliy ta'lim muassasalarida ham dolzarb muammo bo'lishi mumkin.

Muhokama: Genetika ta'limini takomillashtirishda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratilishi lozim:

1. Diagnostik Baholashning Ustuvorligi: An'anaviy summativ baholash tizimidan farqli o'laroq, diagnostik baholashni keng joriy etish zarur. Bu, o'quvchilarning bilimlaridagi bo'shliqlarni va eng muhimi, tushunmovchiliklarini aniqlash imkonini beradi. TAG loyihasi kabi tushuncha inventarlari (CIs) va GLAI kabi validatsiya qilingan asboblardan bu borada muhim namuna bo'lishi mumkin. Ularni O'zbekiston ta'lim kontekstiga moslashtirish yoki shunga o'xshash mahalliy vositalarni ishlab chiqish ustuvor vazifa hisoblanadi.

2. Tushunmovchiliklarga Qarshi Kurashish: Genetik determinizm, "X uchun gen" va genlarni oddiy "loyiha" deb tushunish kabi keng tarqalgan tushunmovchiliklar o'qitish jarayonida maxsus e'tibor talab qiladi. O'qituvchilar ushbu tushunmovchiliklar haqida xabardor bo'lishlari va ularni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli pedagogik strategiyalarni qo'llashlari kerak. Misol uchun, ko'p tanlovli testlarda bu tushunmovchiliklarni noto'g'ri javob variantlari (distractors) sifatida kiritish orqali ularni samarali diagnostika qilish mumkin.

3. Faol va Muammoga Asoslangan O'qitish: "Codon Learning" tajribasi shuni ko'rsatadiki, muammoga asoslangan yondashuvlar, real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarning genetik tushunchalarni chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi. Bunday yondashuvlar O'zbekistonning o'quv dasturlariga yanada kengroq kiritilishi kerak. Bu nafaqat bilimlarni oshiradi, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

4. Uzluksiz Professional Rivojlanish: Genetika sohasidagi tezkor o'zgarishlar va pedagogik yondashuvlarning takomillashuvi o'qituvchilardan doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini oshirib borishni talab qiladi. O'qituvchilar uchun genetika o'qitish metodikasi, diagnostik baholash usullari va keng tarqalgan tushunmovchiliklarni bartaraf etish bo'yicha maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir.

Tavsiyalar: O'zbekiston ta'lim tizimida genetika bo'yicha bilimlarni samarali kuzatishni ta'minlash uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Milliy genetika savodxonligi baholash vositasini ishlab chiqish: Xalqaro tajribalarga (GLAI , TAG CIs) asoslanib, O‘zbekiston ta’lim standartlari va kontekstini hisobga olgan holda milliy genetika savodxonligi baholash vositasini (masalan, Tushuncha Inventarlari) ishlab chiqish va validatsiya qilish. Bu vositalar keng tarqalgan tushunmovchiliklarni diagnostika qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak

2. O‘quv dasturlariga diagnostik baholash elementlarini kiritish: Genetika o‘quv dasturlariga formativ va diagnostik baholashni muntazam kiritishni majburiy qilish. Bu o‘qituvchilarga o‘quvchilarning progressini doimiy kuzatib borish va qiyinchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish imkonini beradi.

3. O‘qituvchilarning malakasini oshirish: Biologiya o‘qituvchilari uchun genetika ta’limi bo‘yicha zamonaviy pedagogik yondashuvlar, diagnostik baholash usullari va tushunmovchiliklarni bartaraf etish metodologiyalari bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari va seminarlar tashkil etish.

4. Muammoga asoslangan va kontekstual o‘qitish usullarini keng joriy etish: Genetika darslarida real hayotiy misollar, ilmiy muammolar va case study'lardan foydalanishni rag‘batlantirish. O‘quvchilarni tajribalar o‘tkazishga, ma'lumotlarni tahlil qilishga va genetik kontsepsiyalarni amaliyotda qo‘llashga undash.

5. Ta’lim resurslarini yaratish va moslashtirish: O‘zbek tilida sifatli o‘quv materiallari, interaktiv topshiriqlar va o‘z-o‘zini baholash vositalarini (masalan, "Codon Learning" kabi platformalarni milliy kontent bilan boyitish) ishlab chiqish.

6. Oliy ta’lim muassasalari va maktablar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish: Genetika ta’limi bo‘yicha ilmiy-tadqiqot loyihalarini birgalikda amalga oshirish, masalan, TAG loyihasida bo‘lgani kabi , tushuncha inventarlarini ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazishda universitet professorlari va maktab o‘qituvchilarining hamkorligini yo‘lga qo‘yish. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish O‘zbekistonda genetika ta’limi sifatini sezilarli darajada oshirishga, o‘quvchilarning genetik savodxonligini yaxshilashga va kelajakda ilm-fan, tibbiyot va qishloq xo‘jaligi sohalarida kadrlar salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu bobda o‘quvchilarda genetika bo‘yicha bilimlarni kuzatishning pedagogik asoslari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, genetik ta’limning jamiyatdagi beqiyos ahamiyatiga qaramay, genetika savodxonligi darajasi global miqyosda pastligicha qolmoqda, buning sabablaridan biri genetikaning o‘ziga xos murakkabligi va keng tarqalgan tushunmovchiliklardir.

An'anaviy baholash usullari bu muammolarni bartaraf etishda yetarli emas. Asosiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, genetika bo‘yicha bilimlarni samarali kuzatish uchun diagnostik xususiyatga ega, valid va ishonchli baholash vositalari zarur. "Genetika savodxonligini baholash vositasi" (GLAI) va "Genetikadagi Baholash Vositalari"

(TAG) loyihasi kabi tushuncha inventarlari o'quvchilarning kontseptual tushunishini va tushunmovchiliklarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Bu vositalar tushunmovchiliklarni noto'g'ri javob variantlari sifatida kiritish orqali maxsus ishlab chiqiladi, bu esa o'qituvchilarga aniq pedagogik aralashuvlarni rejalashtirish imkonini beradi. Shuningdek, "Codon Learning" kabi muammoga asoslangan yondashuvlar va metakognitiv amaliyotlar o'quvchilarda chuqur tushunish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda samaradorligini isbotlagan. Cheklovlar: Ushbu bob asosan mavjud xalqaro adabiyotlar va ilg'or pedagogik amaliyotlarga asoslangan nazariy tahlil hisoblanadi.

U O'zbekistonning o'ziga xos ta'lim kontekstidagi genetik savodxonlik darajasi, o'quvchilarning aynan qanday tushunmovchiliklarga ega ekanligi yoki mahalliy baholash vositalarining validligi bo'yicha empirik ma'lumotlarni o'z ichiga olmaydi. Shuningdek, keltirilgan misollar asosan G'arb ta'lim tizimida ishlab chiqilgan bo'lib, ularni O'zbekiston madaniy va pedagogik muhitiga to'liq moslashtirish qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

Kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari:

1. Empirik tadqiqotlar: O'zbekiston maktablari va oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari orasida genetik savodxonligi darajasini aniqlash va eng keng tarqalgan tushunmovchiliklarni aniqlash bo'yicha keng ko'lamlı empirik tadqiqotlar o'tkazish.
2. Milliy tushuncha inventarlarini ishlab chiqish: Mahalliy kontekstga mos keladigan va o'zbek tilida genetik tushuncha inventarlarini ishlab chiqish, validatsiya qilish va ishonchliligini tekshirish.
3. Pedagogik aralashuvlarning samaradorligini baholash: Yangi pedagogik yondashuvlar (muammoga asoslangan o'qitish, metakognitiv amaliyotlar) va diagnostik baholash vositalarining O'zbekiston o'quvchilarining genetik bilimlarini o'zlashtirishiga ta'sirini o'rganish.
4. O'qituvchilarni tayyorlash modullarini yaratish: O'qituvchilarni diagnostik baholashdan foydalanishga va genetik tushunmovchiliklarni bartaraf etishga o'rgatuvchi samarali professional rivojlanish modullarini ishlab chiqish va ularning ta'sirini baholash. Ushbu tadqiqotlar genetik ta'limni takomillashtirishga, o'quvchilarning chuqur ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishiga va kelajakda O'zbekistonning ilmiy-texnik salohiyatini oshirishga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nussbaum, R. L., et al. (2023). *Thompson & Thompson Genetics in Medicine*. 9th Edition. Elsevier.
2. Strachan, T., & Read, A. (2022). *Human Molecular Genetics*. 6th Edition. CRC Press.

3. Lewis, R. (2021). *Human Genetics: Concepts and Applications*. 13th Edition. McGraw-Hill.
4. Klug, W. S., et al. (2020). *Concepts of Genetics*. 12th Edition. Pearson.
5. Hardin, J., & Bertoni, G. (2021). *Becker's World of the Cell*. 10th Edition. Pearson.
6. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnal, 3(12), 16–19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>

HANAFIY MAZHABIGA DOIR MASALALARINING KLASSIFIKATSIYASI VA ULARNING FATVO BERISH TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Abdushukurov Ahror Maxmud o'g'li

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi tayanch doktoranti,

Xoja Buxoriy o'rta maxsus islom ta'lim muassasasi o'qituvchisi,

e-mail.: ahroribnmahmud9007@gmail.com

Hanafiy fiqhiga doir asarlar matnlar, sharhlar, fatvolar va boshqa shu kabi ko'rinishdagi andoza va uslublarda yozilgan. Ularning ichida mazhab imomlarining mutaqqadimlari bo'lgan Abu Hanifa va mujtahidlik maqomiga erishgan shogirdlaridan rivoyat qilingan asarlar, ulardan keying davrda yashab ijod qilgan faqihlar istinbot qilgan asarlar, mazhab ichida amal qilinadigan va dalili va manbasi quvvatli bo'lganligi hamda aytuvchi va rivoyat qiluvchisining martabasi yuqori bo'lganligi sababli boshqalaridan ustun qo'yiladigan asarlar va shuningdek nodir, zaif va mardud bo'lgan masalalarni o'zida jamlagan asarlar ham mavjud. Bayon qilinayotgan masalalar o'rtasidagi turli xillik va tavofut mavjud bo'lganligining natijasi o'laroq bir masala borasida asarlarda turli xil gaplar keltirilgan bo'lsa, ularning ichida kuchli bo'lganini zaifidan ajratib olish imkoni mavjud bo'lishi uchun hanafiy mazhabining mutaaxxir olimlari asarlarni darajalarga ajratishgan va ushbu darajalarni "tabaqa" deb nomlashgan¹.

Mahmud ibn Sulaymon Kafaviy (vaf.990/1582) "A'lam al-axyar" asarida:

"Hanafiy mazhabimizga doir masalalar uchta tabaqaga bo'linadi:

Birinchi tabaqa – asl masalalar. Ular "zohirur rivoya" masalalari deb nomlanib, imom Muhammad ibn Hasan Shayboniy² (vaf.189/804) tomonidan yozilgan "al-Mabsut"³, "al-Jomius sag'ir", "al-Jomiul kabir", "as-Siyar", "az-Ziyodot" asarlarida keltirilgan masalalardir. Shuningdek, Hokim Shahid⁴ (vaf.334/945) tomonidan ta'lif etilgan "al-Muntaqo" asari ham "zohirur rivoya" masalalaridan deb e'tiborga olinadi. Bu asar imom Muhammadning kitoblaridan so'ng hanafiy mazhabining asli hisoblanadi. Biroq ushbu asarning birorta nusxasi hozirgi kunda mavjud emas. Shuningdek, Hokim

¹ Ahmad Muhammad Nasiriddin Najib. Al-madhal al-hanafiy. – Riyoz: Maktabat ar-rushd, – B.201.

² To'liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Hasan ibn Farqad Shayboniy. Abu Hanifaning yetuk shogirdlaridan biri.

³ Ushbu asarning mashhur nusxasi Abu Sulaymon Juzjoni nusxasidir. Bu asar "al-Asl" deb ham nomlanadi.

⁴ To'liq ismi Abulfazl Muhammad ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Abdulloh ibn Abdulmajid ibn Ismoilidir. Uning qalamiga mansub "al-Muntaqo" va "al-Kafiy" asarlari mavjud. Q: <https://tarajm.com/people/12457> sayti.

Shahidning “al-Kafiy” asari ham mazhabning asli hisoblanadi. Unga Saraxsiy⁵ (vaf.483/1090), Isbiyjobiy⁶ (vaf 535/1140) kabi ko’plab olimlar sharhlar yozishgan.

Ikkinchi tabaqa – Zohirur rivoyadan boshqa masalalar. Bular imomlardan yuqorida zikr qilingan kitoblardan boshqasida rivoyat qilib keltirilgan masalalardir. Bunga imom Muhammadning yuqoridagi kitoblaridan boshqa “Kaysoniyyot”, “Raqqiyyot” va “Horuniyyot” kabi kitoblari yoki imom Muhammaddan boshqa imomlardan Hasan ibn Ziyodning “al-Mujarrad” asari yoki “al-Amoliy”⁷ janridagi asarlarni kiritish mumkin. Shuningdek, bu tabaqaga imom Muhammadning shogirdlaridan Ibn Samoa⁸ (vaf.233/847) kabi olimlarning aslga xilof masalalardan iborat keltirgan rivoyatlariga o’xshash tarqoq rivoyatlarni ham misol qilish mumkin. Chunki bu rivoyatlar zohirur rivoyadan boshqa bo’lib, ularga “navodir” deb yuritiladi.

Uchinchi tabaqa – fatvolar. Bu tabaqaga mansub masalalar “voqiot” deb ham nomlanadi. Bu masalalar imom Muhammadning shogirdlari va shogirdlarining shogirdlaridan to’ijtihod davri tugagunga qadar yashagan mutaaxxirlar uch imomdan (Abu Hanifa, Abu Yusuf va Muhammaddan) rivoyat mavjud bo’lmagan voqealar borasida istinbot qilgan masalalardir. Bu borada yozilgan ilk asar bu “imomul hudo” nomi bilan tanilgan faqih Abu Lays Samarqandiy⁹ (vaf.373/983) qalamiga mansub “an-Navozil” asaridir. U bu asarda Muhammad ibn Muqotil Roziy (vaf.248/862), Muhammad ibn Salama (vaf.278/891) va Nasir ibn Yahyo (vaf.268/881) kabi ustozlari va ustozlarining ustozlari kabi mujtahidlik maqomidagi mutaaxxir olimlarning fatvolarini jamlagan. Undan so’ng Notifiy (vaf.446/1054) va Sodrush shahidning (vaf.536/1141) “an-Navozil” va “al-Voqot” asarlari jamlandi. Bulardan so’ng “Jomei

⁵ To’liq ismi Shamsul aimma Abu Bakr Muhammad ibn Ahmad ibn Abu Sahl Saraxsiydir. U ilmni Shamsul aimma Halavoniy va Shayxul islom Sug’diydan olgan. Uning qalamiga mansub “al-Mabsut” asari mashhur bo’lib, u bu asarni O’zjand nohiyasida zindonda bo’lgan vaqtida yozgan. Q: Karl Brokelman. Tarixul adab al-arabiy/Arab tiliga Dr. Abdulhalim Najjor tarjimasi. – Qohira/Misr: Darul maorif, (yili ko’rsatilmagan). – J.VI. – B.290.

⁶ To’liq ismi Ali ibn Muhammad ibn Ismoil ibn Ali ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Ishoq bo’lib, Shayxul islom Samarqandiy Isbiyjobiy taxallusi bilan tanilgan. Olimlarning keltirishicha o’z zamonasida Abu Hanifaning mazhabini u kabi yod olgan va bilgan olim bo’lmagan. Undan “al-Hidoya” asarining muallifi Burhoniddin Marg’inoniy fiqh ilmini o’rgangan. Q: Abulhasanot Abdulhay Laknaviy. Al-favaidul bahiyya fiy tarojimil hanafiyya. – Misr: Matba’at as-sa’adat, 1324. – B.124.

⁷ “Amoliy” so’zi “imlo” so’zining ko’plik shakli bo’lib, u bir olim atrofida shogirflari jam bo’lgan holatda o’tirishi, shogirdlari qo’liga qalam va qog’oz olib ustozlari aytayotgan masalani har bir majlisda yozib, jamlab borishidir. Bu uslub mutaaxxir olimlarning odati bo’lgan.

⁸ To’liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Samoa ibn Ubaydulloh Tamimiydir. U Lays ibn Sa’d, qozi Abu Yusuf va Muhammad ibn Hasan Shaybonidan hadis aytgan. Abu Yusuf va Muhammaddan “an-Navodir”larni rivoyat qilgan. Ba’zi olimlar uni hofiz va siqa roviylardan deb e’tirof etishgan. Q: <https://tarajm.com/people/12164>

⁹ To’liq ismi Nasr ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Ibrohim Samarqandiydir. U faqih Abu Ja’far Hinduvoniyning qo’lida ta’lim olgan. Uning qalamiga mansub to’rt jildidan iborat “Bahrul ulum” nomli tafsiri, fiqh borasida bir jildli “an-Navozil”, “Tanbebul g’ofilin” va “Bo’ston” nomli asarlar mavjud. Q: Abdulqodir Qurashiy. Al-javhirul muziyya fiy tarojimil hanafiyya. – Haydarobod/Hindiston: al-Maoirifun nizomiyya, (yili ko’rsatilmagan) – J. II. –B.196.

Qozixon”, “Kitabul xulosa” va shu kabi fatvo asarlarida ushbu tabaqaga mansub masalalar jamlandi” deya keltirib o’tgan¹⁰.

Hanafiy mazhabi kibor olimlari:

“Hanafiy mazhabida mo’tabar deya e’tirof etiluvchi matnlarda kelgan gaplar sharhlarda kelgan gaplardan, sharhlarda kelgan gaplar esa fatvo kitolarida kelgan masalalardan muqaddam qilinadi. Mazhabni naql qilish uchun yozilgan matnlarda biror masala mavjud bo’lsa va sharhlarda uning xilofi mavjud bo’lsa matnda kelgan gaplar olinadi. Agar sharhlar va fatvolarda kelgan masalalar o’rtasida bir-biriga muxoliflik bo’lsa sharhlarda kelgan masalalar olinadi. Biroq quyi tabaqada ochiq-oydin sahih deya hukm berish mavjud bo’lmasligi shart qilinadi¹¹” deya keltirib o’tishgan¹².

Xulosa qilib aytganda hanafiy mazhabi bo’yicha yozilgan asarlarda bayon qilingan masalalar mazhab imomlariga tegishli bo’lgan so’zlarni o’z ichiga olganligi yoki mazhab imomlariga tegishli bo’lmagan va keyingi davr olimlari tomonidan qilingan ijtihodlar asosida aytilgan masalalar bo’lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ahmad Muhammad Nasiriddin Najib. Al-madxal al-hanafiy. – Riyoz: Maktabat ar-rushd, – B.201.
2. Karl Brokelman. Tarixul adab al-arabiy/Arab tiliga Dr. Abdulhalim Najjor tarjimas. – Qohira/Misr: Darul maorif, (yili ko’rsatilmagan). – J.VI. – B.290.
3. Abulhasanot Abdulhay Laknaviy. Al-favaidul bahiyya fiy tarojimil hanafiyya. – Misr: Matba’at as-sa’adat, 1324. – B.124.
4. Abdulqodir Qurashiy. Al-javhirul muziyya fiy tarojimil hanafiyya. – Haydarobod/Hindiston: al-Maoirifun nizomiyya, (yili ko’rsatilmagan) – J. II. –B.196.
5. <https://tarajm.com/people/12164 sayti>.

¹⁰ Abdulhay Laknaviy. An-nafiul kabir sharhi jamius sag’ir. – Karachi/Pokiston: Idarotul Qur’an val ulumish shar’iyya, 1990. – B.17,18.

¹¹ Ya’ni sharh yoki fatvoda هذا القول صحيح (bu gap sahih), هذا القول أصح (bu gap sahihroq), عليه الفتوى (unga fatvo), به يفتى (unga fatvo beriladi), به تأخذ (uni olamiz) va shu kabi keltirilgan masala borasidagi qavllarni ustun qilishga dalolat qiluvchi lafzlar bo’lishidir.

¹² Abdulahy Laknaviy. Umdatur rioya ala sharhil viqoya. – Bayrut/Livan: Darul kutubil ilmiyya, – J. I. – B.40.

OILAVIY NIZOLARNI MEDIATSIYA ORQALI HAL ETISH

Murodova Madinabonu

Toshkent davlat yuridik universiteti “Mediatsiya va nizolarni muqobil hal etish
usullari” yo‘nalishi magistranti

murodovamadinabonu20021511@gmail.com

Kalit so‘zlar: oilaviy nizolar, mediatsiya, mediator, maxfiylik, nizolarni muqobil hal etish, mediativ kelishuv.

Oila – bu jamiyat va davlatning asosi. Oila – bu biz shakllanadigan muhit. Agarda, oila tinch va sog‘lom bo‘lsa, bizning dunyoqarashimiz ham jamiyatga bo‘lgan munosabatimiz ham sog‘lom va manfaatli bo‘ladi. Bugungi kunda, jamiyatimizda oilaviy munosabatlarning murakkablashuvi va nikohdan ajralish kabi holatlarning ortib borishi oilaviy nizolarni hal etishning samarali usulini izlashni taqazo etmoqda. Bunday vaziyatda esa taraflar munosabatini saqlab qolish va kelishmovchiliklarni bartaraf etishning eng maqbul usulini topish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, nizolarni hal etish deganda, avvalo, sud tizimi orqali hal etish eng maqbul yechim sifatida namoyon bo‘ladi. To‘g‘ri, kelishmovchilik va nizolarni sud orqali hal etish qator afzalliklarga ega, ammo, afzalliklar bilan birgalikda ba’zi kamchiliklar ham borki, bu kamchiliklar taraflar o‘rtasidagi munosabatlarning nizodan keying holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Jumladan, sudlardagi ish hajmining yuqoriligi sabab, nizolarni chuqur tahlil qilish imkonining mavjud emasligi, ko‘rib chiqilganda ham nizoning oshkora hal qilinishi, vaqt va ortiqcha mablag‘ning sarflanishi, nizoning sudda ko‘rib chiqilishi natijasida ishning faqat bir tomon foydasiga hal etilishi, ikkinchi tomonning noroziligi sababli ayni bir nizoning appelatsiya va kassatsiya instansiyasida ham ko‘rib chiqilishi, nizolashayotgan taraflarning asabiylashishi va buning sog‘liqqa ta’siri va eng asosiysi, ushbu nizolar taraflar o‘rtasidagi munosabatlarning uzil-kesil tugashiga olib kelishi va hokazolar nizoni har ikkala tomon foydasiga hal etishning muqobil usulini qo‘llashga zaruratni vujudga keltiradi. Bugungi kunda, O‘zbekiston huquqiy tizimini yanada rivojlantirish, modernizatsiya qilish harakati amalga oshirilayotgan bo‘lib, bu jarayonda nizolarni muqobil hal etish usullarini joriy qilish va takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu tizim orqali demokratik huquqiy davlat qurilishida kelib chiqadigan fuqarolik-huquqiy va o‘zaro manfaatlariga taaluqli nizolarni tez, qulay va ortiqcha rasmiyatchiliklarsiz hal qilish imkoniyati vujudga kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Mediatsiya to‘g‘risida” gi qonuniga muvofiq, mediatsiya taraflarning o‘zaro maqbul kelishuvga erishishiga qaratilgan ixtiyoriy va

maxfiy jarayondir. Oilaviy huquqiy munosabatlar doirasida mediatsiyaning qo'llanilishi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Mediatsiya jarayonida maxfiylik va ixtiyoriylik prinsipiga alohida ahamiyat beriladi. Chunki oilaviy nziolar shaxsning sha'ni va obro'yi bilan bog'liqligi uchun ham uning maxfiy tarzda olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Mediatsiya kelishuvining ixtiyoriy ravishda tuzilishi ham fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlaydi. Xususan, ushbu jarayonda psixologik omil ham ustuvor ahamiyat kasb etadi, chunki oilaviy nizolar hissiy va ijtimoiy jihatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Mediatsiya taraflar manfaatlarini muvozanatlashtirishga xizmat qilib, qarorning majburan emas, balki o'zaro kelishuv asosida qabul qilinishini ta'minlaydi. Nizolarni mediatsiya orqali hal qilish jarayonida nizoning har ikkala taraf manfaatlarini ko'zlaydigan yechim orqali hal qilinishi ham oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiyani qo'llash naqadar muhim ekanligini isbotlaydi. Ba'zan mediatsiya oilaviy munosabatlarni saqlab qolish imkonini berishi bilan ham ajralib turadi. Ayniqsa, farzandlar manfaatlarini bilan bog'liq nizolarda ushbu usul taraflar o'rtasidagi muloqotni tiklashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, mediatsiya jarayonining tezkorligi va moslashuvchanligi uni sud tartibidan ustun qo'yadi.

Biroq, amaliyotda mediatsiya institutini qo'llashda ayrim muammolar mavjud. Jumladan, aholining ushbu institut haqidagi xabardorligi yetarli darajada emasligi, yetakchi malakali mediatorlarning yetishmasligi va aholining sud tizimi orqali nizolarini hal qilishga ko'nikib qolganligi mediatsiyaning keng qo'llanilishiga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida oilaviy nizolarda mediatsiya bo'yicha aholi xabardorligini oshirishga qaratilgan targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish, mediatorlar tayyorlash tizimini takomillashtirish xususan, mediatorlarga qo'yiladigan malaka talablarini kuchaytirish va Singapur davlatidagi kabi har bir mediatorning faoliyat natijalarini aniq ko'rsatib borish hamda oilaviy nizolarda mediatsiyani majburiy qilish mexanizmini rivojlantirish zarur. Bu taklif mediatsiyaning ixtiyoriylik prinsipiga zid emasmi deb o'ylashingiz mumkin. Ammo, yo'q bu taklif ixtiyoriylik prinsipiga zid emas. Sababi, bu yerda taraflar mediativ kelishuv tuzishga majburlanmaydi balki, nizoni tinch yo'l bilan hal qilishga urunib ko'rishga chaqiriladi. Chunki ba'zan shunday nizolar borki, ular o'zaro kelishish orqali hal qilinishi va munosabatlar saqlanib qolinishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, mediatsiya oilaviy huquqiy nizolarni hal etishda samarali va zamonaviy mexanizm bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi va xususan, oilaviy nizolarning aksariyati mediatsiya orqali hal qilinishi natijasida jamiyat va davlat asosi bo'lgan oilalar tinchligi va mustahkamligi saqlanib qolinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 3-iyuldagi "Mediatsiya to'g'risida" gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/-3805227>
2. Xaqberdiyev A. A., Mamasiddiqov M. M. Nizolarni muqobil hal etish usullari. – T.: TDYU, 2025. - 43b.
3. Salimova I. M. Nizolarni hal qilishning muqobil usullari. – T.: TDYU, 2022. – 46b.

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ МЛАДШИХ КУРСОВ НА САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ

Н. А. Надырханова докторант кафедры музыки и изобразительного искусства
Бухарского государственного педагогического института, Республика
Узбекистан

В настоящее время особое значение приобретают проблемы эстетического воспитания и художественного образования подрастающего поколения.

Особую актуальность эта проблема приобрела в годы независимости, что неоднократно подчёркивал Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзияев¹. В достижении этой поистине государственной задачи большое место принадлежит изобразительному искусству. Изобразительное искусство способствует развитию многих сторон личности, обладает огромным эмоциональным воздействием. Выполнение этой задачи во многом зависит от качества подготовки высококвалифицированных кадров художников – педагогов. Таким образом, решение этой проблемы на сегодняшний день выступает на первый план.

В процессе изобразительной деятельности студентов, в частности по рисунку и живописи совершенствуется восприятие, развивается память, мышление, воображение, формируются эстетические чувства, воспитывается ценностное отношение к искусству, окружающей действительности. И поэтому эти основополагающие предметы, особенно на начальных этапах обучения изобразительному искусству, является важным компонентом обучения, без которого невозможно развития творческого мышления студентов.

Ценные педагогические идеи о значимом педагогическом потенциале искусства и его роли в воспитании и всестороннем развитии подрастающего поколения высказывали великие мыслители Востока Аль-Фараби, Алишер Навои, Султан Али Мешхеди, Садигбек Афшар и др.

Творческая активность как психологическая основа творческой деятельности и личностная категория рассматривались в трудах С.Л.Рубинштейна, Л.И.Анциферовой, А.Н.Леонтьева, Л.С.Выготского, А.М.Матюшкина,

¹ Ш.М. Мирзияев Янги Узбекистон стратегияси 2022-2025

Л.Б.Ермолаевой-Томиной, Д.Б.Богоявленской, В.Н.Дружиннина,
Я.А.Пономарева, В.С.Шубинского, А.В.Хуторского, В.И.Андреева и др.

Важное место в разработке методической базы исследования заняли труды известных ученых в области методики преподавания изобразительного искусства: Н.Н.Ростовцева, А.Е.Терентьева, В.С.Кузина, Е.В.Шорохова, Н.Н.Волкова, Г.Г.Ивашиной, П.М.Якобсона, В.Н.Полуниной, А.Д.Алехина, Е.И.Игнатъевна, А.М.Серова, В.В.Алексеевой, Л.Г.Медведева, Б.Ф.Ломова, Н.Н.Анисимова, Т.В.Беды, Б.М.Неменского, В.К.Лебедко.

В последние годы проблемой развития креативных компетенций студентов и школьников Узбекистана активно занимались учёные республики С.Булатов, Р.Хасанова, А.Сулейманова, С.Абдуллаев, Д.Маматов, Н. Ядгаров и др.

К проблемам творческого, креативного развития учащейся молодёжи обращались в последние десятилетия ряд ведущих учёных: философы В.Бычков, А.Зись, М.Овсянников, искусствоведы М.Алпатов, Н.Волков, А.Алёхин художники Б.Неменский, Д.Кардовский, Е.Кибрик, В.Фаворский, М. Набиев, художники – педагоги и педагоги учёные А.Алёхин, Г.Беда, Т.Комарова, В.Кузин, Р.Хасанов, С.Булатов, Б.Бойметов и др.

Отдельные аспекты обучения учащейся молодёжи изобразительному искусству на самостоятельных затронуты в диссертационной работе 70-х годов прошлого столетия А.Терентьева, учёных – педагогов нашей страны.

Изучение научных трудов, литературных источников по проблеме методики развития творческой, креативной активности студентов на самостоятельных занятиях по изобразительному искусству, особенно студентов младших курсов в целях развития их творческой активности в процессе занятий рисунком и живописью работы позволило выявить противоречие между объективной необходимостью совершенствования содержания и организационно-методического обеспечения самостоятельных занятий по художественному образованию студентов с одной стороны и отсутствием научно-обоснованной методики организации и проведения самостоятельных занятий в условиях наличия такого вида учебной работы в типовых планах.

Как показывает анализ проблемы и в том числе анализ научно – педагогической литературы, в исследуемой нами области имеются ряд нерешённых сторон. К настоящему времени отсутствуют методические рекомендации по организации самостоятельного образования студентов по предметам специальных дисциплин: рисунка, живописи, скульптуры и др., Хотя действующие типовые учебные планы предусматривают их. И это совершенно оправданно, особенно с точки зрения формирования полноценного педагога – художника.

Самостоятельное образование именно призвано развивать навыки исследовательского, в данном случае композиционного мышления. Отсутствие же эффективной методики, методических средств и приёмов обучения не позволяют на научной основе полноценно построить самостоятельное образование студентов младших курсов по основным дисциплинам изобразительного цикла.

Таким образом проблемой исследования явилось определение, научное обоснование и экспериментальная проверка наиболее эффективных путей и методов развития творческой, креативной активности студентов младших курсов на самостоятельных занятиях по изобразительному искусству.

На наш взгляд, необходимо решить следующие задачи:

1. Теоретически обосновать и выявить психолого-педагогические основы развития творческой активности студентов младших курсов на самостоятельных занятиях по изобразительному искусству.
2. Уточнить сущность понятия «творческая активность личности», «креативные компетенции», разработать критерии, показатели и уровни сформированности данного качества у студентов в процессе самостоятельной работы.
3. Разработать теоретические основы развития креативной, творческой активности студентов на самостоятельных занятиях по рисунку и живописи и определить педагогические условия и методику ее реализации в процессе самостоятельной работы.
4. Апробировать и экспериментально проверить эффективность разработанной методики развития, креативной, творческой активности студентов младших курсов на самостоятельных занятиях по изобразительному искусству.
5. Разработать эффективную методику развития, креативной творческой активности студентов младших курсов на самостоятельных занятиях по изобразительному искусству.

Особое значение будет иметь выявление педагогических условий организации самостоятельной работы студентов младших курсов по изобразительному искусству, что будет способствовать повышению эффективности процесса организации самостоятельных занятий по изобразительному искусству студентов младших курсов.

Таким образом, перед исследователем стоит важнейшая задача **РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ МЛАДШИХ КУРСОВ НА САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ.**

Литература

1. Абдуллаев С. Ф. Восточная миниатюра в системе высшего художественно-педагогического образования //Москва: СФ Абдуллаев. – 1996.
2. Абдуллаев С. Ф., Муродова М. Х. Методические особенности методов обучения рисованию по памяти и представлению //Universum: общественные науки. – 2022. – №. 2 (81). – С. 21-24.
3. Абдуллаев С. Ф. Формы организации самостоятельного образования студентов направления изобразительное искусство и инженерная графика //PEDAGOGS journali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 271-273.
4. Абдуллаев С. Ф. Муродова Муясар Хикматовна Методические особенности методов обучения рисованию по памяти и представлению //Universum: общественные науки. – 2022. – №. 2. – С. 81.
5. Абдуллаев С. Ф., Козимова М. А. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ НАРОДНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА //Экономика и социум. – 2023. – №. 12 (115)-2. – С. 650-656.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНЫХ КАЧЕСТВ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ХУДОЖНИКОВ

Абдуллаев Сайфулла Файзуллаевич, д.п.н. профессор кафедры музыки и
изобразительного искусства Бухарского государственного педагогического
института

Надырханова Нилуфар Алишеровна, ассистент кафедры музыки и
изобразительного искусства Бухарского государственного педагогического
института

Г. Бухара, Республика Узбекистан

abdullayev.prof@gmail.com

nadirxanova.nilufar@mail.ru

Таянч сўзлар: Креативлик, тасвирий санъат, идрок этиш, педагогик қобилият, функционал фаолият, шахсий фаолият, фан юзасидан фаолият, лойиҳалаш кўникмаси, ахборот кўникмаси, ташкилий – коммуникатив кўникмаси, тажриба – синов тадқиқот ўтқизиш кўникмаси.

Ключевые слова: креативность, изобразительное искусство, восприятие, педагогические способности, функциональная деятельность, личностная деятельность, предметная деятельность, проективные умения, информационные умения, организационно - коммуникативные умения, экспериментально – исследовательские учения.

Key words: creativity, Visual art, Perception, Pedagogical ability, Functional activity, Personal activity, Scientific activity, Design skills, Information skills, Organizational–communicative skills, Experimental–research skills

Аннотация

Мазкур мақола бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларнинг креатив сифатларини ривожлантириш қирраларини очиб беришга бағишланган. Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси таълим йўналиши талабаларида лойиҳалаш, ахборот, ташкилий – коммуникатив, тажриба – синов тадқиқот ўтқизиш креатив кўникмаларини шакллантириши илмий педагогик нуқтаи назаридан кўриб чиқилган.

Аннотация

Данная статья посвящена выявлению особенностей развития креативных качеств у будущих педагогов-художников изобразительного искусства. Рассмотрены педагогические условия формирования проективных, информационных организационно коммуникативных экспериментально – исследовательских и творческих, креативных умений у студентов направления «Изобразительное искусство и инженерная графика».

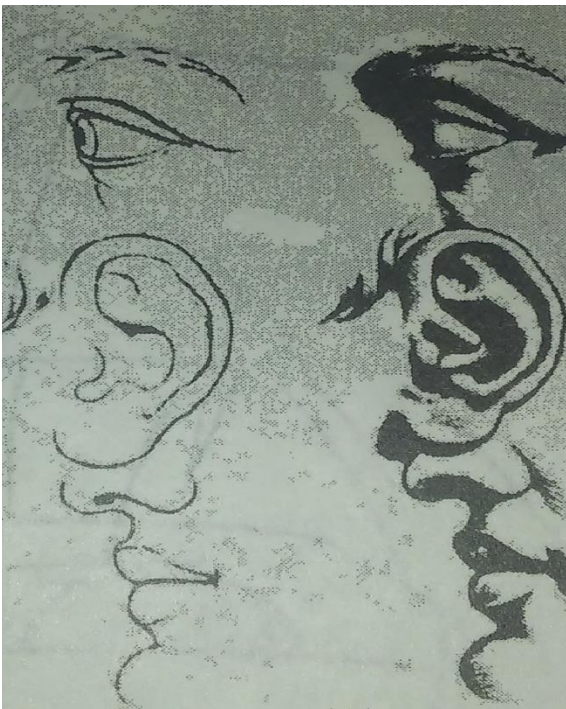
Annotation

This article is devoted to revealing the aspects of developing creative qualities of future visual art teachers. From a scientific and pedagogical perspective, it examines how students in the field of Visual Arts and Engineering Graphics education can form creative skills in design, information, organizational–communicative, and experimental–research activities.

Развития креативных качеств у будущих педагогов-художников имеет в современных условиях неопределимое значение. Креативность – стремление к творчеству является одним из важнейших условий формирования и развития педагогических способностей у будущих педагогов специальных дисциплин. Понятие креативности возникло в англо-американской психологии 60-х годов. Оно означает развитие способности индивида к восприятию новых понятий и возникновению новых умений: свободного мышления, умения направить мысль, восприимчивость к новому, способность создавать гипотезы, пространственное представление, фантазию (1, с,172). Особенно большое значение креативность имеет для будущих педагогов-художников, призванных осуществлять эстетическое воспитание и художественное образование учащейся молодёжи. Однако на практике наблюдается определенный упор на формирование у студентов в основном профессиональных, специальных знаний по предметам изобразительного цикла, т.е. на формирование у них художественного мастерства, что конечно важно при подготовке художников-профессионалов. Вместе с тем для направления образования «Изобразительное искусство и инженерная графика» очень важна, наряду со специальной подготовкой формирование у них профессионально-педагогических знаний и умений, воспитание творческих качеств. Воспитание креативных качеств у будущих педагогов-художников возможно только в результате интеграции специальных дисциплин и курса психолого-педагогических дисциплин. Особенно большие возможности такой интеграции заложены в учебном предмете «Методика

преподавания изобразительного искусства и инженерной графики» на 3-ем курсе в объёме 30 часов лекционных, 30 часов практических, 120 часов самостоятельных занятий.

Анализ показывает, что отсутствие креативных качеств у студентов выражается в слабом владении педагогическим рисунком,

Педагогический рисунок. Таблица из пособия Гараччи (глаз, ухо, нос, губы).

неспособности проанализировать продукты детского творчества, верно определить критерии оценивания рисунков учащихся, неумения организовать учебные постановки с точки зрения композиционных задач, отсутствия у студентов сформированных коммуникативных, аналитических, конструктивных, прогностических умений и креативных способностей. Также у студентов наблюдается недостаточное владение элементарными методами исследовательского навыка, умения четко определить необходимые формы и методы работы со школьниками, сделать педагогические выводы и обобщения и др. Всё это говорит о необходимости учета данных обстоятельств в подготовке будущих учителей изобразительного искусства. Особенно это необходимо в курсе «Методика преподавания изобразительного искусства и инженерной графики», при проведении исследовательских работ в процессе самостоятельных занятий, подготовке курсовых и выпускных квалификационных работ. Цель-отработка методики педагогического поиска, что позволит педагогу-художнику

в будущем работать творчески, эффективно решать художественно-педагогические и дидактические задачи, направленные на:

- повышение творческой активности, обеспечивающей активность учащихся;
- развитие творческого мышления учеников.
- динамическое развитие учеников (2-с. 108), что невозможно без развития креативных качеств.

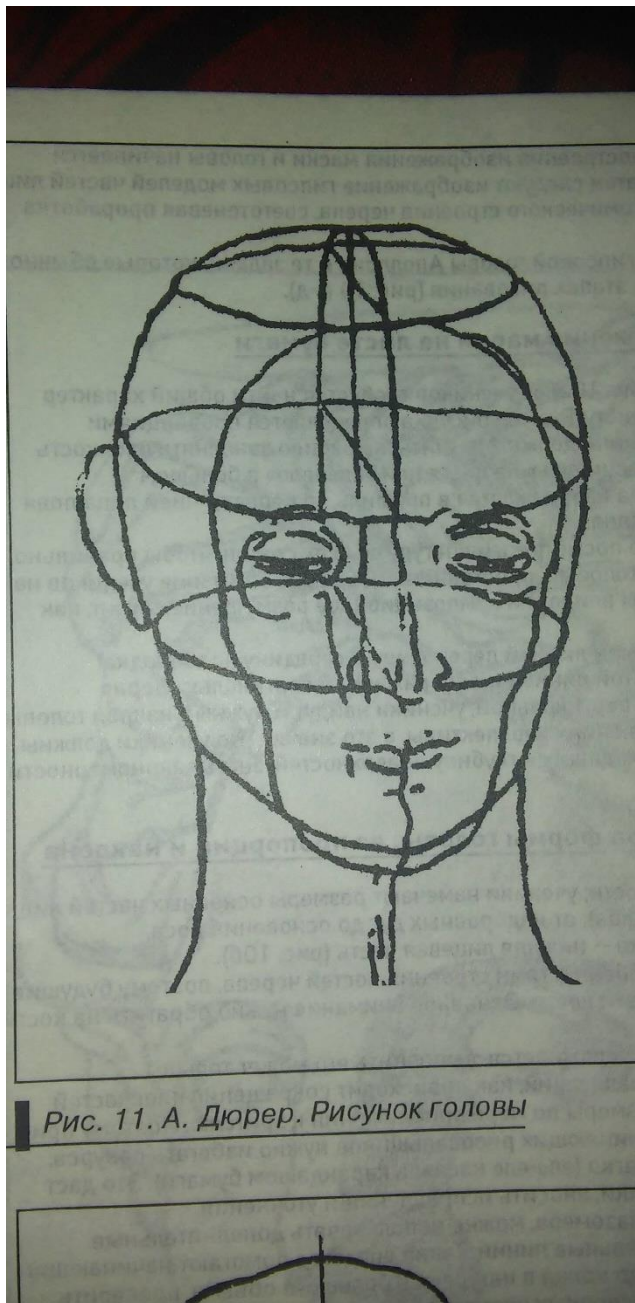

Рис. 11. А. Дюрер. Рисунок головы

Педагогический рисунок

А. Дюрер.

Рисунок головы

Современная педагогическая наука к настоящему времени выделила основные грани в деятельности педагога и в частности учителя изобразительного искусства в школе: функциональную, личностную и предметную.

Функциональная сторона деятельности включает в себе те функции, которые должны реализовываться в учебно-воспитательном процессе и вбирает в себе организаторскую, диагностическую, прогностическую, проективную, информативную, развивающую, рефлексивную и другие виды деятельности.

Не менее важна и личностная сторона деятельности учителя изобразительного искусства. Она предусматривает формирование в наставнике следующих качеств; активная гражданская позиция и социальная активность, высокие гуманистические идеалы, подлинная интеллигентность, духовная культура, высокий профессионализм, инновационный стиль мышления, в т.ч. исследовательский и аналитический, развитое творческое и педагогическое мышление, потребность к самообразованию и самосовершенствованию, способность оттачивания своего педагогического мастерства. Ну и конечно главное – любовь к объекту своего труда – детям, потребность быть с ними, готовность отдать им все свои знания, вложить в них свою душу.

И наконец предметная сторона деятельности учителя изобразительного искусства. Она характеризуется, на наш взгляд, степенью обобщенности профессиональных знаний и сформированностью специальных умений, которые выражаются в мастерстве владения карандашом, кистью, резцом и глубокими теоретическими знаниями в области таких наук, как психология, педагогика, эстетика и искусствоведение.

Анализ специальной психолого – педагогической литературы, в т.ч. и зарубежной последних десятилетий, а также наш опыт работы позволяют выделить некоторые группы профессиональных знаний и умений, составляющих в целом педагогическую и профессиональную культуру учителя. В подготовке будущего учителя изобразительного искусства по направлению «Изобразительное искусство и инженерная графика» профессионально-педагогические знания, на наш взгляд, должны отражаться в виде:

- психолого-педагогических знаний общих закономерностей развития личности, воспитания, обучения и образования учащейся молодёжи;
- теоретических знаний основ теории и практики изобразительного искусства, истории искусства Узбекистана и мировой художественной культуры;
- знания особенностей частной методики обучения изобразительному искусству разных возрастных групп учащихся в общеобразовательных и средних

специальных учебных заведениях, специализированных школах «Музыка и искусство».

- технологических знаний, которые включает в себя как знание современных технологий обучения изобразительному искусству (как отечественной так и зарубежной), в т.ч. разработки технологии рисунка, живописи, графики и др. с применением новых педагогических и информационных технологий.

Указанные знания, обеспечивая учителю-предметнику достаточную профессиональную базу, являются основой профессиональной университетской подготовки будущего учителя изобразительного искусства. И здесь на первый план выступает их педагогическая подготовка, заложение основ педагогического мастерства. Что, на наш взгляд, должно входить в такую подготовку?

Это – приобретение умений использования накопленных знаний в будущей педагогической деятельности. Анализ исследований, особенно трудов О.Л. Абдулина, И.А. Зюзюна, В.А. Слостенина, А.И. Шербакова, Б.М. Неменского, в частности узбекских художников-педагогов Б. Бойметова, С. Булатова, Р. Хасанова и др. позволил обобщить и выявить разработанные ими группы профессиональных умений.

1. Проективные умения:

- разработка учебно-нормативной документации, определение цели и задач преподавания изобразительного искусства;
- планирования деятельности класса в целом и отдельного ученика в процессе обучения изобразительному искусству как на уроке, так и во внеклассной работе;
- отбор форм и методов обучения изобразительному искусству с учётом современного состояния искусства, разработка рабочей программы;
- планирование индивидуальной работы с учащимися в соответствии с их развитием, способностями и наклонностями;
- планирования работы по развитию творческих способностей учащихся в процессе обучения изобразительному искусству;

2. Информационные умения:

- подбор дидактического материала в соответствии с учебными целями и задачами отдельных уроков и возможностями учащихся;
- выполнение в цвете иллюстративно-календарных планов на четверть, учебных полугодие и год, разработка оригинальных таблиц этапов выполнения рисунков, таблиц по демонстрации технических возможностей рисовальных материалов: карандашей, в т.ч. цветных, кистей, красок, туши, фломастеров и др.;
- использование современных способов изложения учебного материала, в т. ч. компьютерных технологий;

3. Организационно – коммуникативные умения:

- организация лично-ориентированного общения с учащимися: доверительность, сотрудничество, принцип гуманности по отношению к детям;
- умение установить психологический контакт с классом и с каждым учеником в отдельности;
- создание организационного фона для развития творческих способностей учащихся (внеклассная работа, кружки, студия изобразительного искусства, выставки работ учеников и т.п.);

4. Экспериментально-исследовательские умения:

- количественный и качественный анализ результатов своей деятельности и художественно-творческой деятельности учащихся;
- научный анализ эффективности применяемых форм и методов обучения изобразительному искусству в т.ч. экспертных в форме итоговых просмотров продуктов творческой деятельности учеников;
- анализ эффективности применения современного дидактического материала (методических таблиц, плакатов, рисунков, репродукции, информационных средств видеоматериала, презентации и т.п.);

5. Креативные - творческие умения:

- развитое творческое мышление, умение оперировать художественными образами;
- разработка и внедрение эффективных нетрадиционных методов и приёмов организации учебного процесса (пленер, «заочные» и дистанционные экскурсии, совместное выполнение с учениками творческих заданий и др.);
- самостоятельная разработка наглядных дидактических пособий по ИЗО, эффективное использование классной доски, умения обобщать рисунки;
- эффективные методы руководства изобразительной деятельностью учащихся, приобщение их творчеству, самостоятельной работе.

Педагогический рисунок.

Рисунок античной головы Сократа

Указанные знания и умения будущих учителей изобразительного искусства продуктивно формируются как в процессе изучения специальных дисциплин (рисунок, живопись, композиция и др.), так и в учебных предметах психолого-педагогического цикла, таких как «Педагогика», «Педагогическое мастерство», «Технологии и проектирование при обучении изобразительного искусства и инженерной графики» и др., психологии, новых информационных технологий. Большие возможности заложены в учебной дисциплине по выбору «Психология творческой деятельности» (4 курс). Таким образом, очень важно, чтобы курс педагогики в полной мере преломлялся в курсе «Методика обучения изобразительному искусству и инженерной графике», ибо цель частной методики, по определению исследует специфику применения общих закономерностей обучения к преподаванию определенного учебного предмета, в данном случае изобразительного искусства. Так, к примеру, при изучении раздела «Теоретическое и методическое основы обучения в школе изобразительного искусства» в дидактических положениях данного учебного предмета нашли своё отражение новые технологии обучения, современные методы диагностики знаний учащихся и т.д. Особенно важно, чтобы в курсе методики обучения изобразительному искусству нашли своё отражение методы научно – педагогических исследований, где объектами явились бы явления, процессы эстетического воспитания, художественного образования, творческого развития личности ученика. Каковы же возможные направления научно-педагогических исследований? Исходя из специфики частной методики обучения изобразительному искусству, студенческие исследования могут охватить те или иные аспекты технологии учебного процесса, оценки качества обучения, диагностики качеств и способностей учащихся, дидактические исследования, направленной на поиски новых форм и методов эстетического воспитания и художественного образования. Крайне актуально обучить молодых исследователей созданию моделей управления учебно-воспитательным процессом, улучшения планирования, оптимизации структуры учебного материала и управления познавательной деятельностью.

Очень оригинальные идеи содержатся в трудах известного художника педагога конца 20 века Б. Неменского. Он пишет, «Метод широких ассоциаций,

возможность и необходимость творческой интерпретации содержания... необходимо иметь в виду, что любое восприятие искусства личностью включает в себя интерпретацию». (3- с.115).

Большие возможности привлечения студентов к исследовательской деятельности и формирования у них соответствующих креативных навыков содержит педагогическая практика на IV курсе. В этот период (11 недель) студенты – выпускники продолжают изучать психолого-педагогическую литературу, собирают эмпирический материал, обрабатывают его, делают выводы и обобщения.

И здесь уместно будет привести высказывания известного английского художника XVIII века Джошуа Рейнольдса (1723-1792). В своей речи, произнесённой среди студентов Королевской академии художеств, он подчеркнул: «Успех вашей художественной деятельности почти целиком зависит от вашего прилежания, но прилежание, которое я вам советую, есть прилежание разума, а не рук. Наше искусство есть божественный дар, но оно не чисто механическое ремесло... Невежды не могут стать великим художником». (4-с.155).

Таким образом, развитие креативных качеств у будущих учителей изобразительного искусства является важнейшим условием качественной подготовки бакалавров направления изобразительного искусства.

Использованная литература

1. Узлуксиз таълим тизимида давлат таълим стандартлари. – Т.: Fan va texnologiya, 2016 – 180 б.
2. Р. Сафарова, М. Иноятова, Г. Акрамова ва бошқ. Истикболдаги таълим мазмунини модернизациялашнинг дидактик асослари. Ўқув қўлланма. – Т.: Фан, 2009 – 240 б.
3. Б. Неменский. Мудрость красоты. О проблемах эстетического воспитания. Кн. для учителя. Изд., 2-е, перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1997 – 255 с-илл.
4. А.Д. Алёхин. Когда начинается художник. Кн для учителя. – М.: Просвещение, 1993 – 160 с- илл.

5. Абдуллаев С. Ф., Муродова М. Х. Методические особенности методов обучения рисованию по памяти и представлению //Universum: общественные науки. – 2022. – №. 2 (81). – С. 21-24.
6. Абдуллаев С. Ф. Муродова Муясар Хикматовна Методические особенности методов обучения рисованию по памяти и представлению //Universum: общественные науки. – 2022. – №. 2. – С. 81.

DARS SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNALOGIYLARDAN FOYDALANISH.

*Murodullayeva Sarvinoz O'zbek qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Tabiiy va aniq fanlar fakulteti biologiya
ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi
E mail: murodullayevas0927@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu bobda dars sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va samaradorligi atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda aralash ta'lim, ag'darilgan sinf, geymifikatsiya, loyihaga asoslangan ta'lim, shaxsiylashtirilgan va adaptiv ta'lim kabi texnologiyalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu texnologiyalarning o'quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va o'zlashtirishiga ta'siri, o'qituvchilarning kompetensiyalari, amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va axloqiy masalalar tanqidiy baholanadi. Bobda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, konstruktivizm va Shulman tomonidan taklif etilgan Pedagogik Kontent Bilimi (PCK) nazariyasi asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy pedagogika, ta'lim texnologiyalari, dars sifati, o'quvchilar motivatsiyasi, o'qituvchi kompetensiyasi, raqamli bo'linish, konstruktivizm.

Annotation. This chapter comprehensively analyzes the theoretical foundations, practical significance, and effectiveness of utilizing modern pedagogical technologies to enhance lesson quality. The study examines technologies such as blended learning, flipped classroom, gamification, project-based learning, personalized, and adaptive education. It critically evaluates the impact of these technologies on student engagement, motivation, and achievement, as well as teacher competencies, implementation challenges, and ethical considerations. Recommendations for improving the educational process are provided, based on contemporary pedagogical approaches including constructivism and Shulman's Pedagogical Content Knowledge (PCK) theory.

Key words: modern pedagogy, educational technologies, lesson quality, student motivation, teacher competence, digital divide, constructivism.

Аннотация. В данной главе всесторонне анализируются теоретические основы, практическая значимость и эффективность использования современных педагогических технологий для повышения качества уроков. В исследовании рассматриваются такие технологии, как смешанное обучение, перевернутый

класс, геймификация, проектное обучение, персонализированное и адаптивное обучение. Критически оценивается влияние этих технологий на активность, мотивацию и успеваемость учащихся, а также компетенции учителей, трудности внедрения и этические вопросы. Предлагаются рекомендации по совершенствованию образовательного процесса на основе современных педагогических подходов, включая конструктивизм и теорию педагогического предметного знания (ПСК) Шульмана.

Ключевые слова: современная педагогика, образовательные технологии, качество урока, мотивация учащихся, компетенция учителя, цифровое неравенство, конструктивизм

Kirish. XXI asr ta'lim tizimi oldiga yangi talablar qo'yimoqda, bu esa an'anaviy o'qitish usullaridan voz kechib, yanada moslashuvchan va o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'tishni taqozo etadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu texnologiyalar nafaqat o'quvchilarning faolligini oshiradi, balki ularda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, bu jarayon o'ziga xos muammolar va cheklovlar bilan ham bog'liq bo'lib, ularni tushunish va hal etish ta'lim samaradorligini oshirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Zamonaviy pedagogika an'anaviy "chalk and talk" (doska va bo'r) usulidan voz kechib, faol o'rganish va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiruvchi, o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'tishni targ'ib qiladi. Lee Shulman (1986) tomonidan kiritilgan Pedagogik Kontent Bilimi (PCK) nazariyasi o'qituvchining fan bilimi bilan birga, ushbu bilimlarni turli xil o'quvchilar uchun samarali tarzda moslashtirish va yetkazish qobiliyatini birlashtiradi. Shuningdek, Bloom taksonomiyasi o'quv maqsadlarini oddiy eslab qolishdan tortib, murakkab ijodiy jarayonlargacha (eslash, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, baholash, yaratish) tuzilishini ta'minlaydi, bu esa yuqori darajadagi fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Konstruktivistik pedagogika esa o'quvchilarning amaliy faoliyat, muammolarni hal qilish va interaktiv o'rganish orqali bilimlarni faol ravishda qurishiga e'tibor qaratadi, bu esa ularning faolligini va real hayotda qo'llash qobiliyatini oshiradi.

Asosiy qisim. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim landshaftini tubdan o'zgartirmoqda. Ular aralash ta'lim (blended learning), ag'darilgan sinf (flipped classroom), geymifikatsiya (gamification), loyihaga asoslangan ta'lim (project-based learning), shaxsiylashtirilgan ta'lim (personalized learning), kollaborativ ta'lim (collaborative learning) va adaptiv ta'lim (adaptive learning) kabi turlarga bo'linadi.

Ushbu bobda dars sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishni tahlil qilish uchun sifatli tadqiqot yondashuvi qo'llaniladi. Metodologiya mavjud ilmiy adabiyotlarni tanqidiy tahlil qilish va sintez qilishga asoslangan bo'lib, bu yondashuv mavzuga oid turli nuqtai nazarlarni va tadqiqot natijalarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Ma'lumotlar to'plami sifatida xalqaro va milliy ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, tadqiqot hisobotlari va monografiyalar xizmat qiladi. Xususan, taqdim etilgan manbalar 1 dan 6 gacha bo'lgan ilmiy ishlar asosiy ma'lumot manbalari hisoblanadi.

Adabiyotlarni tanlash va saralash: Mavzuga bevosita aloqador, yuqori ilmiy qiymatga ega bo'lgan manbalar tanlab olinadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Tanlangan adabiyotlardagi asosiy g'oyalar, nazariyalar, tadqiqot natijalari va metodologiyalar tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish dars sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Birinchidan, bu texnologiyalar o'quvchilarning faolligini va motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Aralash ta'lim, ag'darilgan sinf, geymifikatsiya va loyihaga asoslangan ta'lim kabi yondashuvlar o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Masalan, raqamli ta'lim o'yinlari o'quvchilarning o'rganish motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, o'rganish faolligi orqali bu ta'sir kuchayadi. Boshlang'ich maktablarda o'tkazilgan tadqiqotlar ham texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va akademik yutuqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlagan.

Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar shaxsiylashtirilgan va adaptiv ta'lim imkoniyatlarini kengaytiradi. Har bir o'quvchining individual ehtiyojlari va o'rganish sur'atiga moslashish orqali ta'lim samaradorligi oshadi. Sun'iy intellekt (AI), virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) kabi vositalar o'quvchilarga yanada immersiv va interaktiv o'rganish tajribalarini taqdim etadi, bu esa ularning akademik ko'rsatkichlarini va o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning dars sifatini oshirishdagi salohiyati shubhasizdir, ammo ularni samarali joriy etish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, texnologiyalar o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirsa-da ularni qo'llashda yuzaga keladigan qiyinchiliklar, ayniqsa, o'qituvchilarning kompetensiyalari va texnik ta'minot bilan bog'liq masalalar e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

O'qituvchi kompetensiyalari va kasbiy rivojlanish: O'qituvchilarning raqamli savodxonligi va texnologiya yordamida darslar yaratish qobiliyati ("dizayn bo'linishi") hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maktablar o'qituvchilarga texnologiyalarni ta'lim

jarayoniga integratsiya qilish uchun zarur bo'lgan vaqt va qo'llab-quvvatlashni ta'minlashi shart. Kasbiy rivojlanish dasturlari (PD) bu bo'shliqni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Bu dasturlar o'qituvchilarning ehtiyojlari va o'rganish uslublariga moslashtirilgan bo'lishi, doimiy tuman darajasidagi qo'llab-quvvatlashni ta'minlashi va muvaffaqiyatli misollarni namoyish etishi kerak.

Amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va yechimlar: Texnik muammolar va o'quvchilarning chalg'ishi kabi muammolarni hal qilish uchun maktablar infratuzilmani yaxshilashi, texnik yordamni kuchaytirishi va o'quvchilarni raqamli etika va mas'uliyatli foydalanishga o'rgatishi lozim. Shuningdek, o'qituvchilarga darslarni rejalashtirish va texnologiyalarni samarali integratsiya qilish uchun yetarli vaqt ajratilishi kerak.

Xulosa. Ushbu bobda dars sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, aralash ta'lim, geymifikatsiya, shaxsiylashtirilgan ta'lim va boshqa innovatsion yondashuvlar o'quvchilarning faolligini, motivatsiyasini va akademik yutuqlarini sezilarli darajada oshirish salohiyatiga ega. Bu texnologiyalar konstruktivistik pedagogika tamoyillari bilan uyg'unlashganda, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, texnologiyalarni joriy etishda bir qator cheklovlar va muammolar ham mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Bates, A. W. Tony, and Sangra, Albert. Oliy ta'limda texnologiyani boshqarish: O'qitish va o'rganishni o'zgartirish strategiyalari. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
2. Ambrose, Susan A., Bridges, Michael W., DiPietro, Michele, Lovett, Marsha C., and Norman, Marie K. O'rganish qanday ishlaydi: Samarali o'qitish uchun yetti tadqiqotga asoslangan tamoyil. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
3. Freeman, Scott, Eddy, Sarah L., McDonough, Miles, Smith, Michelle K., Okoroafor, Nnadozie, Jordt, Hannah, and Wenderoth, Mary Pat. "Faol ta'lim fan, muhandislik va matematika sohalarida talabalar samaradorligini oshiradi." Milliy Fanlar Akademiyasi Ma'ruzalari, vol. 111, no. 23, 2014, pp. 8410-8415.
4. Hew, Khe Foon, and Brush, Thomas. "Texnologiyani K-12 o'qitish va o'rganishga integratsiya qilish: Hozirgi bilim bo'shliqlari va kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar." Ta'lim Texnologiyasi Tadqiqot va Rivojlanish, vol. 55, no. 3, 2007, pp. 223-252.
5. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash

imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnalı, 3(12), 16–19.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>

6. Haqberdiyeva S. T. The role of pedagogy and psychology in improving the methodology of teaching biology based on a general approach to secondary schools //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 6. – C. 115-118.

7. Haqberdiyeva S. T. Improving the Teaching Methods of Biology in General Secondary Schools on the Basis of A Competency-based Approach //Academicia Globe. – 2022. – T. 3. – №. 03. – C. 132-136.

8. Tursunaliyevna H. S., Nozima A. Effectiveness of using innovative technologies in teaching the morphology of bacteria //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10.-c. 60-66.

TOG‘AYLI BALIQLARDA UCHRAYDIGAN PARAZITLAR VA ULARNING OLDINI OLISH

Qodirova Nurshoda Olim qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Tabiiy va aniq fanlar fakulteti biologiya

ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

E mail: nurshodaolimovna0812@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu bob tog'ayli baliqlar (Chondrichthyes) parazitlari haqidagi mavjud bilimlarni tanqidiy tahlil qiladi, ularning biologik xilma-xilligi, ekologik dinamikasi va patologik oqibatlarini o'rganadi. Janubiy Afrika kabi biologik xilma-xillik markazlarida ushbu sohadagi sezilarli bilim bo'shliqlari ta'kidlanadi. Tadqiqot parazit kopepodlar, sestodlar va parazit barnakullar kabi asosiy guruhlarini ko'rib chiqadi, ularning xo'jayin baliqlarga ta'sirini muhokama qiladi. Shuningdek, tog'ayli baliqlar populyatsiyalari salomatligini saqlash uchun parazit infeksiyalarining oldini olish va ularni boshqarish bo'yicha strategiyalar taklif etiladi. Maqsad, ushbu muhim dengiz fanlari sohasidagi tadqiqotlarni rag'batlantirish va kelajakdagi yo'nalishlarni belgilashdir.

Kalit so'zlar: Tog'ayli baliqlar, parazitlar, chondrichthyes, oldini olish, biologik xilma-xillik, gelmintlar, kopepodlar

Annotation. This chapter critically analyzes existing knowledge regarding parasites of cartilaginous fishes (Chondrichthyes), examining their biological diversity, ecological dynamics, and pathological consequences. Significant knowledge gaps in this field are highlighted, particularly in biodiversity hotspots like South Africa. The study reviews key parasitic groups such as copepods, cestodes, and parasitic barnacles, discussing their impact on host fish. Furthermore, strategies for preventing and managing parasitic infections are proposed to maintain the health of cartilaginous fish populations. The aim is to stimulate research and define future directions in this crucial area of marine science.

Key words: Cartilaginous fishes, parasites, chondrichthyes, prevention, biodiversity, helminths, copepods.

Аннотация. В данной главе критически анализируются существующие знания о паразитах хрящевых рыб (Chondrichthyes), исследуется их биологическое разнообразие, экологическая динамика и патологические последствия. Подчеркиваются значительные пробелы в знаниях в этой области, особенно в центрах биоразнообразия, таких как Южная Африка. Исследование

рассматривает основные группы паразитов, такие как копеподы, цестоды и паразитические ракообразные, обсуждая их влияние на рыб-хозяев. Также предлагаются стратегии по предотвращению и управлению паразитарными инфекциями для поддержания здоровья популяций хрящевых рыб. Цель состоит в стимулировании исследований и определении будущих направлений в этой важной области морской науки.

Ключевые слова: Хрящевые рыбы, паразиты, chondrichthyes, профилактика, биоразнообразие, гельминты, копеподыю

Kirish. Tog'ayli baliqlar (Chondrichthyes), jumladan akulalar, skatlar va chimeralar, dengiz ekotizimlarining ajralmas qismi bo'lib, global oziq-ovqat zanjirlarida muhim rol o'ynaydi. Ularning uzoq evolyutsion tarixi va ekologik ahamiyatiga qaramay, ushbu baliqlar bilan bog'liq parazit organizmlar haqidagi bilimlar juda cheklangan va ko'pincha e'tibordan chetda qolgan soha hisoblanadi. Parazitlar xo'jayin organizmlarning salomatligi, o'sishi, reproduktiv muvaffaqiyati va hatto omon qolishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa butun populyatsiya dinamikasiga va ekosistema barqarorligiga oqibatlariga olib keladi.

Asosiy qism. Parazitizm biologik dunyodagi eng keng tarqalgan va murakkab o'zaro ta'sirlardan biridir. Uning ekologik ahamiyati xo'jayin populyatsiyalarining genetik tuzilishidan tortib, butun ekosistema dinamikasigacha bo'lgan keng doiradagi jarayonlarga ta'sir ko'rsatadi. Tog'ayli baliqlar, o'z navbatida, protozoan va metazoan organizmlarning keng doirasiga mezbonlik qilishi ma'lum, ular doimiy yoki vaqtinchalik ravishda ularning ichida yoki tashqarisida yashaydi. Biroq, ushbu parazitlarning xilma-xilligi, biologiyasi va ekologik ta'siri haqidagi ma'lumotlar ko'pincha yetarli emas.

Janubiy Afrika, 204 ta qayd etilgan turi bilan tog'ayli baliqlar xilma-xilligining global "qaynoq nuqtasi" bo'lishiga qaramay, bu hududdagi parazitlar haqidagi ma'lumotlar juda kam. Ko'pgina parazit guruhlari bo'yicha ma'lumotlar parchalangan yoki umuman mavjud emas, bu esa ushbu sohani dengiz fanlarining e'tibordan chetda qolgan yo'nalishi sifatida belgilaydi. Bu holat, ayniqsa, parazit xilma-xilligini to'liq tushunishga to'sqinlik qiladi.

Ushbu bob tog'ayli baliqlar parazitlari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni keng qamrovli ko'rib chiqish va tanqidiy sintez qilish yondashuvini qo'llaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, ushbu sohadagi bilim bo'shliqlarini aniqlash, asosiy tendentsiyalarni tahlil qilish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilashdir.

Adabiyotlarni qidirish va tanlash: Tog'ayli baliqlar (Chondrichthyes, Elasmobranchii) parazitlari, ularning biologik xilma-xilligi, ekologiyasi, patologiyasi va oldini olish strategiyalariga oid ilmiy maqolalar, sharhlar va hisobotlar qidirildi. Asosiy e'tibor

Janubiy Afrika va Meksika kabi geografik hududlarga qaratildi, chunki ular mavjud dalillarda muhim ma'lumot manbalari sifatida qayd etilgan .

Tadqiqot natijalari tog'ayli baliqlar parazitologiyasi sohasida sezilarli bilim bo'shliqlari mavjudligini tasdiqladi, ayniqsa Janubiy Afrika kabi biologik xilma-xillik markazlarida. Mavjud ma'lumotlar parchalangan bo'lib, ko'pgina parazit guruhlari bo'yicha tizimli tadqiqotlar yetishmaydi.

Parazit kopepodlar: Ushbu guruh tog'ayli baliqlardan aniqlangan eng yaxshi o'rganilgan parazitlar hisoblanadi. Janubiy Afrikada 70 ga yaqin kopepod turi tasvirlangan bo'lsa-da, bu kutilayotgan umumiy xilma-xillikning faqat kichik bir qismi deb hisoblanadi. Bu, kopepodlarning biologik xilma-xilligi hali to'liq o'rganilmaganligini ko'rsatadi.

Gelmintlar (chuvalchanglar): Sestodlar (tasmasimon chuvalchanglar) gelmintlarning muhim guruhini tashkil etadi. Trilocularia eberti nomli yangi sestod turi Janubiy Afrikada Squalus akulasining ichak klapanida topilgan [3]. Bu kashfiyot, tog'ayli baliqlarning ichki parazitlari xilma-xilligi hali ham faol ravishda kashf etilayotganini ko'rsatadi. Meksikadagi Elasmobranchii gelmintlari bo'yicha tuzilgan ro'yxatlar ham bu guruhning muhimligini ta'kidlaydi.

Parazit barnakullar: Anelasma squalicola kabi parazit barnakullar chuqur suvli fonus akularida uchraydi. Bu barnakul o'zining o'ziga xos ozuqlanish usuli bilan ajralib turadi, u xo'jayinining go'shtidan to'g'ridan-to'g'ri ozuqa so'rib oladi. Bu tur, o'zining noyob moslashuvlari bilan "relict species" yoki "tirik qazilma" sifatida tavsiflanadi.

Tadqiqot natijalari tog'ayli baliqlar parazitologiyasi sohasida global miqyosda, ayniqsa Janubiy Afrika kabi biologik xilma-xillik markazlarida, chuqur bilim bo'shlig'i mavjudligini aniq ko'rsatdi. Mavjud ma'lumotlar parchalangan bo'lib, ko'plab parazit guruhlari bo'yicha tizimli va keng qamrovli tadqiqotlar yetishmaydi. Bu holat, tog'ayli baliqlarning ekologik ahamiyatini va ularning saqlanishi uchun parazitlar bilan bog'liq xavflarni tushunishga to'sqinlik qiladi.

Bilim bo'shlig'ining ahamiyati: Janubiy Afrikadagi 204 ta tog'ayli baliq turining atigi bir qismidan 70 ta kopepod turi tasvirlanganligi, haqiqiy parazit xilma-xilligining faqat "kichik bir qismi" ekanligini ko'rsatadi. Bu, ko'plab parazit turlari hali kashf etilmaganligini va ularning ekologik rolini tushunish uchun katta ishlar qilinishi kerakligini anglatadi.

Patologik ta'sirlar: Anelasma squalicola parazit barnakulining chuqur suvli fonus akularining reproduktiv organlariga ta'siri parazitlarning xo'jayin baliqlar populyatsiyalariga jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi. Bunday ta'sirlar baliqchilik sanoatiga va dengiz ekotizimlarining barqarorligiga bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tadqiqotdagi qiyinchiliklar: Meksikadagi gelmint parazitlari ro'yxatida "kolleksiyalarda namunalar yo'q" degan qaydlar parazitologik tadqiqotlarning amaliy qiyinchiliklarini, jumladan, namunalar yig'ish, saqlash va ularga kirish imkoniyatining cheklanganligini ko'rsatadi. Bu, ayniqsa, chuqur suv turlari yoki kam uchraydigan baliqlar bilan bog'liq parazitlarni o'rganishda dolzarb muammo bo'lishi mumkin.

Xulosa. Ushbu bob tog'ayli baliqlar (Chondrichthyes) parazitlari haqidagi mavjud bilimlarni tanqidiy tahlil qilib, ushbu sohada sezilarli bilim bo'shliqlari mavjudligini ko'rsatdi. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, tog'ayli baliqlar biologik xilma-xillikning muhim, ammo yetarlicha o'rganilmagan qismi bo'lib, ular xo'jayin baliqlarga sezilarli patologik ta'sir ko'rsatishi mumkin. Janubiy Afrika kabi biologik xilma-xillik markazlarida ham parazitlar haqidagi ma'lumotlar juda kam va parchalangan holda mavjud.

Parazit kopepodlar eng yaxshi o'rganilgan guruh bo'lsa-da, ularning xilma-xilligi to'liq emas. Gelmintlar, masalan, yangi kashf etilgan Trilocularia eberti sestodi, va noyob parazit barnakullar, Anelasma squalicola, tog'ayli baliqlarning ichki va tashqi parazitlari orasida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Woo, P. T. K. (Muharrir). Baliq kasalliklari va buzilishlari, 1-jild: Bir hujayrali va Ko'p hujayrali infeksiyalar. Wallingford: CABI Publishing, 2006.
2. Rohde, K. Dengiz Parazitologiyasi. Collingwood: CSIRO Publishing, 2005.
3. Caira, J. N., & Jensen, K. "Elasmobranchlarning tsestodalaridagi evolyutsion naqshlar." Parazitologiya, vol. 122, no. S1, 2001, pp. S107-S122.
4. Bullard, S. G., & Overstreet, R. M. "Meksika ko'rfazidan elasmobranchlarning parazitlari." Baliq kasalliklari jurnali, j. 27, s. 1, 2004, b. 1-18.
5. Last, P. R., & Caira, J. N. "Chuqur dengiz xondrixianlarining tasma qurtlari parazitlari: sharh." Parazitologiya Jurnali, vol. 104, no. 6, 2018, pp. 605-620.
7. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnali, 3(12), 16–19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>
8. Haqberdiyeva S. T. The role of pedagogy and psychology in improving the methodology of teaching biology based on a general approach to secondary schools //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 6. – C. 115-118.
9. Haqberdiyeva S. T. Improving the Teaching Methods of Biology in General Secondary Schools on the Basis of A Competency-based Approach //Academia Globe. – 2022. – T. 3. – №. 03. – C. 132-136.

10. Tursunaliyevna H. S., Nozima A. Effectiveness of using innovative technologies in teaching the morphology of bacteria //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10.-c. 60-66.

ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ АЛЛЕРГИЧЕСКОЙ ЭНТЕРОПАТИИ У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Ташматова Гулноза Аълоевна¹, Эрметова Зебо Тожибоевна²

¹Ташкентский государственный медицинский университет

²Ургенчский государственный медицинский институт

Ключевые слова: *аллергическая энтеропатия, дети раннего возраста, пищевые аллергены, клинические проявления, иммунологические показатели, IgE, кишечная дисфункция.*

Актуальность. Аллергическая энтеропатия у детей раннего возраста представляет собой одну из актуальных проблем современной педиатрии и детской аллергологии. В последние годы отмечается рост частоты пищевой аллергии и связанных с ней гастроинтестинальных проявлений у детей первых лет жизни. Незрелость иммунной и пищеварительной систем в раннем возрасте способствует развитию аллергического воспаления слизистой оболочки кишечника, что приводит к нарушению процессов пищеварения и всасывания. Однако клинические проявления аллергической энтеропатии у детей раннего возраста нередко отличаются полиморфизмом и неспецифичностью, что затрудняет своевременную диагностику и требует дальнейшего изучения клинических особенностей данного состояния [1-3].

Цель исследования: Изучить особенности клинических проявлений и клинико-диагностических признаков аллергической энтеропатии у детей раннего возраста.

Материалы и методы исследования. Обследованы 27 детей раннего возраста с клиническими признаками аллергической энтеропатии, из них 15 мальчиков и 12 девочек. Обследование включало клинический осмотр, анализ анамнестических данных, оценку гастроинтестинальных симптомов, а также лабораторные исследования с определением иммунологических показателей.

Результаты и их обсуждение. По результатам проведённого исследования установлено, что клиническая картина аллергической энтеропатии у детей раннего возраста характеризовалась преимущественным поражением желудочно-кишечного тракта в сочетании с аллергическими проявлениями со стороны кожи и изменениями иммунологических показателей.

Анализ клинических проявлений показал, что наиболее частыми симптомами были диспепсические расстройства. Частый неустойчивый стул отмечался у 20 детей (74,1%), метеоризм — у 18 (66,7%), абдоминальный болевой синдром — у

15 (55,6%), снижение аппетита — у 13 (48,1%), срыгивания и рвота — у 8 (29,6%) детей. У 10 пациентов (37,0%) наблюдались признаки нарушения кишечного всасывания, проявлявшиеся недостаточной прибавкой массы тела, беспокойством и признаками нутритивной недостаточности. У части детей стул имел патологические примеси в виде слизи, что косвенно свидетельствовало о воспалительных изменениях слизистой оболочки кишечника.

Изучение анамнестических данных показало, что у 17 детей (63,0%) имелась отягощённая наследственность по аллергическим заболеваниям, а у 15 (55,6%) в анамнезе отмечались указания на непереносимость отдельных пищевых продуктов. Полученные данные подтверждают значимость семейной предрасположенности и пищевой сенсibilизации в развитии аллергической энтеропатии у детей раннего возраста.

Лабораторные исследования выявили ряд изменений, характерных для аллергического воспаления. Повышение уровня общего иммуноглобулина E (IgE) установлено у 16 детей (59,3%), эозинофилия периферической крови — у 12 (44,4%) пациентов. У 9 детей (33,3%) определялось умеренное снижение гемоглобина, что, вероятно, было связано с нарушением процессов пищеварения и всасывания на фоне воспалительных изменений слизистой оболочки кишечника. У части обследованных в копрологическом исследовании выявлялись признаки ферментативной недостаточности и нарушения переваривания пищи.

Таким образом, результаты исследования показывают, что у детей раннего возраста аллергическая энтеропатия характеризуется сочетанием гастроинтестинальных, кожных и иммунологических нарушений. Это необходимо учитывать при ранней диагностике заболевания, особенно у детей с отягощённым аллергологическим анамнезом и признаками пищевой непереносимости.

Заключение. Аллергическая энтеропатия у детей раннего возраста характеризуется полиморфной клинической симптоматикой с преобладанием гастроинтестинальных нарушений и частым сочетанием кожных аллергических проявлений. Полученные результаты показали, что развитие заболевания тесно связано с пищевой сенсibilизацией, наследственной предрасположенностью к аллергическим заболеваниям и незрелостью иммунной системы в раннем возрасте. Выявленные изменения иммунологических показателей, в частности повышение уровня общего IgE и эозинофилии периферической крови, подтверждают участие иммунных механизмов в патогенезе аллергической энтеропатии. Комплексная оценка клинических, анамнестических и

лабораторных данных имеет важное значение для своевременной диагностики и оптимизации лечебно-профилактических мероприятий у детей раннего возраста.

TABLE OF CONTENTS

1	QISHLOQ VA SHAHAR BOLALARI TA'LIM IMKONIYATLARI: NAZARIY TUSHUNCHALAR VA ILMIY YONDASHUVLAR — Ahmadjonova Muattar	3-8
2	IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA MIRISHKOR TUMANIDA SUG'ORISH SUVLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH — Berdimurodova Gulnoz	9-16
3	PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MANIFESTATION OF LIFE RESISTANCE DURING STUDENT AGE — Alimov Ulmasjon	17-20
4	THE ROLE OF URATE-INDUCED OXIDATIVE STRESS IN KIDNEY FUNCTION IMPAIRMENT — Maxmudov Begzod; Juraqulova Diyora; Abduaxatov Abdulaziz; Azimova Aziza	21-24
5	BUXORO AMIRLIGIDA QOZILIK TIZIMINI ISLOH QILISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR (XIX ASR) — Xaydarov Behruz	25-29
6	VIEWS ON REFLEXIVITY IN THE WORKS OF EASTERN THINKERS — Yulchibayeva Dilfuza	30-33
7	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SIYOSIY TERMINLARNING TARJIMADAGI MUOMMOLARI — Norboyeva Marjona	34-36
8	CORELDRAW VA PHOTOSHOP DASTURLARINING GRAFIK DIZAYNDAGI O'RNI VA O'ZARO INTEGRATSIYASI — Rustamov Shaxzod	37-40
9	BOSHLANG'ICH BOSQICHDA REGBICHILARNING HARAKAT TAYYORGARLIGI VA UNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI — Elmanov Muxammadali	41-46
10	XIVA ADABIY MUHITINI YORITUVCHI YOZMA MANBALARNING QIYOSIY TAHLILI — Abdullayev Axmadjon	47-50
11	AYOLLARGA NISBATAN ZO'RAVONLIK UCHUN JAVOBGARLIK MASALALARI: MILLIY VA XALQARO-HUQUQIY TAHLIL — Bo'ronova Maftuna	51-55
12	THE IMPORTANCE OF KAMOLIDDIN BEHZOD'S ARTISTIC HERITAGE IN VISUAL ARTS CLUB ACTIVITIES — D.E. Omonov; G.M. Ulmasova	56-60
13	ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ: КАК СИСТЕМА ВЕЖЛИВОСТИ ОТРАЖАЕТ ИЕРАРХИЮ ОБЩЕСТВА — Одилова Солиха	61-65

14	КОЛОРИСТИЧЕСКОЕ БОГАТСТВО ВОСТОЧНОЙ МИНИАТЮРЫ И ЕГО ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ — Курбанов Фируз	66–72
15	THE ISSUE OF VALUES IN THE SYSTEM OF CULTURE — Sunbula Hamitova; Shermamatova Farangiz	73–76
16	“NEW UZBEKISTAN – A NEW LEGAL CONSCIOUSNESS”: FACTORS STRENGTHENING THE CIVIC POSITION OF YOUTH — Abdurahimov Ravshanbek	77–79
17	IMMUNOBIOCHEMICAL MARKERS IN CHRONIC PURULENT RHINOSINUSITIS IN COMBINATION WITH METABOLIC SYNDROME — Kholov H.N	80–82
18	СУРУНКАЛИ ТОНЗИЛЛИТ КАСАЛЛИГИНИНГ УМУМИЙ ТУШУНЧАСИ — Саидов Шодлик; Каримов Расулбек; Эсамуратов Ойбек	83–84
19	SHAXS MA’NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA DINIY QADRIYATLARNING O‘RNI — Suyunov Asliddin	85–87
20	XORAZMNING IX–XV ASRLAR SHAHARLARI MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI — Ro‘ziboyeva Maftuna	88–91
21	DETERMINING SPECIES OF BLOOD USING THE RADIAL IMMUNODIFFUSION METHOD IN AN ANTIBODY-GEL MATRIX — Mirzakbarova Chamanoy	92–95
22	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ МОРАЛЬНЫХ И НОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ — Усманова Сабохат	96–99
23	ОШҚОЗОН ОСТИ БЕЗИ КАСАЛЛИКЛАРИДА УЛЬТРОТОВУШ ТЕКШИРУВИНИНГ АХАМИЯТИ — Аминов Шахрух; Каримов Расулбек; Айтимова Гулсанам	100–101
24	QUSHLAR MAVZUSINI O‘QITISHDA LOYIHA ASOSIDA TA’LIM VA TADQIQOT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH — Norboyeva Naima	102–105
25	O‘QUVCHILARDA GENETIKA BO‘YICHA BILIMLARNI KUZATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI — Dosov Rustam	106–113
26	O‘QUVCHILARDA GENETIKA BO‘YICHA BILIMLARNI KUZATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI — Dosov Rustam	114–122
27	HANAFIY MAZHABIGA DOIR MASALALARINING KLASSIFIKATSIYASI VA ULARNING FATVO BERISH TIZIMIDAGI AHAMIYATI — Abdushukurov Ahror	123–125
28	OILAVIY NIZOLARNI MEDIATSIYA ORQALI HAL ETISH — Murodova Madinabonu	126–128

29	РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ МЛАДШИХ КУРСОВ НА САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ — Н. А. Надырханова	129–132
30	НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНЫХ КАЧЕСТВ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ХУДОЖНИКОВ — Абдуллаев Сайфулла; Надырханова Нилуфар	133–142
31	DARS SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNALOGIYLARDAN FOYDALANISH — Murodullayeva Sarvinoz	143–147
32	TOG‘AYLI BALIQLARDA UCHRAYDIGAN PARAZITLAR VA ULARNING OLDINI OLISH — Qodirova Nurshoda	148–152
33	ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ АЛЛЕРГИЧЕСКОЙ ЭНТЕРОПАТИИ У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА — Эрметова Зебо	153–155
	OUTLINE	156-158